

C. Vinyoles / M. Torns / P. Lanao

Castells vius

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

21 GUIES

CASTELLS VIUS

Carme Vinyoles i Cases

Miquel Torns i Vila

Pau Lanao i Reverter

46 QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 46

Sèrie: Guies (Núm. 21)

Primera edició en català: octubre de 1993

Tiratge: 2.500 exemplars

Edició:

Diputació de Girona/Caixa de Girona

Director de la Col·lecció:

Joan Domènech

Consell assessor:

Gabriel Alcalde, Narcís-Jordi Aragó, Joan Badia,
Lluís Bayona, Martí Cama, Narcís Castells,
Ramon Ceide, Josep Clara, Josep M. Corretger,
Jordi Cuadras, Marta Franch, Víctor Gay, Miquel Gil,
Gaspar Jou, Enric Marquès, Jordi Mascarella,
M. Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan Miró,
Joan Nogué, Narcís Puigdevall,
Josep M. Rus, Josep M. Salvatella, Erundí Sanz,
Carles Sapena, Montserrat Vayreda, Josep Vicens,
Mariàngela Vilallonga, Carme Vinyoles.

Maquetació:

Pep Caballé

Redacció i administració:

Pujada a Sant Martí, 5. Telèfon (972) 205700

Apartat de Correus 11 - 17080 Girona

Secretaria i distribució: Fina Poch

Subscripcions: Nuri Sumsi

Fotocomposició i impressió:

Alzamora Artgràfica, S.A. Olot

ISBN: 84-8067-024-X

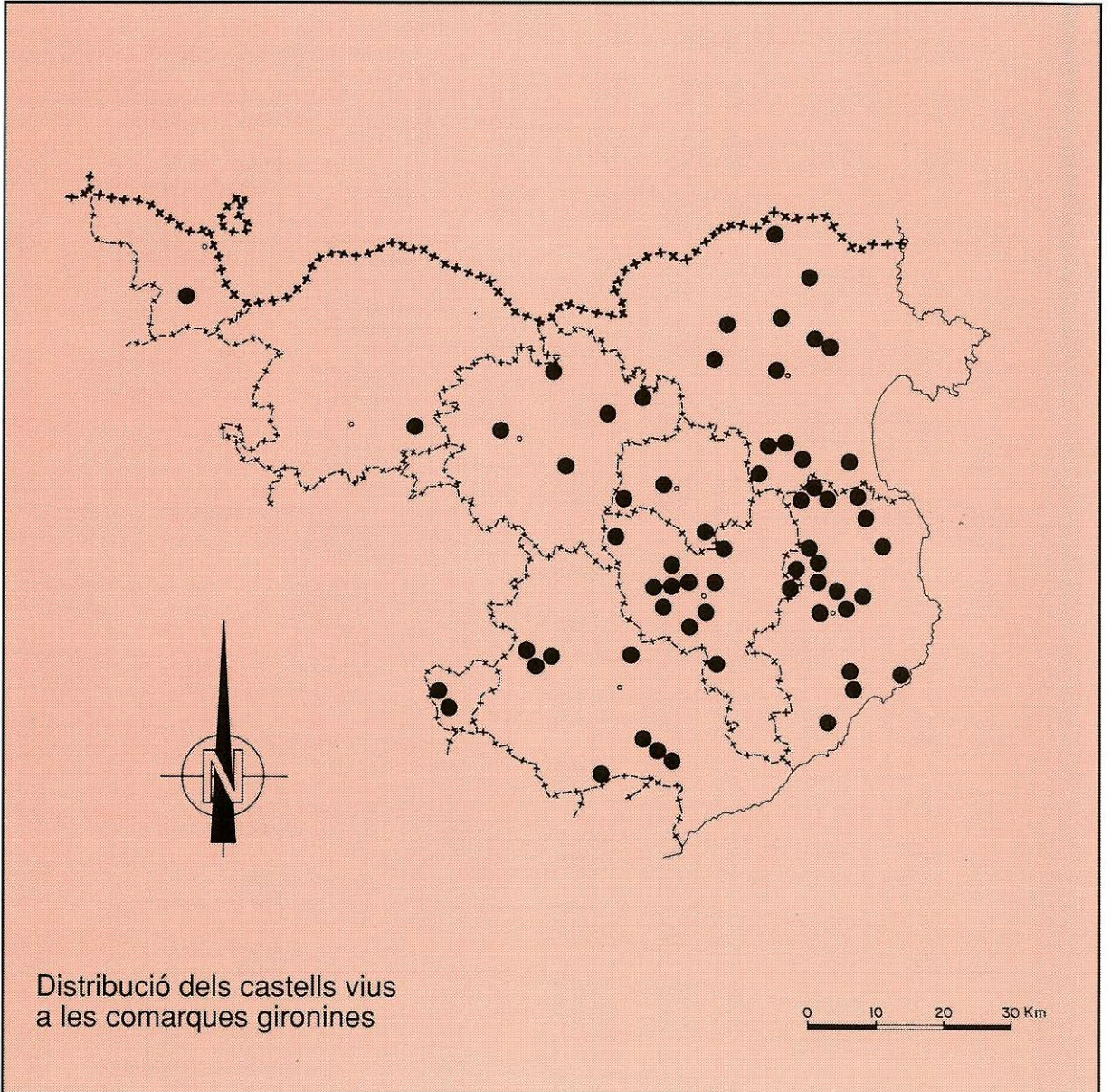
Dipòsit legal: GI.1261/93

PORTADA:

Imatge de l'interior del castell de Vulpellac.
(Foto: Autors).

Índex

Situació	4
Cronologia	6
1- Púbol, el capritx de Gala	8
2- Foixà, recuperat de la destrucció	10
3- El Mirador Reial de Torroella	12
4- Peratallada: essència medieval	14
5- Peralada, una aventura complicada	16
— El primer museu particular	18
6- Requesens, un castell de pel·lícula	20
7- Sant Ferran, el guardià de l'Empordà	22
8- Sant Feliu de la Garriga, recuperant la dignitat	24
9- Sant Mori, viure a casa dels avantpassats ...	26
— La guerra civil catalana	28
10- Vuilpellac, sepultura d'una dona	30
11- El castell dels Caramany	32
12- Mas Saleta, seu d'un marquès ecologista	34
13- Espinzella, un casal amb fantasma	36
14- La Sala, el bressol de Serrallonga	38
15- Villavecchia, en mans de japonesos	40
— Els dominis dels Cabrera	42
16- Torre Marata, noblesa a Maçanet	44
— Dels mals usos a la prosperitat	46
17- Cartellà (Sant Gregori)	48
18- La força de Cartellà	50
— Les bandositats	52
19- El casal dels Margarit	54
20- Castell de Llaneres o d'Empordà	56
— Els Margarit, els Borja gironins	58
21- El Coll, conservat per l'abandó	60
22- Can Queixàs, guixeres i masovers	62
23- Oix, dels Barutell als Hortalà	64
24- La silueta de Vallfogona	66
25- Santa Pau	68
26- Alp, excés de romanticisme	70
27- Falgons i mossèn Pius	72
28- Millars, desig de noblesa	74
29- Campdorà, un cant a la Renaixença	76
30- Rupià, al servei del poble	78
31- Castell d'Aro, desastre irreparable	80
32- La Bisbal, la presó més temuda	82
33- Bellcaire, estèticament dur	84
34- Calonge, polèmica inútil	86
35- Hostalric	88
36- Cap Roig, el somni de l'exili	90
— Altres castells	92
— Bibliografia, agraïments i procedència de les fotografies i il·lustracions	94

Situació

Un cens fet en 1292 recull que el castell de Llers estava defensat per 15 homes, Mont-roig, per 18; Sant Llorenç de la Muga, per 8 homes; i per 12 homes, Quermançó. Veient les esplèndides fortaleses que han arribat als nostres dies, costa imaginar que les ferrenyes ruïnes o les vastes edificacions que encara avui es poden contemplar fessin un paper fonamental en la vertebració del país.

Molts aguanten més de mil anys sobre les espatlles i encara continuen donant acolliment als descendents de les famílies que els van construir. Altres, arran ja de la desaparició física, han estat refets en darrera instància per industrials, nobles, o professionals liberals.

També hi ha aquells que han rebut l'agraïment dels respectius pobles que sempre han guardat i avui els han transformat en ajuntaments, biblioteques o centres de cultura. En aquest aspecte, el present volum és un intent, no exhaustiu, de captar l'esperit i l'ànima dels principals castells reconstruïts i habitats, edificis que encara continuen sobrevivint a l'oblit i als nous requeriments de la societat industrial. Dels castells seleccionats, la majoria pertanyen a l'Empordà; no en va fou el comtat més bel·licós i independent de Catalunya, el d'Empúries, on entre d'altres es poden trobar els de Foixà, el Mirador de Torroella, Peratallada, Peralada, Bellcaire o la Bisbal. Passant a la Garrotxa, hi ha els del Coll, Oix, Santa Pau. A la Selva, hi ha la Sala, Espinzella, Villavecchia, i Hostalric.

Són castells vius, castells que encara funcionen i per si mateixos continuen mantenint l'empenta mil·lenària que ha aixecat aquest país.

Cronologia

711 Entrada dels musulmans a la Península.

717-718 Ocupació àrab de Catalunya.

754 S'inicia la conquesta franca de la Septimània.

778 Carlemany intenta conquerir Girona i Barcelona.

782 Els àrabs són expulsats de l'Alt Empordà.

785 Girona es lliura a Lluís *el Pietós*.

795 Atac dels àrabs a Narbona, la qual cosa fa decidir Carlemany a crear la Marca Hispànica en territori de la península Ibèrica. Sense tenir una identitat política gaire definida, estava dividida en nou comtats: Rosselló, Empúries, Girona, Barcelona, Osona, Cerdanya, Urgell, Pallars i Ribagorça, que incloïen una sèrie de territoris o districtes menors annexos anomenats pagus, els de Berga, Conflent, Vallespir, Peralada i Besalú.

800 Carlemany és coronat per Lleó III amb la fórmula "Romanum Gubernans Imperium".

878 L'11 de setembre, Lluís el *Tartamut* atorga als germans Miró i Guifré *el Pilós*, comtes d' Urgell, Cerdanya i Conflent, els comtats catalans de Rosselló, Barcelona i Girona.

899/900 i 935 Tingué lloc la darrera empena repobladora de la primera època comtal sota l'impuls dels fills de Guifré *el Pilós*.

1010 Ramon Borrell dirigeix una operació militar a Còrdova.

1035-1059 Ramon Berenguer viu una revolta de l'alta noblesa i es veu obligat a donar prerrogatives als senyors sobre els camperols. S'instaura el règim feudal.

1068 Any de redacció del nucli inicial dels usatges.

1097-1099 Comença la primera creuada.

1137 Matrimoni entre Petronella d'Aragó, filla de Ramir *el Monjo*, i Ramon Berenguer IV de Catalunya. Unió dinàstica dels dos regnes.

1164 Primeres Corts Catalanes.

1179 Alfons I signa el tractat de Cazola, en el qual renuncia als seus drets de conquesta sobre Múrcia, però no sobre València.

1229-1238 Conquesta de Mallorca, Eivissa i València per Jaume I.

1258 Tractat de Corbeil en el qual es delimiten les fronteres entre Catalunya i França.

1302-1311 Els almogàvers lluiten al cor de l'imperi bizantí i funden els comtats d'Atenes i Neopàtria.

1347 Gran any de la fam.

1348 Revolta nobiliària a l'Empordà.

1387 Absorció del comtat d'Empúries pels comtes de Barcelona.

1398 Martí *l'Humà* pateix els primers estralls del conflicte remença.

- 1410** Martí l'*Humà* mor a Barcelona sense descendència.
- 1412** Compromís de Casp. Els Trastàmara són a Catalunya.
- 1413** Derrota de Jaume d'Urgell. La Generalitat esdevé una de les principals institucions de govern de Catalunya.
- 1424-1428** S'inicien els terratrèmols coneguts com la sèrie olotina. Destrossen gran part de la comarca de la Selva i de la Garrotxa.
- 1442** Alfons V conquesta Nàpols i el cedeix a la corona catalano-aragonesa en qualitat de feu de l'Església de Roma.
- 1462** Guerra Remença, contra els mals usos. Al llarg del conflicte, que constituirà una guerra civil entre la monarquia i la Generalitat, Joan II ordena enderrocar tots els castells que no estiguin en condicions de defensar-se. En general, l'ordre no s'arriba a complir.
- 1474** Casament de Ferran d'Aragó amb Isabel de Castella.
- 1482** Segona Guerra Remença.
- 1486** Sentència arbitral de Guadalupe.
- 1492** Conquesta de Granada. Els expedicionaris manats per Colom arriben a Amèrica.
- 1519** Carles I jura les constitucions catalanes.
- 1521** Aixecaments urbans a Barcelona, Girona i Lleida.
- 1530** Després de molt temps de fam, es pot donar aquest any com el del vertader inici del bandolerisme.
- 1640** Explosió del Corpus de Sang en resposta a la política de castellanització i represàlia del comte-duc d'Olivares.
- 1641** Catalunya es posa a les ordres i sota el control del rei francès Lluís XIII.
- 1652** Olivares sotmet el Principat.
- 1659** Tractat dels Pirineus. Partició de Catalunya.
- 1701** Felip V de Borbó jura les constitucions catalanes.
- 1705** Actituds centralistes de Felip V fan que els catalans proclamïn Carles d'Àustria com a rei.
- 1714** Derrota de Catalunya i conquesta de Barcelona. Molts castells i cases fortificades es veuen obligades a enderrocar o escapar les seves torres de defensa.
- 1716** Decret de Nova Planta
- 1794** Inici de la Guerra Gran amb França.
- 1808** Duhesme inicia l'ocupació de Barcelona.
- 1833** Primera Guerra Carlina. Alguns nobles catalans i gironins es posen al costat del pretendent.

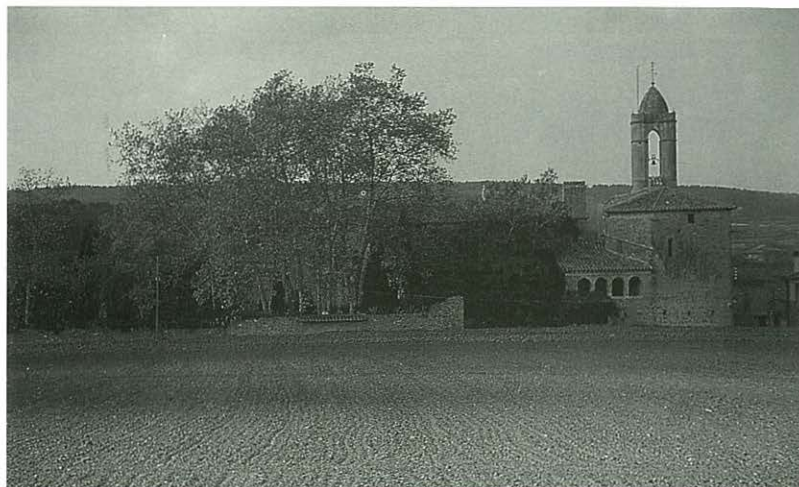
PÚBOL, EL CAPRITX DE GALA

1

8

Si Gala no s'hagués encaparrat que a Portlligat hi estava malament, segurament que el castell de Púbol seria una ruïna al mig de l'Empordà. Avui, després d'exercir com a cau clandestí d'una musa i escenari paranoic on es consumà la combustió d'un geni, ha acumulat la fama suficient per a ser conegut arreu del món i transformar-se en un panteó immens. La mort i la crueltat sovint han acompanyat l'existència d'aquest edifici. Els habitants de la Pera, de Cassà, de Perles o de Pedrinyà, saben que el baró d'aquelles terres era home sanguinari i encara ara a la paret del castell és pot descobrir el forat deixat per tres calaveres encastades.

L'exigència d'espai privat feta, a la fi dels seixanta, per Elena Diakanoff Devulina va provocar que Dalí es decidís a comprar-li un castell i enviés el seu administrador de finques, Emili Puignau, a voltar per Tarragona, el Maresme, la Garrotxa i l'Alt Empordà fins que un amic de la família l'informà que a Púbol els barons es venien la casa pairal. Els tractes foren ràpids. En carta del 2 de desembre de 1968, enviada a Puignau des de París, el matrimoni autoritzava el pagament d'un milió i mig de pessetes i, el 10 de novembre del 1969, el castell de Púbol passava a mans del fill del notari de Figueres. Brigades de trenta homes treballaren més d'un

*La casa forta de Púbol
va ser escollida per
Gala per a passar-hi els
darrers anys.*

any, dia i nit, per transformar la ruïna en comoditat, la misèria en ostentació. Els Dalí actuaren com a nous feudals. Púbol es convertí en *bunker* contra la indiscreció i l'últim llit de Gala. La musa va morir el 10 de juny de 1982, a la matinada, a Portlligat, i va ser traslladada d'urgència a Púbol on els metges certificaren que l'òbit s'havia produït a un quart de tres de la tarda. Sense poder superar el cop, Dalí es va enclaustrar entre les velles parets, arrapat al cadàver. A partir del 10 de juny de 1982, Portlligat restà tancat i Púbol relatà, en silenci, la crònica d'una destrucció. L'artista va

rebre el títol de marquès de Dalí i de Púbol. Va viure entre l'activitat frenètica i la depressió fins que l'incendi de l'habitació que ocupava, el 30 d'agost de 1984, primer el portà a Barcelona i després a la torre Galatea d'on no en va sortir fins a la seva mort. Des d'aquell moment Púbol restà abandonat, primer en mans d'un fantasma i després d'un Estat que no ha apostat per la restauració sinó per l'espoliació traient tot el que hi havia de valor.

CRONOLOGIA

Una butlla de l'any 1017, del papa Benet VII dirigida a l'abat de Banyoles, Bonfill, és el primer document en què es troba el nom de Púbol. Mig

segle més tard, el 1064, Gaufred Bastons, senyor de Púbol, es declarava home fidel al comte Ramon Berenguer I. El 1118, Guillem Gaufred de Cervià, fill de l'anterior, jurà fidelitat als comtes barcelonins Ramon Berenguer III i Dolça. Passat a mans de la família Llers i posteriorment als Cervià —el 4 de març de 1233, Jaume I confirmà a Hug de Cervià la compra que havia fet a Guillem de Cervià—, aquest cognom s'hi va mantenir fins que va passar als Campllong. L'any 1368, el castell era propietat de Gispert de Campllong. Amb el domini de la vídua Sança, Púbol va entrar en un període de gran esplendor. Mare de Jaume de Campllong i àvia de Margarida,

Una de les darreres fotos de Dalí feta per Miquel Ruiz, a Púbol.

9

la pubilla que es va casar amb Bernard de Corbera. El seu fill Francesc es va casar amb Violant d'Albert. La seva filla, Isabel de Corbera, va ser esposa de tres marits i va donar pas a la descendència definitiva que va passar a mans de Josep de Tormo i d'Oms, nissaga que posteriorment es va entroncar amb la família de Miquel que es va mantenir al poble fins que, l'any 1969, Púbol fou comprat per Dalí.

El jardí del castell és un parc molt semblant a Bomarzo, el somni del duc renaixentista.

FOIXÀ, RECUPERAT DE LA DESTRUCCIÓ

2

El castell de Foixà ha estat recuperat pel dissenyador de Barcelona, Antoni Bonamusa.

10

Parlant del castell, a Foixà gairebé tothom coincideix a dir que, tal i com és ara, l'edifici s'ha de valorar com l'obra en majúscules d'un home, Antoni Bonamusa, dissenyador establert a Barcelona, que fa aproximadament un decenni va emprendre la costosa tasca de refer-lo. Un matrimoni estèril, una venda massa precipitada, un especulador que l'espolià sense miraments, uns nous propietaris de més títol que diners, i un cert període de solitud, l'havien sentenciat a mort. Quan Antoni Bonamusa i la seva esposa Núria Mir van rescatar-lo, el castell estava, de fet, en la penúltima fase de la destrucció. Avui, dintre una

carcassa de més de 700 anys (la primera documentació del castell data del segle XIII), hi han modelat una obra conceptualment atrevida, una barreja compacta d'antigor i modernitat. Damunt de taules expositores o dintre de vitrines, les col·leccions de monedes, figures clàssiques o pre-colombines s'integren al mobiliari en un estil pulcre i endreçat.

Gairebé cent anys abans que Antoni Bonamusa empengués la seva faraònica empresa, Francesc de Foixà, el darrer noble que va viure al castell, restaurà la capella, llavors dedicada a sant Marc. Francesc de Foixà, el "don

Paco" que recorden els habitants més vells, i la seva esposa "doña Matilde", van ser els últims grans feudals de la contrada. A la seva mort, als hereus els va convenir vendre de pressa i malament. El castell se'l va quedar el pintor Josep Maria Mascort, de Torroella. Poc temps després, el següent propietari, Josep Ensesa i Gubert, el pare de "La Gavina" de s'Agaró, va contribuir a la seva degradació.

Al poble asseguren que "més hagués pogut, més s'hagués emportat l'Ensesa", i parlen de mobles, parallamps, documents

i de les dues tombes. Almenys en aquest últim extrem, tenen raó. Actualment, a l'església de Nostra Senyora de l'Esperança, construïda en 1940 dintre el complex de "La Gavina", s'hi poden veure els sepulcres gòtics originals de dos senyors il·lustres de Foixà: la làpida de Bernat Guillem de Foixà, mort el 4 de maig de 1362, i el sarcòfag de Guillem de Foixà i del seu fill fra Alemany, morts el 25 de novembre de 1459 i el març de 1476, respectivament. Antoni Bonamusa no ha pogut recuperar els dos cavallers medievals i no ha tingut més remei que reproduir una còpia dels originals, que és la que ha instal·lat a la capella del castell de Foixà.

Abans d'ell, allà pels anys seixanta, una altra persona s'havia interessat per les tombes espoliades. Era Margarita de Foxá, germana d'Agustín de Foxá (respectem la modificació del cognom perquè va ser la seva expressa voluntat de castellanitzar-lo), la qual havia comprat l'antiga fortalesa a Josep Ensesa i Gubert. Però Agustín de Foxá, escriptor i diplomàtic franquista, malgrat tenir títols —era el quart comte de Foixà i el cinquè marquès d'Armendáriz— no posseïa unes rendes suficients per a refer la dignitat malmesa de l'edifici. Quan morí

prematurament, en 1959, la seva filla María de las Nieves —actual comtessa de Foxá— tenia 11 anys i fou la seva germana Margarita qui provisionalment s'encarregà d'aquesta possessió empordanesa. En aquella època estava recollida al castell la família Gispert, gràcies a la qual i a unes petites obres d'apuntament que es feren, la casa anava aguantant. Al principi dels setanta, María de las Nieves vengué el castell al Banc Urquijo. Al final de la dècada, aquesta entitat bancària el traspassà a un dissenyador de Barcelona.

Els escuts heràldics es mantenen a la portada de Foixà.

Dels seus orígens, del segle XIII, queda la torre-capella i el talús que assenyalen el traçat del recinte. La resta fou refeta en plena època renaixentista, en el segle XVI, d'acord amb una concepció més palatina, i, posteriorment, entre el XVIII i el XIX, conegué noves reformes.

Als jardins de Foixà es poden trobar detalls d'exquisida bellesa.

EL MIRADOR REIAL DE TORROELLA

3

El Palau Reial del Mirador s'aixeca al costat de l'església de Torroella.

12

El palau El Mirador de Torroella, estada de reis de la Corona d'Aragó, des del final del segle passat és propietat de la família Robert-Ferrer Cagigal. El patriarca del llinatge, Robert Robert i Surís, acumulà diferents títols nobiliaris i protagonitzà, juntament amb un ex-amic, una molt particular guerra de l'arròs. Els senyors d'ara continuen mantenint el rang i llueixen d'un feudal modern.

L'actual propietària d'El Mirador, Carmen Ferrer-Cagigal, marquesa de Robert i comtessa de Torroella amb grandesa d'Espanya, és vídua de Santiago de Robert i

Rocamora, el nét d'aquell Robert Robert que un pintor inspirat va definir com "Un feudal modern". Com es diu que fan les grans senyores, Carmen Ferrer ha après a contemporitzar sense posar cap crit al cel. Ella continua mantenint una "inquebrantable" fidelitat als principis religiosos. Assegura que sense haber estat mai una beata, l'han ajudada a sobreviure en moments molt dolorosos, com la mort del seu fill gran Yago en accident de trànsit, o durant la lenta agonía, d'onze anys, del seu marit.

En els últims anys, Carmen s'ha dedicat a decorar amb més "categoria" El Mirador, el

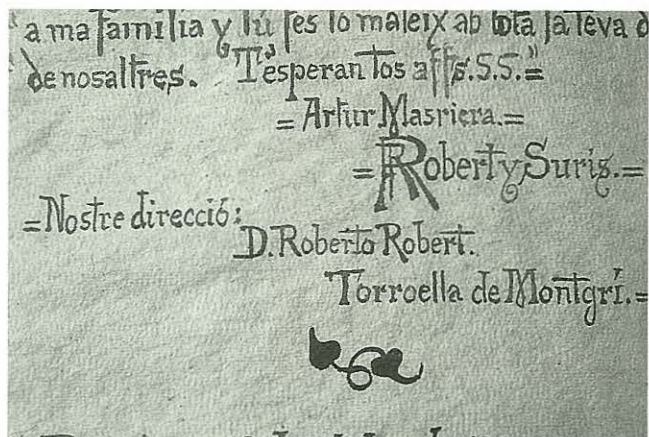
palau que s'aixeca tocant a l'església, una construcció del segle XV bastida damunt el vell *castrum* de Torroella i restaurada al final dels anys vint per l'arquitecte Rafael Masó.

Edifici rectangular amb pati central, conserva una galeria gòtica del segle XIV, amb arcs apuntats i fines columnes i capitells i algunes de les antigues finestres. El palau va patir una important depredació durant la Guerra Civil que li va fer desaparèixer pràcticament l'anterior mobiliari. Després d'uns anys refent el patrimoni familiar, als anys setanta, la

marquesa rebuscà cel i terra per convertir l'habitatge empordanès en l'autèntic palau que és ara. Allà s'hi poden veure cadires catalanes de Lleida, finament gravades, arques i caixes de núvia en els passadissos i, en les habitacions, talles religioses, retrats a l'oli i fotografies de membres de la família i una imatge de joventut dels comtes de Barcelona.

Robert Robert i Surís fou un autèntic personatge de la seva època. Polític i financer, va néixer en 1851 a Barcelona; el papa Lleó XIII li concedí el marquesat de Robert el 1888, i tres anys després, Maria Cristina, la reina regent, el féu comte de Serra i Sant Iscle.

El comte de Torroella va ser definit com un feudal modern.

Finalment, el 1907, Alfons XIII li atorgà el títol de comte de Torroella amb grandesa d'Espanya. Propietari de l'antiga casa de Solterra, s'havia casat amb Dolores de

Carles i de Ferrer, de la família que posseïa el palau El Mirador. En morir els germans de Dolores sense descendència, l'herència passà a Joaquim de Robert i de Carles, el fill gran de Robert Robert. Joaquim de Robert es va casar amb Mercedes Rocamora i són els pares de Santiago de Robert, marit de Carmen Ferrer-Cagigal. Aquest matrimoni ha tingut tres fills: Santiago, Carmuntxa i Alfonso, actual dipositari dels títols nobiliaris. Per la seva banda, Roberto de Robert es va casar amb Concepción Topete de Hernández, i el seu fill gran, Juan Roberto, és l'actual marquès de Serralavega.

Tot i carregar més de sis segles a les seves parets, al castell no s'ha passat per alt la comoditat.

PERATALLADA: ESSÈNCIA MEDIEVAL

4

En el moment que el van comprar els actuals propietaris, Peratallada era una ruïna.

14

Santiago de Robert i Carmen Ferrer-Cagigal buscaven a l'Empordà un habitatge per al seu segon fill, Alfonso, i van trobar el castell de Peratallada, una fortalesa que conservava tot el seu esperit medieval. Des del 1962 i durant vuit anys els marquesos de Robert van realitzar “una obra de romans”. “Una feina —assegura Carmen— en la qual tant el meu marit com jo, hi vam posar el coll”. Ell era Santiago de Robert i de Rocamora, comte de Torroella amb grandesa d'Espanya, i marquès de Robert, una persona de gran sensibilitat pel patrimoni, que morí en 1975.

El matrimoni Robert—Ferrer-Cagigal van comprar el castell en

un moment que la fortalesa, amb uns orígens que es remunten fins als confins de la protohistòria, o sigui entre l'any 1000 abans de Crist i la dominació romana, es trobava en un estat miserable després que la ruïna de la família Cruïlles provocà que, en 1919, fos venut en pública subhasta per 3.095 pessetes de l'època. Va ser transformat en masia, dividida en cinc masoveries, i arribà a allotjar cent caps de bestiar.

Carmen Ferrer-Cagigal assegura que el principi fonamental que va moure la reforma va ser respectar i recuperar la història; primer sota la batuta de l'arquitecte Joaquim Ros, i després del mateix comte de

Torroella. Avui, tant la fortalesa com les dependències del palau llueixen una de les restauracions de més abast de Catalunya. Els salons s'assemblen més a un museu que a un palau de luxe i riquesa. Sense desmerèixer el mobiliari ni les peces decoratives que donen el to precís a cada habitació, fa la impressió que després de recuperar parts tan emblemàtiques com l'Aula Major, on es conserven els murs del segle X, el matrimoni de Robert i Ferrer-Cagigal ha deixat de banda l'ostentació fàcil i ha apostat per l'autenticitat.

DE BEGUR A LES GAVARRES
Al final del segle XIII, els senyors

de Cruïlles-Peratallada es podien passejar des de la platja de Begur fins a les Gavarres, trepitjant sempre terreny de la seva propietat.

Els Cruïlles i els Peratallada s'havien unit en matrimoni i tenien domini sobre els castells de Begur, Esclanyà, Torrent, Peralta, Peratallada, Cruïlles, a més de mas Terrorol i els molins de Pals, les parròquies de Sant Cebrià dels Alls, Santa Pelaia, Santa Àgueda, Santa Coloma de Fitor i Sant Cebrià de Lladó, el castell de Rupit —a la diòcesi de Vic—, i determinades prerrogatives damunt de Calonge, Osor i Llagostera.

El primer senyor documentat fou Guillem de Peratallada, que en 1039 assistí a un judici. En el segle XII l'estirp adquirí una gran rellevància, fins que el 1250 Guillema de Peratallada es casà amb Gilabert de Cruïlles. Els Cruïlles eren expeditius

Més que buscar solucions artificioses, els marquesos de Robert van escollir les línies simples i el respecte per la història.

—Roig i Jalpí parla d'un Gilabert que ajudà a la recuperació de la ciutat de Barcelona en 985—, antics, poderosos, i potser un xic més diplomàtics. Un Jofre de Cruïlles va acompanyar en 1114 el comte Ramon Berenguer III a la conquesta de Mallorca, i, un altre Gilabert, Jaume I, quan l'illa fou definitivament recuperada, el 1229.

El Gilabert que entroncà amb la

casa Peratallada passa per ser un model de cavaller "honor et virtus" del segle XIII i fou l'iniciador dels dies més brillants de la nissaga. Fou ambaixador reial entre 1273 i 1293, a les corts de Navarra, del comte de Foix, del rei de França i del sant pare. I a la primavera de 1283 participà juntament amb el seu fill Bernat en el desafiament de Bordeus, una aventura de capa i espasa protagonitzada pel rei Pere. Després de la Guerra Remença els descendents dels Cruïlles-Peratallada entroncaren amb les cases de Cabrera, Cardona, Puigpardines, Cervelló, Vilarig, Xetmar, Farners-Cartellà, Despujol, Vedruna. Carles III concedí, en 1770, a Felip I de Cruïlles-Peratallada el marquesat de Castell de Torrent. Fou a partir de la mort, el 1911, de Ricard de Cruïlles de Peratallada i de Vedruna, que el castell sortí de les mans d'aquesta vella família.

Els interiors de l'actual castell ofereixen sales recuperades amb gust.

PERALADA, UNA AVENTURA COMPLICADA

5

*Peralada és la perla
de l'Empordà.*

16

Fidel a la seva història, la dinastia dels Rocabertí va transformar la casa pairal de Peralada en un palau. L'actual castell fou edificat pels vescomtes en el barri de la Milícia, després que en 1258 el rei francès Felip l'Ardit incendiés la vila.

És un edifici rectangular, amb el sortint de dues torres de planta semicircular distribuït al voltant d'un pati quadrat que presenta tres etapes constructives. La medieval, amb les dues torres i el mur nord; la renaixentista, amb la façana principal, i les ampliacions fetes a la fi del segle XIX per Tomàs i Antoni de Rocabertí. El palau és un

reflex de l'excés i el poder que han marcat el viatge dels Rocabertí per la història. No en va la casa pot vanagloriar-se que entre els seus membres hi ha sants canonitzats, cardenals, arquebisbes, abats, generalíssims, almiralls, virreis, ambaixadors i presidents del consell reial. Per si no n'hi hagués prou, els últims Rocabertí, Tomàs i Antoni, foren homes tocats per la folia cultural, reconstructors de castells i esglésies, fundadors d'escoles, col·leccionistes i impulsors de cobles com la Principal de Peralada.

Amb la mort de l'última comtessa Joana Adelaida, la branca mallorquina que recollí

l'herència, o no pogué o no volgué mantenir les prestacions que el gran complex exigia. S'emportaren el que hi havia de més valor i a principi dels anys vint el posaren a la venda.

Miquel Mateu i Pla ho va comprar tot l'agost del 1923. Lluny de transformar-lo en habitatge inútil, el nou propietari va millorar el caràcter de l'edifici, hi va incorporar enteixinats medievals, va restaurar el convent del Carme, on va guardar les col·leccions de vidre, ceràmiques i pedres treballades, va augmentar considerablement la biblioteca i va millorar l'extens jardí. Durant la Guerra Civil, la casa Rocabertí va acollir les obres

del Museu del Prado i actua com a darrer habitatge de Manuel Azaña.

La tornada de Mateu a Peralada va rellançar la fortalesa a nivell nacional i internacional. Al poble, encara avui s'explica que pocs mesos abans que Franco proclamés davant les Corts el príncep Joan Carles com a successor, exactament el 25 de maig del 1969, l'avui rei viatjà a l'Empordà per consultar a Miquel Mateu com veia la designació.

La desaparició física del pròcer no portà la ruïna a Peralada. Els hereters, la filla Carmen Mateu de Quintana i el seu

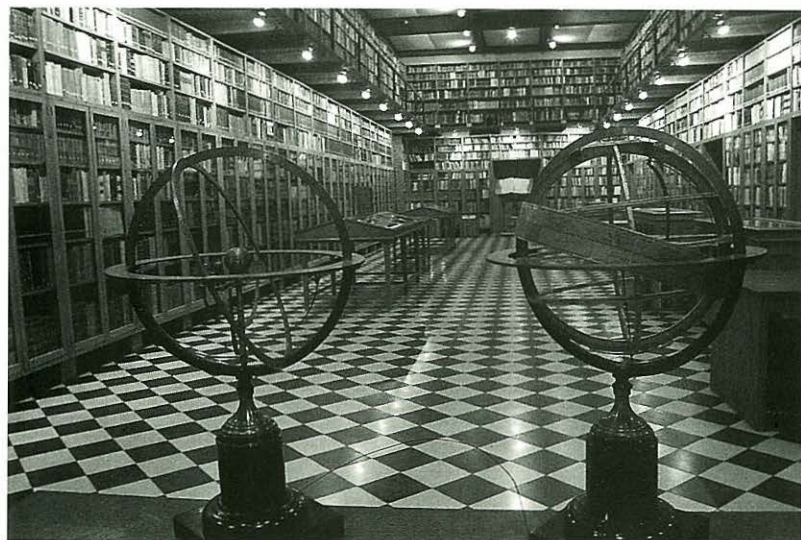
espòs Artur Suqué, han conservat i ampliat el fastuós llegat i van obrir-hi un casino a la darrereria dels setanta.

ELS PRIMERS DE CATALUNYA

L'origen, l'inici i la posterior evolució de la família Rocabertí és un misteri que es remunta a abans de l'any 1000. El cert, però, és que amb Jofre de Rocabertí s'inicia la línia segura en la successió, ja que, en morir sense fills, l'abril del 1190, la senyoria de la vila de Peralada passa al comte-rei. És el primer d'una nissaga de prohoms i senyors de la guerra que van participar en la majoria dels episodis de la història del Principat. Entre ells, Felip

Dalmau, mort en 1392, fou guerrer, almirall, administrador, home de govern i intel·lectual. Jofre VI, mort en 1403, fou conseller de Joan I i de Martí l'Humà. Jofre VII, mort en 1479, actuà com un dels caps de la host de la Generalitat contra Joan II.

La derrota dels Rocabertí comportà una laboriosa travessa del desert. Els esforços de Felip Dalmau II, de Martí Onofre I i de Francesc Dalmau I portaren a la total recuperació de la casa. En l'any 1599, el vescomte Francesc-Jofre I de Rocabertí fou nomenat primer comte de Peralada. Al darrer quart del segle XIX, els germans Tomàs de Rocabertí, comte de Peralada, i Antoni de Rocabertí, comte de Savalla, van morir solters i sense fills i els heretà la seva germana Joana Adelaida, que morí en 1899. El títol va passar a un cosí segon, Joan Miquel de Sureda i de Verí. El palau entrà en una fase de decadència total fins que en 1923 fou comprat per la família Mateu.

La Biblioteca és un dels molts tresors que guarda Peralada.

La col·lecció de vidre és de les més importants del món.

Quan Miquel Mateu i Pla va comprar el palau dels Rocabertí es va trobar amb un casal que havia lluitat contra l'espoliació i l'oblit. En un àlbum de fotografies fetes pels darrers comtes Tomàs i Antoni, revelades a París, es descobrien unes estances decorades sense ostentació on les panòplies plenes amb armes antigues es barrejaven amb els mobles funcionals, a l'ús dels seus estadants.

El conjunt era un acurat exercici de col·leccionisme al qual el financer barceloní s'hi va apuntar. Des d'un principi la intenció de Mateu va ser augmentar i revalorar les col·leccions que els nobles havien iniciat. Des del 1923, en què es va fer càrrec de la propietat, fins al 1972, en què va morir, Mateu va destinar esforços i milions per transformar el castell en centre de cultura, fins al punt que avui dia el nom de Peralada no es pot deslligar de les seves

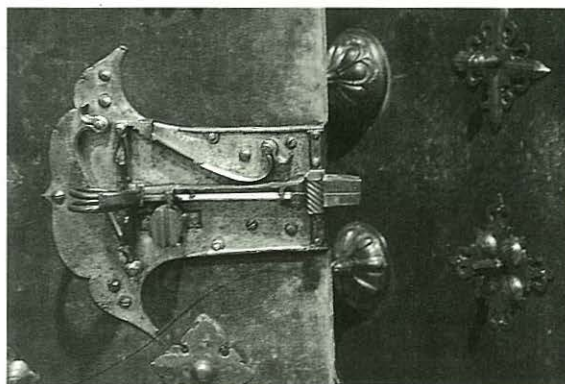
col·leccions artístiques, de les més importants de l'Estat.

El volum recollit i exposat és tan important que, davant la impossibilitat de fer un catàleg exhaustiu i rigorós del que s'exposa, ens veiem obligats a fer una breu referència del gran fons d'art que acull l'interior del castell.

Així tenim que la biblioteca situada a l'antic convent del Carme ha passat dels 20.000 volums amb què es va comprar als més de 70.000 actuals. Entre ells es poden trobar col·leccions de llibres gòtics, una altra d'executòries de nobles, la biblioteca cervantina amb més de 1.000 edicions diferents i entre les quals hi ha un exemplar del 1605, datada a València, 1.200 manuscrits, 100 bíblies i un recull d'incunables. Són més de 200 peces quasi úniques entre les quals es poden trobar joies com el llibre *Sermons de Robertus Caracciolus*, editat el 1472 per l'impressor venecià Francisco de Fornis; la

La col·lecció d'edicions del Quixot és única al món.

Detall d'un fermall de ferro treballat que forma part de les col·leccions del castell.

Bíblia poliglota de Felip II; la *Cosmographia* de Ptolemeu, impresa per Leonardo Holle el 16 de juliol del 1482, i alguns *Llibres d'horas*.

Actualment la secció de llibres està enfocada als temes d'especialització, a l'art en els diversos vessants, i a la història general i local.

Als baixos del mateix convent, la col·lecció de vidre és una de les quatre o cinc privades més importants del món. Formada per més de 2.500 peces, allà es poden veure vidres catalans renaixentistes, romans provinents d'excavació, copes esmaltades, o una llàntia gòtica d'oli considerada com l'única que es coneix al Principat. També hi ha la col·lecció de mobles, iniciada pels comtes i notablement revalorada després que els nous propietaris la incrementessin amb bancs gòtics, butaques rococós, cadires catalanes entapissades amb vellut, calaixeres i canteranos.

La riquesa del mobiliari es veu acompanyada

amb una extraordinària col·lecció de pintures, entre les quals destaca el retaule de Verges; el tríptic de sant Joaquim i santa Anna atribuït a Jacomart; una taula aragonesa dedicada a sant Miquel arcàngel de la fi del segle XV; un gran recull d'obres de Vicente López, i les teles de Bermejo, Ribera, Guido Reni, El Greco, Lucas Jordano, Memling, Murillo, o Carreño de Miranda.

A més hi ha col·leccions tan peculiars com la del Museu del Vi, creada als anys seixanta i on es recullen els aspectes relacionats amb la cultura del vi, la collita, la fermentació, la producció i el transport del most del raïm; la col·lecció de monedes antigues i modernes, ja siguin de les corts catalanes o les emeses pels ajuntaments al llarg de la Guerra Civil, i finalment n'hi ha una de particularment estranya: els sobres que rebia el general Franco al llarg del període 1936-1939, o sigui en plena Guerra Civil.

REQUESENS, UN CASTELL DE PEL·LÍCULA

6

La restauració de Requesens, dirigida per Alexandre Comalat, va seguir els criteris romàntics que eren de moda al final del segle passat, oblidant els orígens feudals de la fortalesa.

petit interval en els anys trenta en què el duc de l'Infantado intentà refer-lo per al seu fill Íñigo.

L'excursionista o el curiós que decideixi enfilars la carretera de Cantallops i arribar-se fins a

aquells cims boscosos, a un pas de la ratlla de França, es trobarà amb un edifici arruïnats, al qual li han arrencat fins i tot les entranyes de plom que distribuïen l'aigua. Un edifici saquejat amb aplicació els darrers cinquanta anys. Els actuals propietaris decidiren posar un cademat a la porta quan a dins ja no hi havia res

La figura de Joan Verdagner ha estat, durant molts anys, inseparable de la del castell.

20 **A**fectat pel romanticisme imperant en l'època, Alexandre Comalat, l'artífex de la reconstrucció, va manllevar al castell l'esperit medieval, reconvertint-lo en una construcció fantasiosa, que sens dubte agradaria als comtes de Peralada, però d'una oportunitat històrica més que dubtosa. La reconstrucció es va fer amb un criteri escenogràfic més que no pas arqueològic, una pobra imitació dels edificis que s'aixequen vora el Loira o el Rin. Amb una festa de molt relleu, amb processó inclosa, es va posar fi, el 24 de juny de 1899, a unes obres que s'havien iniciat set anys abans. Va ser una època gloriosa pels veïns de Requesens, l'última; després l'abandó i la degradació, amb un

per emportar-se'n. La figura de Joan Verdaguer, veí de Requesens que exercia de guarda i guia del castell, era inseparable de la fortificació. Amb la seva veu pausada us comentava les estratagemes d'alguns interessats per a evitar que el pintor Salvador Dalí comprés aquella construcció, com era la seva intenció abans de decidir-se per Púbol. Sentíeu parlar de la vegada que uns "hippies" intentaren cremar el castell ruixant-lo amb gasolina o dels temps llunyans en què feia el "servicio" i acompanyava els militars de Sant Climent fins al castell per veure el seu amic, el duc de l'Infantado. La barreja d'estils i el caràcter marcadament "hollywoodenc" us deixaven perplexos, però es recuperava el somriure quan comentava algunes anècdotes que envoltaren el rodatge de la pel·lícula de Fernando Colomo, "El Caballero del Dragón", el darrer moment estel·lar d'aquella gran carcassa que és el castell de Requesens. Després de la mort de Joan Verdaguer, el seu fill guarda la

En els anys de la restauració, Requesens es va convertir en un centre de vida social important. A la foto, l'Alexandre Comalat, amb camisa blanca, barba i barret, assegut enmig d'alguns visitants i obrers.

clau i acompanya els visitants; però ja no és el mateix.

CRONOLOGIA

L'aixequen els comtes de Rosselló entre el 1050 i el 1060 a la línia fronterera amb els territoris dels comtes d'Empúries amb qui mantenen constants escaramusses. Fortaleza disputada, canvia sovint de mans fins que el 1418 la corona l'adjudica als vescomtes de Rocabertí. Es mantindrà a mans d'aquest llinatge durant cinc centúries. Amb el tractat dels Pirineus recupera el caràcter fronterer, però ja no torna a fer cap paper destacat. En el primer quart del segle XVIII es trobava

completament arruïnat, però reneix de la mà de Tomàs Rocabertí de Dameto, comte de Peralada, que n'encarrega, a la fi del XIX, la reconstrucció al mestre d'obres figuerenc Alexandre Comalat. Amb la mort del comte de Peralada i la seva germana Joana Adelaida, la propietat canvia ràpidament de mans. El 1923 l'adquireix un mallorquí anomenat Rosselló, que després de delmar els boscos el traspasa al duc de l'Infantado. Després de la Guerra Civil el compra la Societat Anònima Borés. El 1955, ven la finca a una societat formada per Miquel Esteba i Caireta i Josep Pijoan, actuals propietaris.

Una silueta corprenedora que impressiona poc els seus actuals propietaris, interessats principalment per les possibilitats forestals de l'enorme finca en què està ubicat.

SANT FERRAN, EL GUARDIÀ DE L'EMPORDÀ

7

*A l'entrada de la
immensa esplanada,
l'antic hospital es
manté dempeus.*

22

Castell que va ser inaugurat el 1766, projectat per a ser el contrapès a la potència del fort de Bellaguarda, al Portús, Sant Ferran s'ha mostrat com una obra desfasada en el temps, d'escàs valor militar que aviat va ser qüestionat i ridiculitzat pels tractadistes. Accions com la succeïda a la fi del 1794, en què el castell, armat amb una guarnició de 10.000 homes i 250 peces d'artilleria, va rendir-se d'entrada a l'exèrcit francès, malpararen el seu crèdit i es guanyà a pols quartetes com : "castell de Figueres/ com te n'has rendit/ sens tirar un tiro / al vil enemic".

Després, la història el va fer

protagonista d'epopeies heroiques com la Rovirada. Ha viscut cinc assetjaments, ha rebut reis i capitans generals, ha actuat com cambra de tortures d'Álvarez de Castro, ha estat seu de tribunals de justícia, campament d'instrucció dels brigadistes internacionals i l'últim Parlament improvisat de les Corts republicanes. Fins molt recentment ha actuat com a penal, primer militar —hi va ser reclòs Antonio Tejero Molina— i després civil arran de les Olimpíades barcelonines.

Res més espantós que la sensació d'impotència que es respira a l'interior de la macrofortificació que es desfà

sota l'empenta del temps i la tramuntana. Deixant de banda l'hospital, l'edifici de la comandància, les dependències on van instal·lar la capella i la sala de cinema, i les corts on morí Álvarez de Castro, les altres restes del castell són un extens i desolat entramat urbà. A la gran plaça interior, l'illa de pavellons que formen el front de llevant s'ha afeblit per l'estira i arronsa mantingut contra els seus enemics naturals i presenta la imatge posterior a una batalla. Els cadàvers són pedres treballades, rellotges aturats eternament a les vuit, habitacions convertides en

pilons de maons, finestres trencades. I a partir d'aquí el desert. Del que havia estat primer penal, tan sols en resta una entrada neoclàssica i alguna peça forjada coberta de rovell. Les garites, els orellons, els parapets, o les poternes, de la cara que domina l'autopista, han sofert una depredació tan brutal que costa de creure que aquell fos el flanc més fortificat. Guarda amb veneració, l'estable, l'habitació, la cadira, on la tradició assenyala que morí Álvarez de Castro.

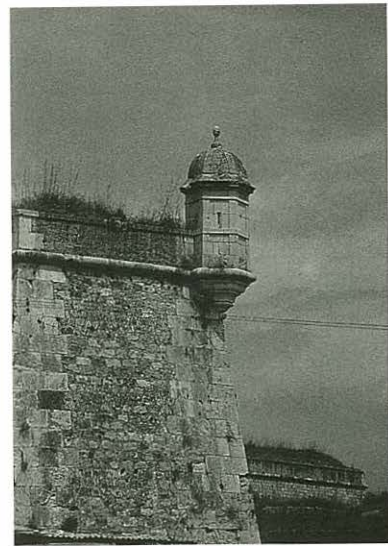
A Figueres, l'inici d'una obra de tanta envergadura va portar l'expansió econòmica i demogràfica, les muralles es quedaren petites i la ciutat es veié obligada a orientar-se cap al migdia.

CRONOLOGIA

Construït a la muntanya dels Caputxins sota la direcció del

general Martín Zermelo i gràcies a l'impuls del marquès de la Mina, la construcció del fort de Sant Ferran es va iniciar el 4 de setembre de 1753, inspirat en les teories de Vauban. Consisteix en un recinte interior de dos quilòmetres de perímetre, format per sis baluards i les cortines que els uneixen, i un altre d'exterior constituït per tres tenalles, set revellins i dues contraguàrdies.

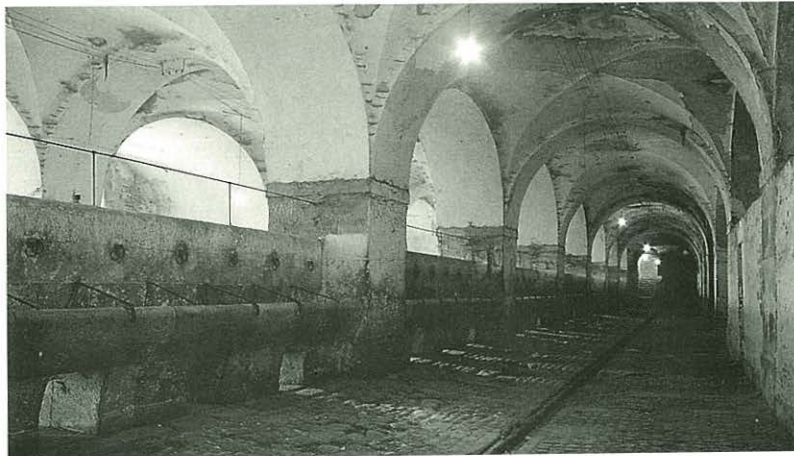
Entrant per la tenalla de Sant Roc, un pont de pedra l'uneix amb el recinte interior, format pels baluards de Sant Narcís, Sant Dalmau, Santa Bàrbara, Sant Felip, Sant Jaume i Santa Tecla, lligats per les cortines que tanquen el recinte mantenint una alçària de 13 metres sobre el fossat. La plaça d'armes inclou la gran cisterna, les residències dels caps i els oficials, el rellotge

El castell de Sant Ferran va ser aixecat per contrapesar la potència de Bellaguarda.

aturat i les ruïnes de l'església. Darrere, entre els baluards de Sant Narcís, Sant Jaume i la gola de Santa Tecla, hi ha els estables. Còmodes, ventilats, pavimentats amb pedres, guarden l'habitació i la cadira on va morir Álvarez de Castro. Diferents plaques i inscripcions, entre les quals destaquen les col·locades pel general Castaños el 1815 i la restauració ordenada fer per Alfons XIII en 1925, donen un cert aire sumptuós al recinte.

A les quadres del castell es va celebrar la darrera reunió de les Corts republicanes.

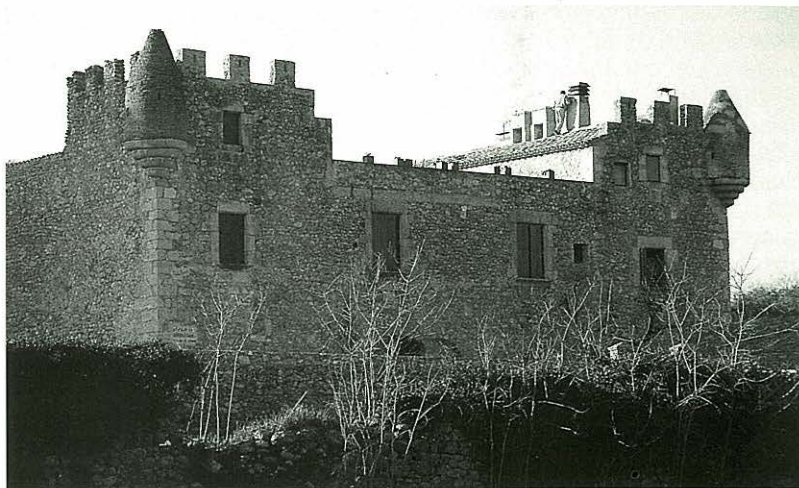
SANT FELIU DE LA GARRIGA, RECUPERANT LA DIGNITAT

8

24

El castell de Sant Feliu de la Garriga, aixecat en el petit puig del Segalà, a dos quilòmetres de Viladamat, constitueix un paradigma precís i fidel de la història de l'Empordà. Des de temps antiquíssims ha conegut la presència de pobles que l'han conquerit i s'han aposentat als seus peus. L'actual propietària del conjunt format pel castell i l'església, filla de Banyoles i casada amb un professional liberal de Barcelona, demana amb cortesia mantenir l'anonimat. Sant Feliu de la Garriga era un centre de culte que arriba a les portes del segle XXI en estat semiruïnós. La primera referència documentada del lloc és de l'any 1060, quan la

comtessa emporitana Guisla féu una important donació a l'església de Girona. Entre els béns que concedí, s'hi detalla un alou "*quod est infra terminos parochiae sancti Felicis de Garriga*". La capella de Sant Feliu de la Garriga fou la parròquia de tot el terme de Viladamat, fins a principi del XVII, que compartí culte amb l'església de Sant Quirze. En 1753 foren retirats els objectes de valor i el 1823, trobant-se en una situació molt degradada, s'hi vedà l'exercici de qualsevol funció religiosa. Quan el conjunt es convertí en masoveria, el temple serví de palla i "de cau de hippies", en els darrers anys, segons expliquen els propietaris.

L'actual castell de Sant Feliu és una construcció de nova planta, del segle XVII.

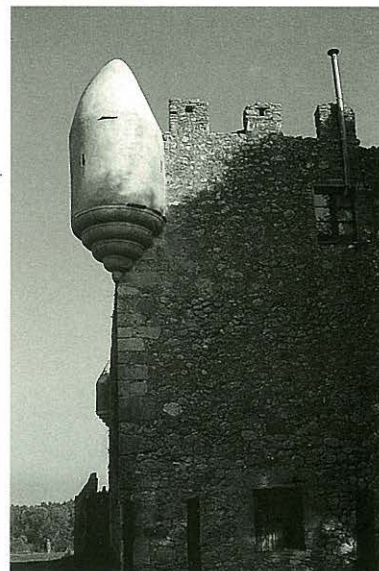
El castell llueix més, precisament per ser, comparativament, més modern. L'actual edifici del segle XVII, emmerletat, amb garites cilíndriques proveïdes d'espitlleres i de planta rectangular, es manté intacte, gairebé desafiant damunt un paisatge agrest, pla i rocós. Senyorejat per les famílies principals —els Sant Feliu, i sobretot els Margarit (branca de Castell d'Empordà)—, ha patit la petja bèl·lica de la història.

Durant la guerra civil catalana, en la segona meitat del segle XV, quan Joan II i el seu fill Ferran corrien per l'Empordà,

fou cremat i destruït per les tropes hostils a la Corona. Sobre les seves runes s'aixecà l'actual edifici a principi del XVII, que tornaria a ser envaït i incendiat, el 1640, durant la Guerra dels Segadors, com a represàlia per la posició política del propietari Josep de Margarit i de Biure, cap de les milícies catalanes i governador de Catalunya, finalment exiliat al Rosselló. En el terreny civil, el castell conegué un plet de més d'un segle de durada. En 1701, Rafaela de Margarit i de Biure, marquesa d'Aguilar i senyora de la Garriga, va publicar un ban que prohibia a la gent de Viladamat caçar, fer llenya i portar els animals a pasturar a la seva propietat. La concòrdia entre la família feudal i el poble

no arribaria fins al 1821, en què s'acordà que Sant Feliu i Viladamat constituïen un sol terme.

Els marquesos d'Aguilar vengueren el castell a Gaietà Cruixent, el qual ja n'era l'amo en 1870. Des d'aleshores fins ara mateix, Sant Feliu de la Garriga ha actuat com una casa de pagès, amb les seves quatre generacions de masovers i uns propietaris que es preocupaven poc del manteniment. Per dintre, l'edifici no guarda signes de la residència de grans senyors que havia estat en altres temps. Els diferents inquilins que hi han passat han empetitit els salons i les habitacions, han florejat les parets amb

Les garites que dominen els angles es mantenen com a signe de potència i d'identitat.

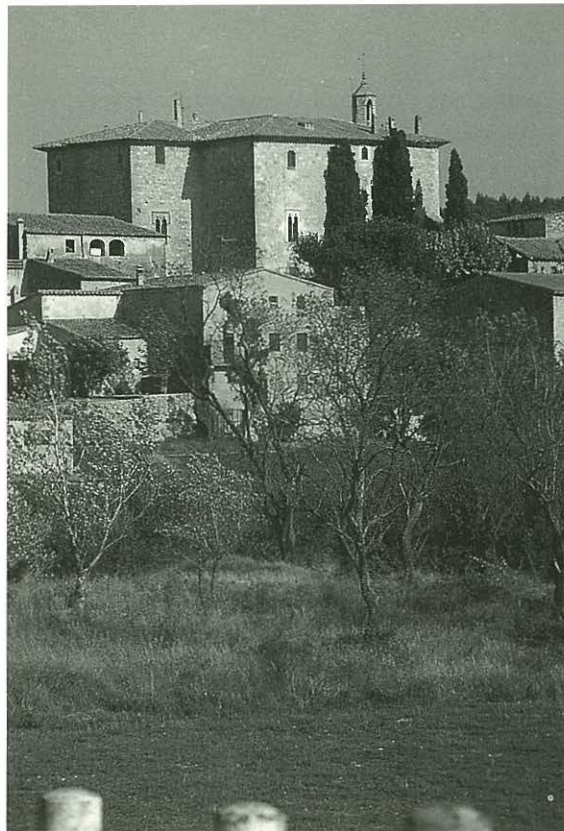

successives capes de paper i pintura. Un passadís llarguíssim que enllaça les diferents estances, li dóna més l'aire d'una planta d'oficines que no d'un edifici amb solera. Ara, els actuals propietaris tenen per davant un repte costós (sobretot econòmicament) per a retornar-li la dignitat històrica.

Els actuals propietaris tenen una feina de gegants per lluitar contra les desgràcies derivades del mal gust.

SANT MORI, VIURE A CASA DELS AVANTPASSATS

9

El palau de Sant Mori va tenir un important paper en la història del Principat.

26

El castell de Sant Mori és una construcció imponent que s'alça sobre la punta del turó on s'assenta el poble. Es reparteix al voltant d'una planta rectangular. El palau, de tres plantes, té un gran portal adovellat a la façana de ponent. Té finestres coronelles gòtiques, geminades i d'arcs trilobats, repartides en les seves façanes, i al pati central s'hi troba un gran finestral renaixentista.

A la banda nord de la gran sala major —coberta amb un sostre d'enteixinat de fusta que ha estat reconstruït—, que reparteix la planta noble, una petita porta d'estil gòtic renaixentista, sumptuosament decorada, obre

l'habitació coneguda pels historiadors com "l'estança de la reina Joana". Considerada com la més bella del Palau, tres arcs de diafragma sostenen l'enteixinat de l'ampla estança que els actuals marquesos han convertit en lloc de pas cap al seu *living* més personal i recollit. Aquí s'hi allotjà fa més de 500 anys Joana Enríquez, sobirana de Navarra i de Catalunya i Aragó, mare de Ferran el Catòlic, en la seva estada per les terres empordaneses, convidada especialment pel seu bon amic

Pere de Rocabertí, senyor de Sant Mori.

Conegut amb el sobrenom d'«el Capità», Pere de Rocabertí s'adherí al bàndol del rei Joan II. A més d'organitzar la defensa de la força de Roses, participar en la conquesta del Rosselló, i negociar la pau de Perpinyà, el 1473, fou nomenat governador general del Rosselló.

Els de Sant Mori han estat uns marquesos de tall popular.

Contradint totes les disposicions marcades pel temps i la història continuen habitant amb normalitat el castell-palau que els seus avantpassats construïren. Són propers i coneguts per la majoria dels habitants del poble i els avis encara recorden les festes, els àpats, i com en els bons temps havien jugat a futbol en una de les habitacions més emblemàtiques del castell amb Antonio de Moixó i Güell, el pare de F. d'Assís, "tot un senyor empordanès", nomenat fill adoptiu de Sant Mori en 1943. Actualment, Francesc d'Assís de Moixó i Martínez-Alonso, tercer marquès de Sant Mori, ha heretat un llegat de més de set-cents anys d'assentament, de pactes, matrimonis, guerres i també batalles més modernes, com les rendes i els negocis.

La sala coneguda com el dormitori de la Reina, on va fer nit Joana Enríquez.

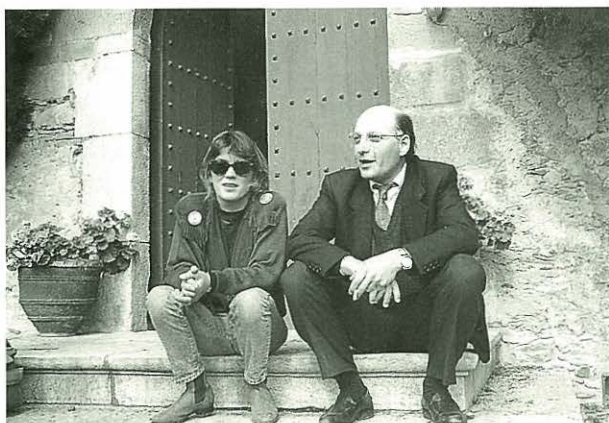

Home tranquil i amb un agut sentit de la ironia, l'actual marquès assegura que si avui li agrada viure a Sant Mori, abans hagué de passar un seguit de proves i penalitats, derivades del fet que en un moment donat i de sobte s'hagué de fer càrrec dels negocis i les rendes de la família i, a més, hagué de passar un llarg procés d'adaptació per a superar el

trasbals que li va suposar passar de viure a Barcelona a un poble de l'Empordà.

Quan es va casar amb Sílvia Poch Lacalle, filla de can Feliu, una de les cases principals de Camallera, la seva mare, la marquesa vídua, Josefa Alonso-Martínez y Huelín, va posar calefacció al castell amb la intenció de convertir-lo en una llar habitable per a la nova parella. La marquesa recordava els temps de la postguerra, quan es va anar a refugiar a Sant Mori i a les sales despullades— durant la contesa civil la fortalesa va patir una important i traumàtica depredació— feia tant fred que "haviem de moure'ns dia i nit amb un o dos abrics". Un problema avui superat veient com és ara el castell, transformat en una acollidora i molt confortable llar.

27

Francesc d'Assís de Moixó i la seva esposa Sílvia, actuals marquesos de Sant Mori.

*Pere de Rocabertí
va donar suport a la reina,
Joana Enríquez, que
convocà el Parlament català
des del castell de Sant Mori,
que encara conserva
l'empremta medieval.*

Els castells i els seus senyors —els personatges notables de l'època— representaren un paper decisiu en l'anomenada guerra civil catalana o remença (1462-1486), un esclat bèl·lic en el qual es mesclaren circumstàncies polítiques i d'altres més pregonament econòmiques.

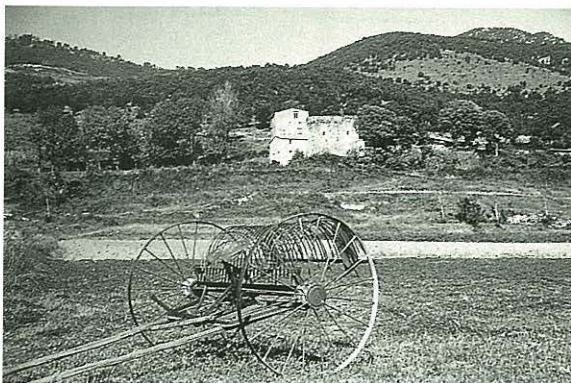
Els bàndols s'havien anat conformant en l'últim segle quan els pagesos de remença (adscrits a la terra; de fet, esclaus) i els petits estaments anaven pressionant per transformar una societat feudal en la qual l'alta noblesa s'oposava a qualsevol canvi que retallés els seus privilegis. A aquesta raó de fons s'hi sumà la conjuntura, més puntualment política, de l'arribada al poder de Joan II a la mort del seu germà Alfons IV *el Magnànim* (1458), casat en segones noces, des de 1447, amb Joana Enríquez, filla de l'almirall de Castella. Sembla que Joan II preferia —per qüestions d'Estat, segurament— el fill que tingué amb Joana Enríquez (el futur Ferran *el Catòlic*), abans que el que li havia donat la seva primera muller Blanca de Navarra, el

príncep Carles de Viana —molt considerat a Catalunya, fins al punt que, quan el rei l'empresonà en 1460, la Diputació General alçà el sometent i fou alliberat.

Per la Capitulació de Vilafranca, el fill de Blanca de Navarra fou reconegut lloctinent general de Catalunya, però poc després va morir de forma prematura, el setembre de 1461, i en uns moments molt inoportuns per la difícil relació entre la dinastia Trastàmara i les institucions catalanes que de fet l'havien propiciat a través del compromís de Casp. L'infant Ferran, que llavors tenia 10 anys, seria el nou lloctinent, però, a causa de la seva curta edat, fou la seva mare Joana Enríquez qui l'acompanyà al Principat. La impopularitat de la castellana acabà d'escalfar els ànims i començà la guerra.

Carme Batlle, a la “Història de Catalunya” dirigida per Pierre Vilar, argumenta molt clarament els motius de cada contendent. Ho resumim: “Amb el rei hi lluitaven no solament els realistes de sempre, sinó també els pagesos de remença al costat de molts nobles i eclesiàstics senyors i enemics dels remences. Els seus contraris eren una part radical de l'aristocràcia senyorial i urbana, unida sota la direcció de la Biga de Barcelona, aliada a barons i altres membres dels estaments superiors, el mòbil dels quals era el

La guerra remença obligà molts feudals a abandonar el castells roquers i traslladar-se a la plana. A la fotografia, una imatge de principi de segle d'Oix.

domini dels estaments inferiors, menestrals i pagesos, per no perdre ni els seus privilegis ni el poder econòmic”.

En adonar-se de la imminència de les batalles, Joana Enríquez es refugià amb l'hereu del tron a la força vella de Girona, on arribà a principi de març de 1462. Santiago Sobrequés ha estudiat les peripècies dels reials personatges al recinte emmurallat i també l'actitud general —bastant equívoca i a cavall de les circumstàncies— de la ciutat en relació amb el conflicte. El que és segur és que a Girona la reina trobà el suport del bisbe Joan de Margarit i del baró de Sant Mori, Pere de Rocabertí. Aquest, com a capità de la força vella, sabé resistir l'atac de l'exèrcit enemic comandat pel comte Hug Roger de Pallars (assalt a la fortalesa assetjada perpetrat el 17 de juny, dia de Corpus, de 1462).

Mentre esperava reforços de Barcelona per a realitzar una nova investida, el de Pallars continuava bombardejant i perforava mines que conduïssin els seus homes a l'interior dels murs. Una d'elles va obrir-se camí dintre d'una casa del

carrer Sant Llorenç, prop del portal del Call. Els cronistes recullen les escenes de pànic i el nerviosisme de l'Enríquez buscant desesperada el seu fill pels carrers de Girona, fins que el trobà jugant despreocupadament a la porta de la Seu. La força també fou testimoni de la manca progressiva de queviures per part dels assetjats, fins al punt màxim de 10 faves per persona, excepte l'infant Ferran a qui cedien la poca fruita fresca de què es disposava. Finalment, el 23 de juliol, 6.000 francesos comandats pel comte Gastó de Foix (Joan II s'havia aliat amb el rei Lluís XI de França) entraren al Mercadal i foragitaren l'exèrcit d'Hug Roger de Pallars, posant fi al setge de la força.

Però la guerra que dividia famílies i col·locava la noblesa en diferents bàndols segons els seus interessos, no havia acabat. Uns anys després, a la campanya de l'Empordà, abans de la batalla de Roses, Joana Enríquez convocà el Parlament, el 15 d'octubre de 1466, des del castell de Sant Mori, a casa del seu fidel i recompensat Pere de Rocabertí, on romangué uns quants dies.

I hi ha un parell de cases a Viladamat —el mas Trobat i can Ponç— i un castell, el de Sant Feliu de la Garriga, que reclamen l'honor d'haver amagat i atès, el novembre de 1466, el futur rei Catòlic, que fou atacat a l'altura d'aquest poble empordanès quan protegia un comboi de queviures que viatjava des d'Empúries a Girona.

La Guerra Remença acabà definitivament en 1486, amb la Sentència Arbitral de Guadalupe firmada pel ja rei Ferran, importantíssima per l'abolició dels mals usos feudals (l'adscripció del pagès a la terra) i la transformació social a què donà pas aquest fet. Políticament, Ferran vinculà més estretament la Corona d'Aragó a Castella en casar-se amb Isabel. I pel que fa a la sort i integritat dels castells i els seus amos després de la guerra, fou diversa: tot depengué de la seva major o menor habilitat amb les aliances, però el que és cert és que no totes les fortaleses “castigades” amb l'escapçament de part de les seves torres patiren, en la pràctica, la mutilació.

VULPELLAC, SEPULTURA D'UNA DONA

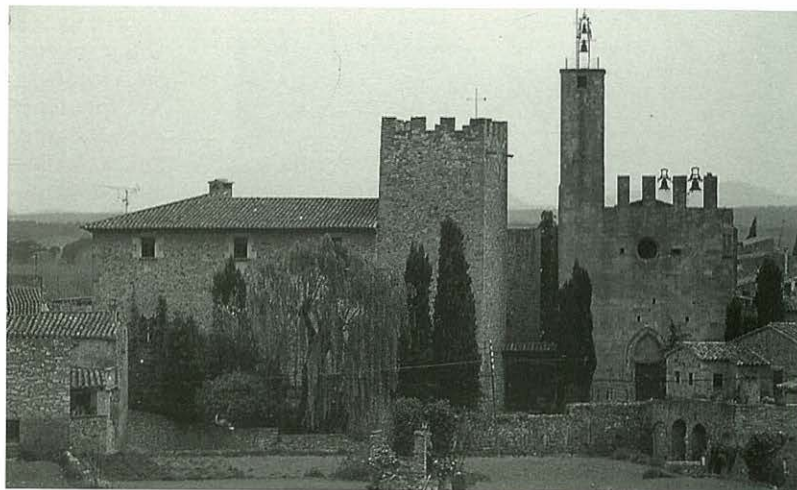
10

30

El castell de Vulpellac conserva l'aire renaixentista del que fou el palau dels Sarriera tot i les concessions fetes a la modernitat. Els refinaments gòtics i les filigranes del plateresc s'esforcen a harmonitzar un conjunt afectat per les reformes de la primera meitat del segle XVIII. Domènec Valls i Taberner el va comprar l'any 1962, iniciant la restauració d'un edifici que en els últims cinquanta anys havia servit per a guardar el bestiar i jugar-hi la mainada. Durant aquests anys d'abandó va patir nombroses espoliacions, fins i tot intentaren comprar-lo, primer el rus Woevodsky, per refer Cap-Roig, i després uns americans que se'l volien emportar, pedra per pedra, a l'altra banda de la bassa. Si en

1931 no hagués estat declarat "Monumento Nacional", ara no en quedaria res.

La restauració va durar cinc anys, durant els quals el senyor "Domingo" es va rascar de la butxaca uns 23 milions. El masover, Josep Puig, va treure les eines i el bestiar del castell i es va convertir en l'encarregat de les obres. Aviat abandonà la feina de pagès per dedicar-se a la restauració de cases i masies d'un Empordà que s'estava posant de moda entre la gent adinerada de Barcelona. El desembarcament de Valls i Taberner a Vulpellac va canviar la vida de Josep Puig i la de tot el poble que va veure com a remolc del castell es començaren a refer cases abandonades per a destinar-les a segona residència.

La restauració del castell de Vulpellac, obra de Domènec Valls i Taberner, va reanimar la vida del poble i d'una bona part de l'Empordà.

En iniciar el desenrunament del castell es varen trobar amb una sorpresa corpenedora. A la part baixa de la torre i en altres estances aparegueren grans quantitats de restes humanes fins a omplir uns noranta sacs amb ossos. A cop d'ull, uns tres mil cadàvers. Guerres, epidèmies...? Probablement mai no s'aclarirà. Les obres de restauració supervisades teòricament per l'arquitecte Alexandre Ferrant varen ser dirigides per l'aparellador gironí Joan Sanz. Tant en l'adquisició com en la restauració hi va fer un paper destacat el pintor Campmany,

amic del propietari i autor de la restauració de l'enteixinat, del segle XVI, del saló de dalt, una de les perles de l'edifici. Fins a la mort de Domènec Valls i Taberner el castell va mantenir una certa activitat social, amb un concert anual en el qual es convidava part de la gent del poble. Els setze hereus del senyor "Domingo" el varen vendre a Juan Medina de la Cerda, un home de negocis mexicà que l'utilitza com a residència durant les seves estades a Europa.

CRONOLOGIA

Va arribar als Sarriera a través del matrimoni de Guillem amb Sibilla de Sant Sadurní, el 1352. Una construcció d'origen antiquíssim que s'ha mantingut durant set centúries a mans de la mateixa família. A principi de segle encara hi feia estades esporàdiques Joaquim II de Sarriera. Posteriorment va

passar a mans de M. Marquesa Forest, fins que el va adquirir Domènec Valls i Taberner, artífex de la seva restauració. El seu màxim esplendor cal

Josep Puig, un pagès convertit en restaurador arran de la recuperació d'aquest castell, ens mostra la part baixa de la torre, d'on varen sortir restes humanes que ompliren noranta sacs.

La personalitat dels nous propietaris queda reflectida en els nombrosos detalls decoratius de l'interior, entre els quals no manquen elements del seu país d'origen.

La que fou una de les seus dels poderosos Sarriera, actualment és la residència d'un home de negocis mexicà, Juan Medina de la Cerda, durant les seves estades al continent europeu.

situar-lo en el segle XVI, època a la qual correspon la inscripció "Ego sum qui pecavi-1533-Miquel Sarriera" que es repeteix de manera obsessiva per tot el castell i en la qual els estudiosos hi han vist històries d'amors furtius, gelosies, aparedament i arrepentiment final. La troballa dels ossos d'un cadàver femení al peu de la torre durant els treballs de neteja va reforçar la llegenda del crim que Miquel de Sarriera va cometre amb la seva dona, probablement Violant de Biure.

EL CASTELL DELS CARAMANY

11

32

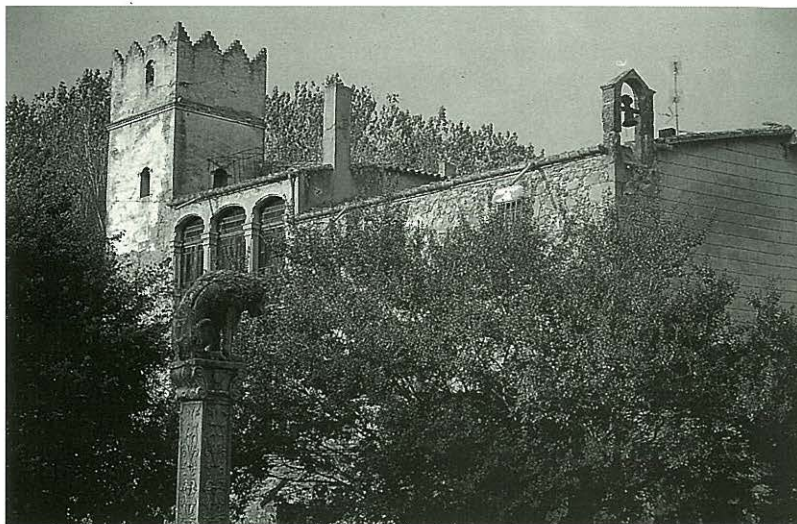
El castell de l'Alberg, a Corçà, té la façana perpendicular a la carretera i davant seu s'obre un parc de gust francès amb retocs barrocs que deixa veure l'ànima d'una nissaga exaltada en els sentiments, una família de guerrers que va representar un important paper a l'Empordà. A Sant Pere Pescador la família conserva un gran patrimoni, del qual destaca el casal que amb el seu nom s'aixeca a la plaça del poble i la masia fortificada, el Cortal Gran.

El casal-castell fa dues generacions que ha renascut a millor vida i més des que Cecilio Granada, l'actual propietari i besnét del cavaller casat amb Blanca de Pujades i de Caramany, ha consolidat la

recuperació de Caramany, iniciada pel seu avi i continuada pel pare, que li va donar l'empenta definitiva.

Permanentment habitat, reformat i embellit, ha travessat la història sense patir danys irreparables, tot i que en l'última guerra civil va perdre una part important de l'arxiu familiar.

El castell de l'Alberg és un gran edifici d'estructura cúbica i teulat a quatre vessants. La primitiva construcció per parts es veié uniformada en una important reconstrucció del segle XVII, que la transformà en un petit castell en fortificar-la amb una garita, espitlleres i matabans. En el segle XIX es van retocar les torres de defensa, les estances van ser ampliades, pintades i

Vista exterior del castell de l'Alberg, a Corçà, casa pairal de les famílies Granada i Caramany.

decorades al fresc, que el van transformar en un sumptuós palauet decorat amb pintures mitològiques.

A l'esquerra de l'entrada principal, la capella adossada dedicada a Sant Judes, d'estil gòtic tardà, i el cor barroc relaten la molta noblesa de la família. Certifiquen gestes èpiques i persistència històrica. Ja en l'any 1345 ens trobem un Caramany, de nom Ponç, convocat per Pere *el Cerimoniós* a les Corts de Barcelona, i quatre-cents anys més tard, l'any 1702, o sigui abans de la Guerra de Successió, un altre Caramany era cridat per Felip V. A l'arxiu

de la casa, s'hi conserven més de mil documents que recullen una història imbricada directament amb la de l'Empordà: a l'arbre dels Caramany se succeeixen les unions amb totes les famílies nobles de Catalunya, els Biure, els Galceran, els Sala, els Armengol o els Margarit. S'hi descobreixen cavallers, capitans, monjos, abadeses i fins i tot cardenals com Benet Sala i de Caramany, bisbe de Barcelona, en l'explosió revolucionària dels Segadors.

LLINATGE FONAMENTAL DE L'EMPORDÀ

Família originària de l'antic comtat de la Fenolleda, quan era senyorejada pel rei de Mallorca. Ponç de Caramany va fundar la branca empordanesa a la fi del segle XIII, en casar-se amb Elionor de Requesens, filla de Francesc de Requesens i d'Agnès de Peracalç. Elionor es

L'interior de Caramany és confortable i adequat a les necessitats de vida del moment.

va casar després amb el cavaller Francesc d'Armengol de Cervelló, fill de Guillem d'Armengol, senyor del castell de Marçà. Succeïts per Joan de Caramany i d'Armengol, el seu hereu Ponç de Caramany i Biure va casar-se amb Anna de Madrigal, filla d'Àlvar de Madrigal, capità de les tropes de Joan II. Àlvar de Caramany i de Madrigal va nomenar hereva la segona dona, Anastàsia de

Requesens, la qual cosa va donar peu a un plet amb uns cosins, els fills de Galceran de Vilanova, del qual va sortir com hereu Joan de Vilanova i de Caramany.

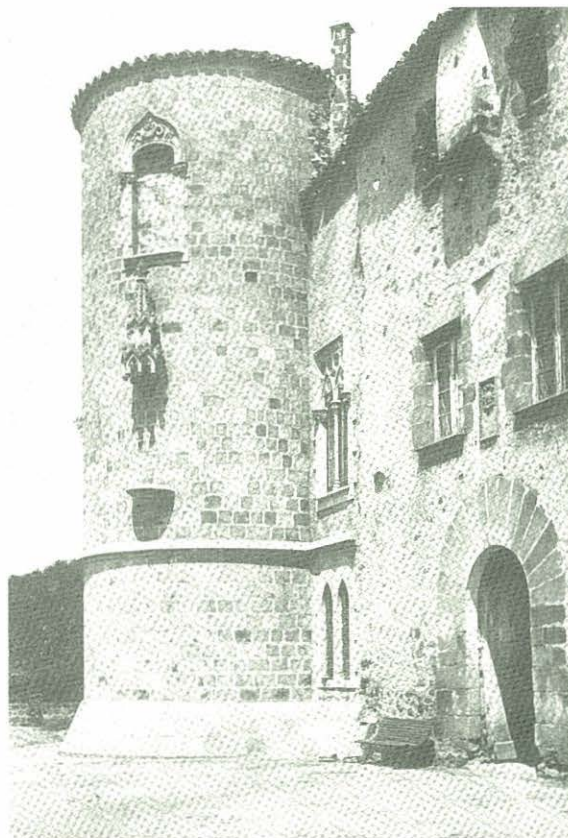
El nouvingut va anteposar el cognom empordanès al de Vilanova, fins que, al final del segle XVII l'herència de la casa va recaure sobre Francesca de Caramany i de Junyent, la qual es va casar amb el seu cosí germà Josep de Caramany i Margarit. La filla, Maria de Caramany i de Caramany, es va casar amb Josep Ros de Villerach i Bas. El cognom es va mantenir fins a la primera meitat del XIX, quan l'herència va recaure en Lluïsa de Caramany, que es va casar amb el baró de Pujadas. La seva filla Blanca de Pujadas i de Caramany es va casar amb Cecili Granada, cognom que es manté a la casa de Corçà.

Un ampli parc amb un cert toc versallesc envolta la mansió.

MAS SALETA, SEU D'UN MARQUÈS ECOLOGISTA

12

El mas Saleta va ser refet pel primer marquès de Montsolís, que li donà una estructura de castell.

34

A Guillem de Pallejà no li agrada gaire el castell un xic fantasiós en què el primer marquès de Montsolís, l'avi Guillem, va transformar el mas Saleta. Actualment, tot i tenir com a base l'antic mas, és un casal quadrat, amb torrelles als angles i algun finestral gòtic original d'una renovació del segle XV. A més hi ha una capella gòtica transportada peça a peça des del barri de Pedret de Girona i el volta un notable parc. Ell entén l'edifici sense els artificis arquitectònics d'estil i procedència que el seu avantpassat hi va anar afegint, i prefereix recuperar el mas Saleta de sempre, la vella masia del segle XII, fortificada en un punt clau de les Guilleries. Tampoc no li cauen

bé els anells lluint el marquesat de Montsolís que reté des de la mort del seu pare. Molt al contrari, evita parlar del títol i de la importància que es concedeix a una persona pel sol fet de posseir-ne, i diu que ell no s'identifica amb la *jet* ni amb res que se li assembli, però que si el manté és perquè de la seva renúncia no se'n beneficiïn "alguns membres de la família que estarien prou contents d'entrar a la noblesa".

Després de la seva etapa barcelonina de treballador a diverses fàbriques o a la

construcció, Guillem de Pallejà s'ha convertit, des que va tornar d'Itàlia, en pagès. En les finques familiars de les Guilleries (500 hectàrees de terreny en el terme de Sant Hilari Sacalm) i del Montnegre (150 hectàrees, en el terme de Sant Cebrià de Vallalta) està tirant endavant un projecte agrícola i ramader de tall ecologista. Guillem de Pallejà s'esforça per recuperar i arranjar les cases pairals que conformen la propietat: Saleta, can Mattes, can Mattet, la Goita, mas Quintà, el Molí i can Gambada. Es tracta de refer

teulats, agençar els interiors, portar-hi la llum i, sobretot, posar-hi habitants que les facin viure. Alguns d'ells són pagesos de tota la vida, que li han ensenyat —segons reconeix— el que sap sobre el seu ofici. D'altres, cada vegada menys, entren dintre l'esquema del fenomen neorural. Les ocupacions poden ser molt diverses. Des d'integrar-se de ple en l'explotació ramadera, composta per vaques de cria de raça autòctona bruna del Pirineu i cavalls hispano-bretons, fins a endegar unes iniciatives que respectin l'ecosistema.

L'actual hereu ha sabut guardar i augmentar la propietat.

Guillem de Pallejà, l'actual marquès, és un home enamorat de la terra que ell mateix treballa bo i criant-hi bestiar.

Dos cops l'any, abans i després que arribi o se'n vagi l'hivern més cru, Guillem, els seus companys i el tropell de vaques i cavalls, recorren la ruta de la transhumància, resseguint els camins ramaders que solquen les

Guilleries i el Montnegre. En temps benigne, el bestiar pastura als prats de Saleta i quan baixa el termòmetre busca el clima més suau de can Mattes, a tres quilòmetres de la línia del mar.

35

Defensor de la idea del règim comunal, que connecta amb les teories anarquistes del príncep rus Kropotkin, un altre aristòcrata idealista, per a aquest apassionat de la història, allà on més es nota que Guillem forma part d'una saga amb solera és en el seu vincle amb la terra, que sembla arrencar de temps antiquíssims i que ell entén, bàsicament, com la resistència de tota una comunitat davant les invasions foranes: "Em sento totalment identificat amb les Guilleries, que han estat des de sempre el punt més revolucionari de tot Catalunya".

ESPINZELLA, UN CASAL AMB FANTASMA

13

*Sobre la muntanya,
Espinzella,
construïda en pedra
vermella, reflecteix
lluors de foguera.*

36

Situada al sector nord-occidental del terme de Viladrau, a prop de Taradell, Espinzella, construïda en pedra rogenca, encén el turó gloriejant-se de ser l'única construcció romànica existent a Catalunya que no tingué mai cap funció religiosa o militar. Espinzella carrega més de mil anys de vida sobre les seves pedres, i, si bé no fou castell, sent l'orgull d'haver actuat com a fortalesa; i si no arribà mai a ser església, sí que, en un clos tancat dedicat a sant Miquel, acull una parròquia que en temps més bons tingué dos beneficiaris. La seva arquitectura rotunda fa del casal una mena d'arca clavada al bell mig de la muntanya. L'actual propietari,

Isidre Regàs, antic advocat que ha treballat amb delit el propi personatge, és un home que ha entès la simbiosi ciutat-camp, i s'ha comportat com un viatger romàntic, que, ensems, cultiva el do de l'hospitalitat. La decoració interior del casal es basa en objectes exòtics: taules lacades japoneses, un colt (revòlver) de 1889 que va canviar per un rellotge, baionetes de la Guerra del Francès trobades al pou, llances zulus, escuts etiòpics, icones russes, domassos i tapissos turcs i japonesos. Centre d'una finca amb 270 hectàrees de bosc, Espinzella ha trobat en Isidre Regàs el digne descendent del que ell defineix com "el burgès, que no és el mateix que marquès", que

la va comprar: el complement just per a mantenir viva la llegenda, encara que no la continuïtat. I si amb això no n'hi hagués prou, la casa té el seu propi fantasma, el desgraciat Cavaller Blanc, el donzell atrapat enmig de les bandositats, convertit en ostatge i que morí esperant la victòria dels seus salvadors. "És el nostre esperit particular —assegurava Regàs amb un somriure d'escepticisme mentre puntualitzava—; ara, jo no l'he vist mai".

Deixant de banda la veracitat o no de la llegenda, el que

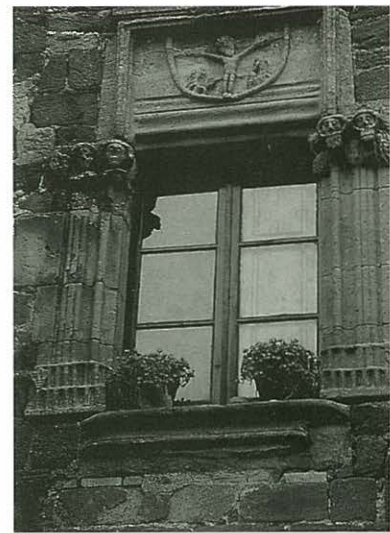
encara avui es pot descobrir a la casa és l'estança que feia de presó. Sota la nau coberta amb volta de canó seguit, que arrenca d'un àbac que segueix el perímetre exterior, sant Miquel guarda un secret important. En el subsòl, i mig soterrada, hi ha una cripta coberta amb volta de canó i absis amb volta semiesfèrica molt més baixa que la nau superior, on la llegenda situa la cambra de tortures del cavaller en qüestió.

El cert és que l'espectre espanta poca gent. "Són històries d'avis —assegura la Montse, la masovera—; sóc aquí dalt des de fa trenta anys i mai he vist ningú. És més, —recalca— jo on tindria veritable por de viure és a la ciutat. Allà sí que et poden atracar o et poden fer mal una gent que no coneixes de res. Aquí dalt, mira què et dic noi,

els fantasmes i les pors els coneixem tots".

MIL CENT ANYS D'HISTÒRIA

El casal d'Espinzella és documentat com un centre o vila de gran explotació des del 966, quan Faquiló va vendre a Gufred la quarta part d'una peça de terra situada al comtat d'Osona, al terme del castell de Taradell. Com a sala o residència senyorial, documentada a partir de l'any 1180, quan Berenguer de Taradell va pagar a l'hospital de Sant Joan de Jerusalem el delme dels molins que tenien a la parròquia de Sant Martí de Viladrau. Quan els Taradell van emparentar amb els Vilademany i passaren a residir al Gironès i a Caldes de Montbui, la guarda del casal d'Espinzella fou confiada a la família Santaeugènia. Entroncats amb els Torroella, senyors de Torroella de

A les finestres de la gran casa els motius ornamentals encara mantenen l'hièratisme dels primitius.

A l'interior de la casa es mantenen columnes romàniques i records.

Montgrí, quan Sança de Santaeugènia es casà amb Guerau IV de Cabrera, esdevenint vescomtessa, en 1299, va vendre els seus drets sobre Espinzella als Vilademany. Aquests ampliaren el casal el 1396 i a mitjan segle XV. Al llarg d'aquest segle, Espinzella fou assaltat pels pagesos de remença i continuà en emfiteusi fins que va ser arrendada a Pere Vilardesbosc. En 1650, aquesta família va enllaçar-se amb els amos de can Gat, els quals un segle més tard van vendre els seus drets sobre la casa als administradors de la Pietat de Vic. A mitjan segle XIX la casa fou adquirida en propietat per la família Maresch i d'aquesta va passar als Regàs.

LA SALA, EL BRESSOL DE SERRALLONGA

14

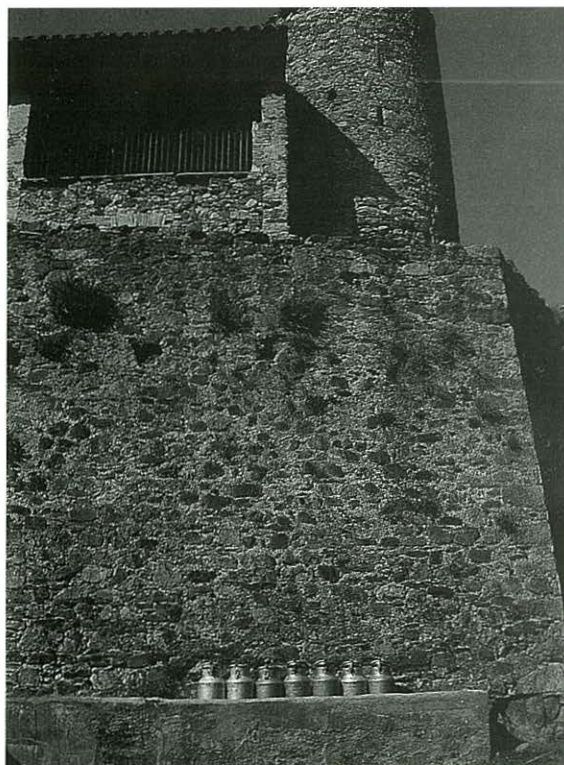
La Sala, de Viladrau, s'aixeca sobre els 800 metres, en una vall del Montseny, entre el puig Cornedor i el pla del bosc. Tot i ser esmentada el 1226, i que el 1329 fra Ramon de Vilademany, gran prior a Catalunya dels frares hospitalaris, va transformar-la en una fortalesa, aixecant les muralles i la torre, la casa no hauria passat a la posteritat si allà no hi hagués nascut el més famós dels homes de muntanya, Joan Sala i Ferrer, més tard pubill d'una de les grans masies de Querós, Serrallonga. Tot i que el primitiu llinatge de la Sala va representar un paper rellevant en la història del Principat, la sort final de la casa es va decidir el 23 de setembre de 1648, quan per ordre del vescomte de Joch i baró de

Viladrau i Taradell, Antoni de Perepertusa de Vilademany, va ser subhastada a la plaça de Sant Genís de Taradell. Fou comprada per Pere Esglésies i deu anys més tard passava a mans de la Pietat de Vic.

Potser perquè és massa gran, o perquè no ha pogut escapar-se dels fantasmes, la Sala s'ha vist reduïda a la trista condició de masoveria. Els propietaris, la família Novelles, que la va rebre en herència després que un dels avis, en Jaume Bofill i Ferro, botànic de fama i cosí de Jaume Bofill i Mates, el poeta Guerau de Liost,

aprofités la desamortització per a comprar-la als canonges de la Pietat, s'estimà més construir una nova casa sobre la cinglera des d'on es domina la serralada. Alexandre Novelles i de Martí, l'actual hereu, puntualitzava que els últims masovers de la Sala ocuparen un casal tan colossal i de conservació tan complicada després d'arribar a un pacte de cavallers amb els propietaris, pel qual l'estança els surt quasi de franc a canvi de la periòdica restauració de parets i teulats.

DE NOBLES A PAGESOS
Esmentat el 1226, quan el clergue de Viladrau, Bernat de

La Sala és la fortalesa on va néixer Serrallonga.

Sala, el va cedir a Estefania d'Osor, la Sala va viure una transformació radical a meitat del segle XIV, en ser fortificat i, el 1359, esdevenir llar d'Esclarmonda de Sala i de Roger de Vilademany, fill natural dels senyors de Taradell, conegut com el Bord dels Vilademany. Els problemes hereditaris derivats de la mort, en el 1356, de Bernat de Vilademany, senyor de Taradell, foren aprofitats per Roger per a enfranquir el casal, sotmetre's a la sola jurisdicció reial i iniciar una guerra que va viure els episodis més cruels quan, el 1374, el batlle de Taradell assetjà la Sala i, en revenja, Roger va envair la sagrera de Viladrau. Roger va viure fins al 1395, i va deixar com hereu el seu fill Ramon Roger de Vilademany, que va traspasar la Sala a la seva germana Margarida. Seguimona fou la

quarta pubilla consecutiva de la casa, besnéta d'Esclarmonda, néta de Margarida, filla de Caterina. Tingué cinc fills: Ausiàs, Gaufred, Sebastià, Caterina i Elisabet. L'hereu Ausiàs es va casar amb Elisabet de Vilademany, de la família dels senyors de Taradell i Viladrau, i va abandonar el casal. Després la pista es perd fins que, el 22 de juliol del 1522, Violant de Cruïlles i de Vilademany, casada amb Lluís d'Oms i de Requesens, va establir a Bartomeu Sala, pagès de Viladrau, tot el mas. Joan Sala, fill de Bartomeu Sala, en 1579 nomenà hereu el seu nét del mateix nom que, casat amb Joana Ferrer, seria el pare d'un altre Joan Sala, conegut en la història com Serrallonga. Mare de sis fills, Antoni, Anna Maria, Eufràsia, Marquesa, Joan i Baltasar, el 18 de gener del 1598 Joana moria de part. Quatre mesos després, el seu vidu Joan

Entre els cims dels Montseny, la Sala és un vertader niu d'àligues.

Sala i l'hereu Antoni, feien un casament doble amb Margarida i Elisabet, del mas Riera de Tona. Del nou matrimoni, Joan Sala en tingué tres fills, en Joan, dit el *Tendre*, en Pere i en Segimon. Més tard, l'Antoni, membre de la partida de Perot Rocaguinarda, es féu càrrec de la propietat, ajudà i protegí els altres germans llançats a la muntanya i morí tres dies abans que Serrallonga fos esquarterat a Barcelona, el 8 de gener de 1634. Diversos plets entre les vídues i els hereus provocaren que el 23 de setembre de 1648 i per ordre del baró de Viladrau, Antoni de Perepertusa, el mas fos subhastat i comprat per Pere Esglésies, de can Molins de Viladrau. Deu anys més tard, la Sala passava a mans de la Pietat de Vic. Comprada per la família Bofill, d'aquí passà als Novelles, que la continuen guardant.

Tot i els problemes de comunicació, els masovers s'hi han sabut guanyar la vida.

VILLAVECCHIA, EN MANS DE JAPONESOS

15

Villavecchia manté un cert aire fantasmal que no li ha fet perdre el caràcter de castell sense passat.

40

Al cor més àrid de les Guillerries, a set quilòmetres de Sant Hilari, el casal-castell de Villavecchia, una torre d'estiueig neogòtica i fantasmal, s'aixeca com una ombra recordant la seva curta història plena de decadència i destrucció. Desconeguda per la majoria i sense cap altra particularitat que la de ser construïda per un dels grans arquitectes de la Barcelona burgesa, Enric Sagnier, Villavecchia és un edifici amb imitació del més clàssic *château* estructurat en diverses naus, que té una torre d'estil francès, un teulat de doble vessant de pissarra, una capella dedicada al Sagrat Cor,

decorada per Frederic Marès. Allà s'han viscut entrevistes cèlebres, com la mantinguda entre el bisbe Morgades i Jacint Verdaguer, moments de gran esplendor, l'holocaust d'una família, ha caigut en mans de l'especulació i, finalment, s'ha hagut de refiar del capital japonès, que mitjançant l'intermediari de Lloret, Yasuji Fusano l'ha comprat per a la Fujii Jisho & Company, companyia d'Hiroshima, dedicada als restaurants, les immobiliàries i l'alimentació.

La finca de Villavecchia, de 500 hectàrees, esqueixada del Sobirà i comprada per Elvira Rabassa de Villavecchia, juntament amb un seguit de

masos el més important dels quals era Joanhuix, es pot definir com un producte de fi de segle, filla de l'eufòria econòmica i política, coneguda com la febre d'or; com un intent de la burgesia enriquida per trobar en la possessió de la terra categoria i fil aristocràtic.

Villavecchia es pot concretar com una trampa arquitectònica, un esforç inútil per portar al cor de les Guillerries la visió burgesa de la vida, i així, mentre intenta fer un cant a la comoditat, alhora vol imposar-se sobre el servilisme dels seus

primers propietaris i esdevé babarota feudal.

Després de passar a mans de la família Dalmases, de Ramon de Dalmases, marquès de Mura, va patir l'espoli durant la Guerra Civil i hagué d'esperar l'acabament de la contesa perquè la capella del Sagrat Cor fos reconstruïda per Frederic Marès. A partir d'aquell moment el casal visqué una transició tràgica entre l'esplendor i la decadència, que finalitzà el 1975 amb la venda de tota la finca, per 50 milions de pessetes pagats a terminis, a la immobiliària Pomarco, de Santa Coloma de Farners.

La ruïna de la família propietària —en aquest

moment no cal entrar en detalls, ni investigar les causes de la caiguda dels nobles— va fer que, abans de deixar-la en mans dels executius de la immobiliària, els descendents de Ramon de Dalmases recuperessin molts dels quadres i tapissos de valor que l'ornaven, despullessin el fastuós parc de les estàtues de marbre que acompanyaven els magnífics exemplars de boix grèvol que encara avui el senyorejen i deixessin al casal quasi tot el mobiliari. En mans de la immobiliària, el castell de Villavecchia dormí durant molts anys el somni de l'oblit, fins que, l'any 1987, Yasuji Fusano, intermediari japonès radicat a Lloret i dedicat a l'exportació, rebé l'ordre de buscar un

Tot i una intensa depredació, el luxe es manté als interiors.

41

castell. L'interessat, el poderós industrial d'Hiroshima, Fujii Jisho, cercava una gran mansió. Avui Villavecchia és una més de les moltes possessions japoneses a casa nostra. Amables i educats, els nous propietaris han començat per arranjar el parc i estan donant nova vida al castell que s'aixeca a les Guilleries.

Un trencall, a la carretera que uneix Sant Hilari i el Sobirà, porta a Villavecchia.

TERRA DE FRONTERA

La divisió natural que la Tordera estableix entre les terres de Girona i Barcelona va ser el lloc més rotundament fortificat de la Catalunya medieval. En queden vestigis, siluetes que sobresurten damunt dels alzinars, pilons de pedres que no han pogut defensar-se de l'inexorable pas del temps i la deixadesa dels humans, però que contribueixen, encara, a despertar la imaginació del viatger.

Una línia de fortificacions que s'inicia als penya-segats de Cabrera i baixa fins al mar, prop de Blanes; una línia imaginària que assenyalaria "a grosso modo" els límits de migdia i ponent del vescomtat de Cabrera, un territori vast sorgit de la fusió del vescomtat de Girona i les terres dels Cabrera, que no parà d'expansionar-se al llarg de l'edat mitjana i que, entre d'altres coses, va servir de base per a futures divisions administratives.

Una bona part del viatge per la carretera d'Hostalric a Arbúcies es troba presidit per la majestuosa silueta del castell de Montsoriu, una fortificació important des del temps dels vescomtes de Girona, bastida en un turó aïllat, de 640 metres, en els primers contraforts del Montseny. Aquests murs, cada dia més degradats, guarden els secrets d'un *lapse de temps* importantíssim en la formació d'aquest país. Lluís Pericot i Miquel Oliva iniciaren les excavacions a principi de la dècada dels cinquanta, recerques que es varen estroncar ben aviat i fins entrada la dècada dels vuitanta no s'han pogut continuar. La importància del jaciment va quedar manifesta de bon principi per les troballes realitzades entorn d'aquests murs que descobriren l'existència d'una població adossada al castell, cases en les quals residien els artesans que necessitava el castell, ferrers, fusters, etc. També han aparegut restes d'animals domèstics, ossos de porc, gallinàcies, bous, cèrvids i, curiosament, vèrtebres de tonyina..., dades cabdals per a desentrellar la

Aspecte del castell de Montsoriu, un dels exemples més eloqüents de l'abandó del nostre patrimoni.

vida quotidiana medieval. Tot i la importància d'aquest jaciment, les dificultats financeres dels arqueòlegs, a pesar de l'ajut del Museu Etnològic d'Arbúcies i el Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, han impossibilitat un treball continuat, cosa que ha permès el saqueig i la ràpida degradació del jaciment.

Montsoriu era la fortalesa militar del vescomtat, i Hostalric la capital administrativa. Del castell d'aquesta població, l'únic d'aquesta línia fronterera que encara conserva un mínim de pulsio vital, en farem un capítol a part. Deixem Hostalric, seguint el riu agües avall. Ben aviat, apareix una nova silueta que excita la imaginació del viatger. L'esquelet del que fou el castell de Palafolls encara sobresurt per damunt

de la vegetació. Amb el de Montsoriu, aquest castell ha estat considerat com un dels millors de la Catalunya medieval. Tot i la poca alçària, la seva situació és privilegiada, ja que dominava el curs baix de la Tordera, el camí ral entre Barcelona i Girona, per on passa ara la Nacional II, i una bona part de la costa. Si bé arquitectònicament és similar al de Montsoriu, estructurat en tres línies de defensa, tres recintes perfectament definits, la seva història va seguir altres camins i no entrà en l'òrbita dels Cabrera fins avançada l'edat mitjana, quan el rei Pere el Cerimoniós el vengué, per 21.000 lliures barcelonines, a Bernat IV de Cabrera, en restitució per les injustícies comeses al seu avi Bernat II, Gran Privat del rei que després de caure en desgràcia fou decapitat a Saragossa. El seu nét va recuperar les possessions de l'antic vescomtat, afegint-hi alguna cosa més, com aquest castell que havia estat possessió de l'estirp dels Palafolls, feudals veïns dels Cabrera.

El fet de dividir-se des d'una carretera important, i l'actitud decidida per part de l'Ajuntament de recuperar el que es considera el símbol més important de la comarca, han permès realitzar-hi un mínim d'obres de consolidació, primer amb diner públic i més endavant amb els diners privats d'un grup industrial de la zona. És coneguda la bona relació que té el poble de Palafolls amb l'imperi del Sol Naixent, una relació que va portar que trenta alcaldes japonesos visitessin el castell i, després de lamentar-se del seu mal estat, enviessin una carta al president de la Generalitat demanant la rehabilitació del castell. L'èxit de l'operació catalano-nipona no va pas ser esclatant i la qüestió es manté més o menys igual. El 1965, l'Esteve Albert, director escenogràfic, havia intentat, aprofitant el setè centenari del naixement de Dant, representar entre aquestes ruïnes un espectacle de llum i so basat en la Divina Comèdia. El projecte no es va realitzar,

Siluetes de les ruïnes del castell de Montsoriu, una de les millors fortaleses militars medievals i un jaciment arqueològic d'inestimable valor, castigat per l'abandó.

però va establir un precedent de com podria aprofitar-se un monument d'aquestes característiques enclavat al bell mig d'una zona turística.

Arran de mar, damunt el turó de Sant Joan, s'aixeca l'últim vestigi casteller d'aquest viatge, convertit en el mugró d'una urbanització que, de mica en mica, s'ha menjat la muntanya. La torre, refeta de fa poc, és l'única cosa que es manté erecta d'un castell, que ja trobem documentat en el segle XI entre les possessions dels vescomtes de Girona. El castell, però, no va superar els conflictes del segle XV i de llavors ençà ha exercit com a símbol de la població, parada de fotògrafs i punt de referència per als navegants més despistats.

TORRE MARATA, NOBLESA A MAÇANET

16

La torre que va ser ensorrada per un llamp ha estat reconstruïda per l'actual propietari.

44

La Torre de Marata de Maçanet de la Selva simbolitza, a través de la seva història, l'ascensió de la pairalia catalana: en els últims dos-cents anys ha sortit de les mans de la noblesa, però és pot dir que ha passat de la noblesa a la riquesa.

A la contrada, molta gent coneix la casa murallada, de finestrals gòtics, espitlleres, i construïda amb pedres volcàniques, com a can Gener, perquè aquest és el nom de la masia de Vidreres on la família va viure en el segle passat. D'altra banda, aquesta denominació va suposar una espècie de tornada als orígens, ja que la primera documentació

existent sobre el solar es refereix a un tal "Mas Serra", segurament per raó de la seva posició elevada. Posteriorment, en 1287, el matrimoni d'Alemanda de Cartellà amb Ramon de Marata va introduir-la en el món de la noblesa, i, en el decurs del temps, va conèixer el senyoratge de diferents llinatges: els Miquel, els Cabrera, els comtes de Robres, i el duc d'Hijar i comte

d'Aranda, que fou en la segona meitat del XVIII el darrer gran personatge de prosàpia. Ja en 1845 la lloretenca Lliberada Parés va repartir-la en diversos establiments emfitèutics en els quals s'aposenaren famílies de la comarca, creant així la seva petita casa i propietat rural.

Torre Marata, passaria a mans dels Brun fins que l'hereu Narcís va vendre-la a Llorenç Bou. Llavors va començar la

prosperitat. Segons Josep Bou i Vilageliu —fill gran de Llorenç— el seu pare era un home d'esperit estalviador que a més d'agricultor era negociant i va incrementar la propietat en quinze vessanes.

Josep Bou va transformar el noble edifici en una bona eina de treball, a la qual va saber treure el suc, i de la qual es va desprendre, als inicis dels setanta, quan es va adonar que cap de les tres filles estava disposada a portar el rem de la pagesia. En 1971, i després de cent anys de viure-hi els Bou, Josep i la seva

Vista de lluny, Torre Marata continua dominant la plana de la Selva.

muller, Joaquima Auladell, van vendre la Torre i van anar a la vila. Des de llavors la casa Marata ha tingut tres propietaris diferents: Ramon Gorbs, Jaume Jorba i Francisco Valero, que la va comprar en 1979 i és l'únic que hi ha emprès importants reformes. Ha reconstruït la torre, tocada per un llamp l'any 1880, la capella que havia servit de galliner, i ha arranjat els desperfectes ocasionats a les

Josep Bou, el darrer propietari que va conrear les terres de Marata, era de Maçanet.

golpes per l'incendi de l'1 de març de 1923, que va fer perdre un pis de l'edifici. A la part de baix ha agençat un menjador. En canvi, les tres cases existents dintre el recinte murallat —ca Bailona, ca l'Adjutori i ca l'Ànima, també dita ca la Miu—, que havien servit d'allotjament per als criats dels nobles i, posteriorment, de porxos i galliners, romanen avui oblidades i en ruïna, sense funció ni participació en el nou estatus.

A Maçanet es pot dir que Torre Marata i la Torre de Cartellà han personificat, a través del temps, la història de la pagesia d'aquest país, que ha conegut des del segle X fins als nostres dies etapes molt distintes i convulses.

En els segles IX i X els estudiosos parlen de l'existència d'uns camperols majoritàriament lliures, amb la desaparició de l'esclavitud com a forma de treball, una situació que es va trencar en el segle XI amb l'anomenada "revolució feudal". Aleshores l'aristocràcia agrària va imposar unes regles que van trastornar en servitud i en vassallatge les relacions entre els dos estaments. Es van iniciar les pràctiques dels mals usos, és a dir, de la restricció de la llibertat individual del pagès, que arribava fins a l'extrem que havia de redimir-se —pagar sous i diners— si es volia casar amb una noia adscrita a un altre senyor. Els remences no podien sortir de la terra que menaven sense el consentiment del feudal. El segle XIV va ser prolífic en desgràcies. La població catalana va ser delmada per la crisi alimentària de 1333 i per les grans epidèmies de pesta negra que foren especialment devastadores a mitjan segle. Llavors, la mort massiva de camperols va deixar molts masos buits (la diòcesi de Girona va perdre les 2/3 parts dels seus habitants), i els senyors es van veure forçats a eximir temporalment dels mals usos si volien que els pagesos supervivents treballessin les terres. I també van haver de permetre l'ampliació dels cultius amb l'adjudicació en condicions favorables dels masos dits "rònecs", o sia, abandonats.

La pretensió dels grans propietaris de tornar a imposar drets i percepcions personals un cop recuperats dels efectes de la pesta va encetar un important conflicte —les guerres remences— que en 1486 Ferran el Catòlic va donar per acabat en dictar la Sentència Arbitral de Guadalupe. Pel document del monarca es van abolir els mals usos, però d'altres càrregues feudals, com els capbreus, els lluïsmes, els

A mesura que les masies s'anaven enriquint les façanes anaven guanyant sumptuositat.

delmes, les primícies i les tasques, no van ser suprimides. La Sentència va instaurar un feudalisme de rostre més humà. La parceria o arrendament a part de fruits va ser un dels models de disposició laboral més freqüent en la nova etapa. Durant un període màxim de cinc anys, el propietari cedia l'explotació del mas a un pagès-masover, que es desplaçava a viure-hi amb la seva família, i del qual rebia, generalment, una tercera part de la collita de grans o la meitat del que obtenia mitjançant el cultiu de la vinya, l'olivera o els arbres fruiters. A més d'obsequis suplementaris consistents en una ampla varietat d'animals comestibles.

Un de tants exemples el constitueix el contracte de parceria que van signar el 7 de

juliol de 1782 “la ilustre Señora Donya Maria Lluïsa de Copons, marquesa de Cartellà y de Moya y els pagesos de lo terme del Castell de Llagostera, Francisco Xiberta y Jaume Lluís y Giberta”. A més de l’obligació de pagar a terç les collites, els masovers havien de tenir ben servida la taula de la noble mestressa, en dades assenyalades que, una darrere l’altra, s’allargaven tot l’any: “Per lo temps carnaval, un tocino de pes setanta carniceras. Lo die de Pasqua de Resurrecció, un anyell bo y gros. Encontinent d’haver batut, hajau de pagar a més a més del gra d’aresta que vos pertoque, tres quarteras de favas bonas a mesura plena. Lo mes de setembre o octubre, mitja quartera de fasols. La vigilia de Nadal del señor, set copons tots bons y grossos”.

Tot i la càrrega econòmica de les obligacions imposades, Jaume Lluís, el masover, va prosperar fins a establir-se per compte propi, vint-i-cinc anys després d’haver arribat a Maçanet. Els Lluís van adquirir a principi del XIX el “Mas Jalpí”, en el terme de Vidreres, que van arranjar a imatge i semblança de la gran pairalia de la contrada, fins al punt que des de dades molt reculades es conegué com “Cartellà Nou”.

El sistema utilitzat per aquesta família per a superar la situació de parcers i passar a la de propietaris, va ser el més habitual durant els segles XVIII i XIX : l’emfiteusi. És a dir, la cessió del domini útil (l’explotació) de les terres per part del qui n’ostenta el domini directe (la propietat) a canvi del pagament d’una entrada i d’un cens. La concessió era feta a perpetuïtat: el senyor directe mai no podia expulsar l’agricultor establert en règim d’emfiteusi si aquest complia el pacte escrit.

PETITA FITXA TÈCNICA.

CAPBREU. Escriptura notarial que es firmava en el moment de produir-se una successió hereditària. A través d’ella, el senyor

Can Boada de Salitja va passar de l'emfiteusi a ser una de les grans cases de la Selva.

feudal es feia reconèixer el domini de tots els censos, prestacions i servituds que li devia el pagès.

LLUÏSME. També dit terç o forscapi. Pagament realitzat al possessor de domini directe cada vegada que el pagès (possessor del domini útil) venia o traspassava la terra. A excepció dels casos d’heretament.

DELME. Tribut percebut per l’Església i cobrat a tots aquells que conreaven la terra.

PRIMÍCIA. Prestació de fruits primerencs o bestiar que es donava a l’Església, a més del delme.

TASCA. Sistema de captació de tributs per part dels senyors feudals damunt la població camperola.

CENS. Diners o espècies pagats anualment pel pagès al senyor que li ha cedit el domini útil (l’explotació) de les terres.

CARTELLÀ (SANT GREGORI)

17

Després de fer la guerra al cantó de Carlemany, l'actual castell s'aguanta com pot.

48

A Baltasar de Casanova i de Ferrer, duc consort de Maqueda, el complau tant remuntar-se a unes arrels familiars que es relacionen amb Pipí d'Austràsia (besavi de Carlemany), com l'entristeix assistir a la decadència progressiva del seu castell de Cartellà, el qual, des de la marxa dels últims masovers, l'any 1980, ha anat cedint a l'abandonament.

En aquests temps, els orígens no ajuden a mantenir el patrimoni, encara que segons la llegenda compti amb el mèrit d'haver ajudat Carlemany en la guerra contra l'exèrcit de Mahoma. Arnau de Cartellà, que segons l'estudi genealògic proporcionat per la família

descendiria d'Argència, una germana de l'emperador dels carolingis, va desafiar a mort el rei moro, clavant un cartell a la porta de la mesquita de Girona, que deia amb evident intenció provocativa: "Ave Maria-Gratia Plena-Dominus Tecum".

Avui, el castell, situat a la confluència de les rieres de Gàrrep i de Pedrola, mostra el seu teulat caigut com el símbol d'una època que assisteix impassible a la decrepitud de les velles glòries mítiques i arquitectòniques. Rehabilitar un castell termenat, catalogat com a monument i conjunt històrico-artístic, tenint en compte que en els últims cent anys s'havia destinat a masoveria, corts incloses, és

un procés llarg i complicat. Un projecte de 1989 calcula en un mínim de 30 milions el cost de tancar els forats i aturar l'actual ritme de la destrucció. Baltasar de Casanova ha trucat les portes de l'administració, però en ser l'edifici propietat privada, no troba gens aclarit el camí de les subvencions. Mentrestant, el seu fill Lluís Gonzaga, que viu amb la seva família al castell de la Ràpita (Lleida), intenta dur a terme alguna iniciativa per a conservar Cartellà.

Lluís Gonzaga de Casanova Càrdenas i Baron, duc de

Santangelo, marquès d'Elx i comte de Lodosa, casat amb Monika d'Habsburg-Lorena i Sajònia-Meiningen, arxiduquesa d'Àustria i princesa d'Hongria i néta de l'emperadriu Zita d'Habsburg, potser per tenir-ne més, té menys afecció que el seu pare a títols i prosàpies. No serveixen per a demanar crèdits, ironitza, tot i que sí, gràcies a la seva ampul·losa targeta de presentació, aconseguix que el rebin amb més consideració a departaments oficials o a entitats bancàries, i la utilitza sense falsos pudors. Ell assegura que actualment pertànyer a l'estament de la noblesa comporta més obligacions que compensacions, mentre defensa actituds ètiques i de bona educació enfront de l'onada de materialisme que impregna els valors de la societat i amb la qual ell topa quan es tracta de "fer negocis" que salvin el patrimoni dels avantpassats.

LANCELOT DEL LLAC
Documentat el 1238, durant els seus més de set segles comprovats d'existència, el

*L'ermita de Cartellà
encara es manté
contra la indefensió i
l'abandonament.*

castell de Cartellà ha viscut episodis èpics, luctuosos i miraculosos i ha vist néixer personatges principals. Ningú no diria ara que en aquest paratge apoderat per les herbes hi visqué 90 anys (de 1232 a 1322) Guillem Galcerà de Cartellà i de Romagos, senyor d'Hostoles, de Cartellà, de Pontós i de Falgons, comparat amb el mític Lancelot del Lac pel cronista Ramon Muntaner. Després de 25 anys de guerrear els moros, de combats contra els francesos, es retirà del camp de batalla de la vida investit cavaller a Sicília i comte a Catanzaro, un títol que no passà als Cartellà en deixar-lo a una filla bastarda. Hi ha més episodis, com els

protagonitzats per Agnès de Cartellà durant la guerra remença (segle XV), i d'altres de caire luctuosos, com l'assassinat de fra Antoni de Cartellà, abat del monestir de Banyoles, el qual va morir després que els monjos li fessin explotar un barrilet de pólvora sota el llit, a la cambra on dormia.

La família Cartellà marxà del castell a la fi del segle XIV i ja no hi tornaria. Fou adquirit en 1495 per Baldiri Agullana, casat amb Constança Ferrer, senyora de Cartellà, de Salt i de Tudela. I d'aquesta dona arranquen els actuals propietaris: el besavi de Lluís Gonzaga per part de pare era Baltasar de Ferrer i Pujol.

LA FORÇA DE CARTELLÀ

18

La força de Cartellà va desenvolupar una influència fonamental a la Selva interior.

50

Al peu de la Nacional II, en el terme de Maçanet de la Selva, apareix la força o torre de Cartellà, una construcció de pedra volcànica, probablement aixecada en el segle XI, que manté una torre de defensa escapçada i en conjunt llueix perfectament rehabilitada.

Una explicació potser massa simple seria dir que, contràriament al castell de Cartellà, que cau a bocins, la força va tenir la sort que els nobles que la senyorejaren a mitjan segle XIX es van saber morir a temps i sense descendència. Així tenim que la biologia va propiciar que l'edifici passés de mans de la noblesa

a la burgesia, la qual llavors conjugava la seva disponibilitat econòmica a invertir amb una considerable necessitat de fer-se amb béns patrimonials que atorguessin prestigi històric a l'estatus de nou-ric.

El 1865, Josepa de Sarriera i de Copons, sisena marquesa de Cartellà i setena de Moià de la Torre, vídua de Pere-Carles de Sentmenat, sisè marquès de Castellldosrius, havia deixat la propietat a l'Església. Posteriorment, Cartellà, que constava de la torre i de 240 hectàrees de terreny, fou adquirida en pública subhasta per l'hisendat de Lloret Josep Cabañas Puig. La modernitat li va passar factura només de

canviar d'amos. El nou propietari va voler marcar la seva empremta i va destruir una façana totalment simètrica, tallant-la per la part de migjorn per afegir-hi una espècie de vil·la italiana —o casa d'indià—, de nombrosa balconada i amples terrasses, coronada per un escut amb les inicials —JC— que pretenia fer la competència a l'emblema de la façana de la capella que marca la unió dels Cartellà amb els Sarriera.

Aquest sol fet ja indica la naturalesa més aviat aparatosa dels qui a partir d'aquest

moment posseeixen la força. Els pagesos de les rodalies asseguraven que aquells ja no eren senyors perquè feien parlar. Deien que la Rosita Albà, esposa de Cabañas, s'hi trobava amb el coronel Antonio María Palol de Comasema y Sánchez, i que a causa d'aquesta entesa, van heretar la noble construcció les nebodes del militar, la Júlia i la Glòria Soler Palol de Comasema, dues germanes molt agosarades, segons la moral estreta, i notablement aficionades —sobretot la Júlia— a les excèntricitats i al dispendi, marcat principalment per l'adquisició, el 1921, d'un Benz que va meravellar el país.

Quan la Júlia s'arruïnà, el vehicle passà a mans d'Olegario Godó, familiar dels comtes, i de la força de Cartellà

se n'encarregà el doctor Víctor Conill Montobbio i actualment està a les mans dels seus descendents.

LES QUATRE BRANQUES

Quatre branques principals van sorgir de l'arbre dels Cartellà: la dels barons de Falgons i de Granollers passà a la família Ardena-Sabastida, fets marquesos de Cartellà de Sabastida, el 1707, per l'arxiduc pretendent Carles d'Àustria; la dels Cartellà de Farners, que passà als Cruïlles de Peratallada; la dels Cartellà, senyors de la força de Maçanet de la Selva, que passà als Desbac-Descatllar, i rebé de Felip V el marquesat de Cartellà, el 1702, perdut el 1865 amb la mort de la sisena marquesa; i la línia dels barons de Dosrius, que passà als Sentmenat.

La portada de la capella es manté en bon estat de conservació.

51

Quan va ser comprada per la família Cabañas, va desaparèixer una torre i les inicials JC van coronar la propietat.

La nissaga relacionada amb la força s'inicià en 1159 amb l'enllaç d'Arnau Guillem de Cartellà (fill del castell situat al terme de Sant Gregori) i Ermessenda, pubilla de la casa de Maçanet. També s'emparentaren amb els Dosrius, els Sant Vicenç, els Marata, els Blanes, els Palau, els Camós, els Sarriera (senyors de Vulpellac), els Desbac, els Sabastida, els Desbac-Descatllar, els Oms, els Sarriera de nou, els Copons i els Sentmenat.

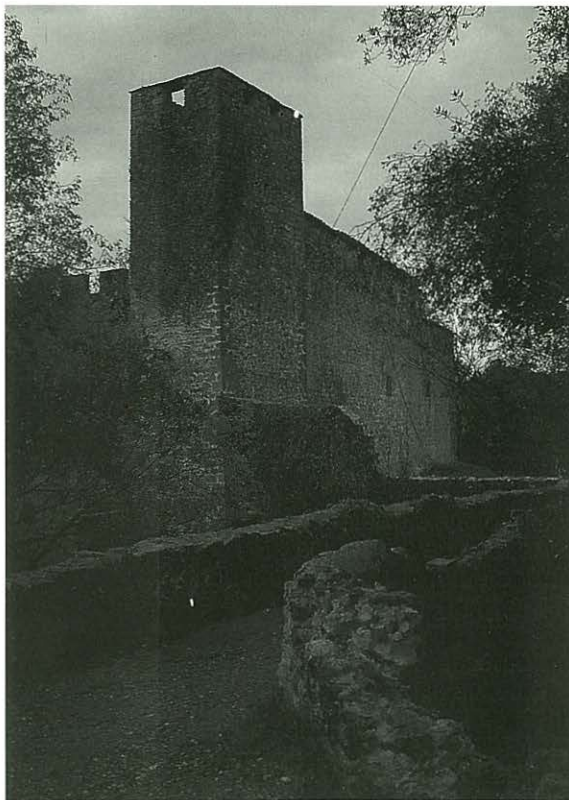
LES BANDOSITATS

Entre 1507 i 1529, el Principat es veié convulsionat per un seguit d'enfrontaments bèl·lics de famílies principals de Girona que, emparades sota la bandera de l'honor, perpetraren actes terroristes en castells, camins i sembrats, fins a acabar en una degolladissa en massa que les autoritats no saberen —o no volgueren— prevenir.

L'inici del conflicte tingué lloc a la força de Cartellà. Per una banda hi ha el matrimoni de Joan-Berenguer de Cartellà amb Brígida de Camós i el seu fill Arnau-Benet de Cartellà que s'uní amb Elionor de Sarriera. Els fills d'aquesta aliança foren Benet, Pere i Miquel. D'altra banda, el ciutadà de Girona Baldiri d'Agullana, amo de la torre de Boschona, situada a la vall de Sant Daniel, estava en possessió també, des de 1495, del castell de Cartellà (situat dintre el terme de Sant Gregori). A partir d'aquests paràmetres, uns enreussats lligams familiars ens portaran a veure com les dues branques dels Cartellà (la de Sant Gregori i la de Maçanet) es declaren la guerra.

Pel setembre de 1507, Miquel de Cartellà (de la força de Maçanet), fill d'Elionor de Sarriera, es deseixí de Joan i Bernat de Camós, pare i fill amb els quals estava emparentat de lluny. El deseiximent era una figura emanada del vell dret medieval que regulava, d'acord amb un codi molt precís, les baralles entre els senyors. Era norma que quan una persona es deseixia d'una altra, fes penjar en el seu castell el cartell en el qual li comunicava la seva enemistat i els greuges de què l'acusava. Ambdues faccions es concedien cinc dies de termini, passats els quals tenien dret a damnejar-se mútuament, tant pel que fa a nivell personal (el que ara en diríem un assassinat) com en relació amb els respectius béns (destrucció de collites, incendis en les cases, matances de les bèsties...).

Davant els ulls clucs de les autoritats, s'encetava un període de bandositats i malifetes, una guerra civil, durant el qual i en l'àmbit en què quedava

circumscribit ningú —ni senyors ni pagesos— no estava segur.

Miquel de Cartellà féu posar el cartell de deseiximent a llocs públics on s'amenaçava de damnatge als Camós. Tot l'any 1508, ambdós bàndols s'intercanviaren textos insultants. Els Camós recriminaven a Miquel de Cartellà que els havia cremat la casa i aquest els acusava d'haver trencat “los molins de la senyora ma mara” i no es mossegava la llengua quan es tractava de dubtar dels orígens genètics dels deseixits, als quals exigia proves de paternitat. Els acusava també d'haver matat el batlle de Cruilles, Fonellet, i a dos homes de Santa Pellaia.

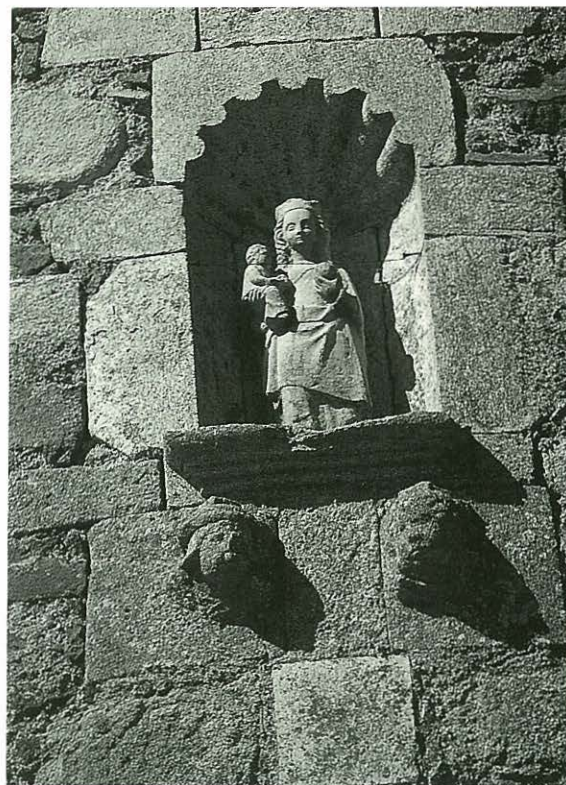
El 16 de maig de 1509, Miquel de Cartellà amplia el deseiximent als parents i valedors dels Camós, implicant en la guerra Ramon Xammar (cunyat de Francesc de Cruilles, baró de Llagostera, partidari dels Camós), Baldiri Agullana, amo del castell de Cartellà de Sant

Gregori (sogre de Ramon Xammar) i Galceran Lor (parent dels Agullana). Així tenim que la nit del 23 d'agost de 1509 un grup d'homes proveïts de ballestes i llances atacaren la torre de Baldiri Agullana, a Sant Daniel, i l'incendiaren. Els defensors de la casa els repel·liren amb pedres i ballestes i hi hagueren dues víctimes mortals. Els jurats de Girona es queixaren al virrei, Jaume de Luna, d'inseguretat ciutadana, però ningú no féu res per evitar els desordres. Benet de Cartellà, germà de Miquel i pel que es creu l'únic de la família que no tenia interès en les bandositats, pagà les represàlies de l'incendi de la torre de la vall de Sant Daniel. El 23 de maig de 1510, quan sortia de la força de Cartellà de Maçanet va ser mort.

S'atribuí l'assassinat a Francesc de Cruilles, baró de Llagostera. Aquesta mort féu concretar més els bàndols, que restaren reduïts als Agullana i a Francesc de Cruilles, per una part, i a Miquel de Cartellà i els seus cosins Miquel i Antic Sarriera que, a les acaballes de 1510, entraren en la contesa.

Els Agullana enviaren el cartell de deseiiximent a Antic Sarriera. El 30 de novembre de 1510, Antic contestà a Joanot Agullana —fill de Baldiri— acceptant el pacte de guerra, i el 4 de gener de 1511, per la seva banda, Miquel Sarriera (germà d'Antic i batlle general de Catalunya), també es deseixí del baró de Llagostera, proposant-li una batalla a ultrança o un combat singular a mort.

Després d'un constant intercanvi d'amenaçes i insults, l'episodí més cruent i més curosament ordit de l'enfrontament es produí a Barcelona, al carrer de Cignàs. Inculpats de la mort de Benet de Cartellà, Baldiri d'Agullana i Galceran de Cruilles, temerosos d'una venjança, decidiren establir-se a la casa de Rafael Martí, a Barcelona. El 30 de gener del 1512, Miquel de Sarriera, els Cartellà i quaranta homes armats envairen el domicili dels refugiats i degollaren els dos inculpats. Després de fer-se a la mar,

A l'esquerra, castell de Cartellà de Sant Gregori. A la dreta, un detall de la força de Cartellà de Maçanet. Dues fortificacions corresponents a dues branques de la mateixa família que es varen declarar la guerra.

perseguits pels homes de Jaume de Luna i Pere de Cardona, lloctinent i governador general de Catalunya, respectivament, el 4 de febrer, davant del port de Palamós, Miquel de Sarriera va protagonitzar l'última batalla quan, sense rendir-se a la força perseguidora, va morir ofegat després que l'embarcació encallés en un escull.

Més cap a les Guilleries, a la casa d'Espinzella, el fantasma del Cavaller Blanc també és un producte de les bandositats. Segons la llegenda, és un donzell que va morir tancat abans de rebre l'ajuda dels seus salvadors.

EL CASAL DELS MARGARIT

19

54

Quan la família Oya va comprar a Hipólito Sanchiz y Núñez Robres, comte de Valdemar de Bracamonte, entre altres distincions, el casal dels Margarit, a Sant Gregori, no en sabien absolutament res dels personatges que l'havien habitat ni de la història passada, ni els preocupava gaire. Decidiren comprar aquell enorme casalot per als seus fills, José i Francisco, i per a les seves famílies. No era la primera casa que aquesta nissaga de botiguers instal·lats al barri gironí de la Font de la Pólvora compraven al comte. A principi dels vuitanta s'havien establert a la masia de can Bosc, en el veïnat de l'Església,

a tres-cents metres de l'antiga mansió dels Margarit. Amb la mort de J. Ignacio Sanchiz-Robres y Arróspide, marquès de Vasto i Valderas, el 1978, el latifundi que des del temps dels Margarit s'havia anat traspassant i consolidant en el terme de Sant Gregori per diferents famílies d'aristòcrates, s'esmicolà. En el seu testament, aquest feudal de l'antiga escola, que cada 4 o 5 anys apareixia al poble per cobrar el que li devien els masovers, establia que les possessions gironines es repartirien entre els deu nebots.

Salvant les distàncies, els Oya són una família en ascensió, com ho eren els Margarit

El casal dels Margarit, de Sant Gregori, mostra la potència d'una de les primeres famílies de Girona.

quan varen comprar la casa. Originaris de Granada, es varen vendre les mules i les poques terres que tenien per poder seguir les pautes migratòries. Sense saber per què, aterraren a la ciutat de Girona, on de mica en mica s'han anat fent un forat fins a aconseguir una posició acomodada. La primera etapa gironina la passaren al barri de les Pedreres, però al cap d'un any ja tenien casa a Vila-roja. Ha plogut molt d'ençà que aquests emigrants andalusos

arribaren carregats d'il·lusions i amb les butxaques buides. De mica en mica, treballant sempre en el ram del comerç, han aconseguit pujar alguns esgraons en l'escala social i actualment se senten orgullosos de tenir els seus vuit fills "molt ben col·locats".

El casal dels Margarit els ve un xic gros als nous propietaris, que són els primers a reconèixer-ho. El van comprar com si adquirissin una altra casa de pagès, sense imaginar-se el que els queia a sobre. Ara ja saben que la casa té un valor històric i patrimonial i que necessita el vist-i-plau del Departament de Cultura per a qualsevol obra que s'hi vulgui realitzar. Els propietaris pretenen actualment reconvertir-lo en un restaurant.

El molí del costat del casal formava part de la vasta propietat dels nobles.

CRONOLOGIA

El mas Vidal de Sant Gregori o casal dels Margarit, aixecat, probablement, en el segle XII i refet posteriorment en el XVI i XVII, va ser adquirit, el 7 de juliol de 1337, per Bernat de Margarit, ferrer del barri gironí del Mercadal, juntament amb les terres del voltant. S'iniciava

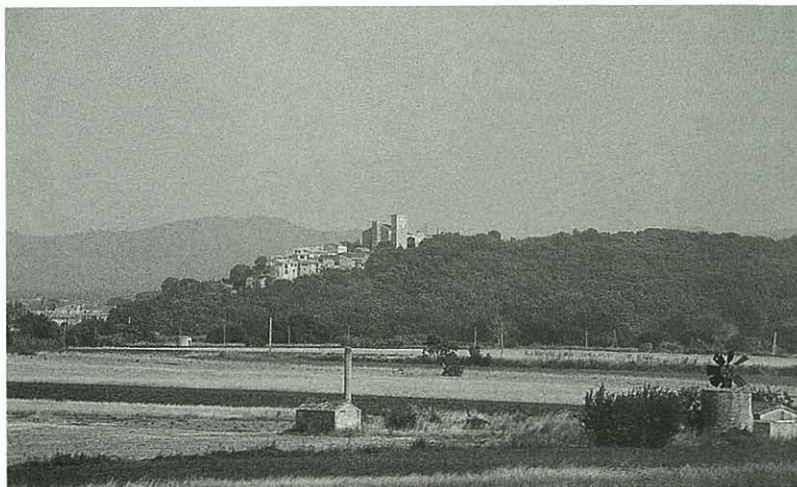
l'ascensió d'una família destinada a convertir-se en protagonista de la història del país, amb personatges com Joan Margarit i Pau, eclesiàstic humanista, que fou bisbe d'Elna i de Girona, i també cardenal, o Berenguer i Bernat *el Jove*, que destacaren per la seva bel·licositat en els enfrontaments entre bandes a la ciutat i, posteriorment, a la guerra civil catalana. El casal i moltes altres propietats de Sant Gregori pertanyien, a la meitat d'aquest segle, a José Ignacio Sanchiz-Robres, marquès de Valderas. A la seva mort, les propietats es dividiren entre els nebots. El casal va passar a mans d'Hipólito Sanchiz, que poc després el va vendre a la família Oya, botiguers del barri gironí de la Font de la Pólvara.

Actualment, en mans d'una família de comerciants, es projecta convertir el casal en restaurant.

CASTELL DE LLANERES O D'EMPORDÀ

20

*Castell d'Empordà:
per matrimoni va ser
feu dels Margarit fins
al 1792.*

56

L'any 1975, Miquel Arpa, empresari prou conegut a Girona, es va presentar en el domicili madrileny de Maria Remei Boy per intentar concretar els passos previs d'un projecte que li barrinava el cap. D'aquella visita aconsegueix que Rafael Boy i la seva filla Maria Remei li cedeixin els drets eventuais sobre l'aprofitament de la finca del castell d'Empordà o de Llaneres. Miquel Arpa és un gat vell en el món dels negocis.

El projecte consistia a convertir el castell en el tercer gran casino de Catalunya. Les obres de restauració s'iniciaren ràpidament. La vella torre de l'homenatge, de final del XIII, s'allibera dels rajols que algun

masover li havia endossat, al temps que veu com creix una germana bessona a l'altre costat de teulat. Dues torres sempre fan més patxoca que una de sola. S'eliminen les golfes i s'alça una nova planta..., tot plegat anava prenen un aire cinematogràfic reforçat per l'ampla i sumptuosa escalinata de pedra que des del pati porta al primer pis.

Quan semblava que l'edifici es refeia definitivament de la degradació dels darrers temps, la sort torna a canviar. Els permisos per a explotar el casino no es concedeixen i el que havia de ser un negoci rodó es converteix de cop i volta en un projecte esmicolat.

De nou el castell es quedà sol amb les entranyes a mig refer. El visitant es troba arreu amb les restes visibles d'un somni frustrat. L'herba, a poc a poc, amplia els seus dominis ocupant el pati i bona part de l'era. Andamis rovellats, bidons foradats, bigues caigudes, teules apilonades i muntanyes de runa donen a l'edificació medieval un aire futurista, apocalíptic. En una de les parts nobles de l'edifici, el visitant hi troba mobles de bon veure coberts de pols i teranyines. Damunt els estris, il·luminat per un llambreig de sol que entrava per la finestra renaixentista, un cartell amb l'inefable "Se vende" i un telèfon. La situació,

entre l'abandonament i la deixadesa, es va mantenir fins que, per l'octubre de 1991, va morir Rafael Boy. Després de negociar la rescissió d'un gravamen que hi havia sobre la propietat, pocs mesos més tard la filla de l'antic propietari, Maria Remei, va accedir de traspasar la propietat definitiva del castell a l'empresari gironí. Definitivament restaurat, el castell ha entrat a formar part del circuit immobiliari de l'empresa, que a l'estiu de 1993 el va oferir a la parella formada per Isabel Preysler i Miguel Boyer.

CRONOLOGIA

Els orígens del castell d'Empordà responen, igual que Bellcaire, Albons i el Far, a la necessitat del comte

La capella del Remei enganxada al castell.

d'Empúries de fortificar els límits del seus territoris per defensar-los del poder de la cúria, instal·lada a la Bisbal, i dels comtes-reis de Barcelona. A la fi del segle XIII, Ponç-Hug

IV aixecava la fortalesa damunt del turó, tocant al petit nucli de Llaneres. El donà en feu als Vilagut, família originària de Castelló d'Empúries que entroncà amb els senyors de Sant Feliu de la Garriga. El 1421, Francesca de Sant Feliu es casà amb Bernat Margarit *el Vell*, donant pas a una branca d'aquesta poderosa família gironina en el domini del castell, domini que s'allargaria fins a mitjan segle XIX. Passà a Gaietà Cruixent, que el convertí en masoveria per vendre'l, el 1861, a Joaquim Boy i Deulofeu. Tot i que el domini de l'explotació correspon actualment a un conegut empresari gironí, la propietat continuarà a mans de Maria Remei Boy, besneta de Joaquim, fins a la seva mort.

57

La construcció del castell d'Empordà va ser considerada un greuge del comte d'Empúries enfront de Barcelona.

Quan Bernat Margarit adquiria, el 7 de juliol de 1337, el mas Vidal i les terres del voltant, en el terme de Sant Gregori, la família es trobava en l'inici d'una remuntada social que conduiria alguns dels seus elements a llocs clau en el poder polític i econòmic del país. Aquest Bernat, segons Santiago Sobrequés, era perceptor dels drets que l'Almoïna del Pa de la Seu, una fundació benèfica poderosa i estretament lligada a la Catedral, posseïa a la parròquia de Sant Gregori. Era ciutadà de primera, propietari d'una casa i d'una ferreria al barri del Mercadal. Per deixar diners a Pere III *el Cerimoniós*, aquest el va recompensar amb el cobrament d'una part substancial de la trullada de blat de tots els molins —uns quaranta— situats en el Ter i en la sèquia de Monar, des de Vilanna fins a Girona. La seva posició econòmica i social pujava com l'espuma a mesura que estrenyia les relacions amb la cort d'Aragó. Fou nomenat reboster i comprador, i tenia cura de les mules de l'infant Joan, per a qui s'havia creat el ducat de Girona. El futur Joan I passà la infància al barri del Mercadal, ben a prop de la casa del reboster i del seu fill Bernat, que va ser nomenat preceptor, escuder i conseller de Joan I en la seva infantesa, i posteriorment uixer o cap de la Casa Militar, quan aquest accedí al tron. El monarca morí jove i la nova reina acusà l'uixer, juntament amb trenta-set alts càrrecs, de corrupció, pel que va passar un temps a la presó compartint “tristeses i avorriments” amb d'altres companys no menys il·lustres, com l'escriptor Bernat Metge, que li dedicà el poema humorístic “Medicina apropiada a tot mal”.

La davallada política va anar acompanyada d'una desfeta econòmica amb l'obligació de pagar 10.000 florins de multa a la corona. Per assegurar la posició de la família, casa el seu fill Joan amb Caterina de Pau, filla de Francesc de Pau, amb qui havia compartit cort i presó. D'aquesta unió en varen sortir alguns dels personatges “brillants” de la nissaga, com

Berenguer i Bernat *el Jove*, que destacaren en la guerra de bandes que patia Girona, i Joan, que arribà a la porpra cardenalícia. A Bernat *el Jove* se li atribueixen nombroses violències, com el bastonejament del paborde de Sant Feliu, Marc Mercader, i el seu ancí pare, o l'apallissament del notari Bernat Escuder i el cardador de llanes Bartomeu Climent. La protecció del seu parent i bisbe de Girona, Bernat de Pau, li donava immunitat total, però creà un gran malestar entre la societat gironina. El que fou anomenat “Cas dels Margarit” portà cua. Poc després, però, amb l'esclat de la guerra civil catalana, tot això es deixà de banda i els Margarit tingueren la sort de prendre partit pel monarca que resultaria guanyador i enlairaria de nou l'ambiciosa família. Joan ja era bisbe de Girona i el bel·licós Bernat fou nomenat senyor de Palamós, Palafrugell i Santa Coloma de Farners, i fou senyor jurisdiccional de Sant Gregori fins que Ferran d'Aragó, aconsellat per les autoritats civils gironines que conservaven memòria del seu caràcter i manera de fer, li revocà el títol. Entre 1462 i 1466 Joan Margarit comprà la mansió anomenada Joheria, a Sant Gregori, i fou ambaixador del sobirà. El 1483, fou nomenat cardenal de Santa Llúcia *in Silice*, un any abans de la seva mort.

La branca secundària d'aquesta mena de Borja gironins, la que s'instal·là al castell de Llaneres o d'Empordà després del matrimoni, el 1421, de Bernat Margarit, *el Vell*, amb Francesca de Sant Feliu, no fou menys prolífica pel que fa a personatges ambiciosos. En destacarem dos: Pere Margarit, un dels pocs catalans que acompanyà Colom en els seus viatges a Amèrica, i Francesc Margarit i del Pont, cap de bandolers contemporani de Joan Sala, àlies *Serrallonga*. Pere Margarit havia nascut el 1455 a castell d'Empordà. A remolc dels favors que la monarquia devia a la família després de la Guerra Remença, no li va costar fer carrera. Als trenta anys estava adscrit al

*Escut dels Margarit,
una de les famílies de
pes de la història
gironina.*

servei personal del rei Catòlic. Va ser un home de cort fins al 1493, en què va conèixer personalment Cristòfol Colom quan intentava convèncer els reis de la necessitat d'un segon viatge a les Índies. L'empordanès fou nomenat cap militar de l'expedició. El paper de Pere Margarit en aquesta expedició no va ser gaire gloriós. Per a evitar una investigació del seu comportament per part de l'almirall, ell i uns amics s'apoderaren d'alguns vaixells i es feren a la mar de tornada cap a Espanya. Es retirà al castell d'Empordà, on va morir el 1505.

Cent anys després de la mort del militar aventurer naixia un altre "angelet" a la casa Margarit destinat a ocupar un lloc en la història. Francesc Margarit i del Pont arribaria, durant un curt període de temps, a ser la "suprema autoritat de Catalunya", per bé que fora de la llei. A partir de 1620, aquest noi de casa bona capitanejà una quadrilla de 20 persones dedicades a robar en els camins rals i les masies

riques. Eren els anys gloriosos del bandolerisme a Catalunya, propiciats per la pesta negra i la crisi econòmica que se'n derivà, anys en què, en paraules del governador de Catalunya, Aleix de Marimon, "els bandolers s'han fet els amos de tot, especialment la quadrilla del germans Margarit". En 1627 va caure en un enfrontament armat i alguns dels seus homes passaren a la quadrilla de Joan de Serrallonga. El seu parent Josep Margarit i de Biure abandonà el bandolerisme i es retirà al castell d'Empordà. Posteriorment fou recompensat, per la seva participació en la Guerra dels Segadors contra Felip IV de Castella, amb el marquesat d'Aguilar. Va ser senyor de castell d'Empordà, Sant Feliu de la Garriga, de Montiró, Viladamat i Paracolls, i tinent general de l'exèrcit francès. Lluís XIV li atorgà les senyories de Tuïr i de Toluges i la baronia de Brens. Una bona titulatura per a qui pocs anys abans bandolejava pels boscos catalans.

EL COLL, CONSERVAT PER L'ABANDÓ

21

El castell, que guardava l'entrada a la vall d'Olot per l'antiga via romana, conserva encara bona part del seu bastiment romànic, fet gairebé únic en una zona devastada pels terratrèmols de 1427 i 1428.

60

Eduard de Balle i Campasol, setè marquès de Vallgornera, és una persona d'aparença tranquil·la, que prefereix la genealogia i la història, els avellaners, els boscos i les vaques, als fasts propis de l'aristocràcia. Com a propietari del castell del Coll, assegura que l'únic que pot fer per a aquesta fortificació antiquíssima és netejar-la i consolidar-la, per a evitar que es deteriori encara més. Aquests paratges han vist passar historiadors, arqueòlegs i polítics amb les saques plenes de promeses, però de subvenció no n'ha arribat ni una.

Tothom coincideix amb la importància històrica de l'edifici i l'església de Sant Andreu.

De dimensions modestes i sense pretensions artístiques, el castell s'aixeca en un punt estratègic sobre la vall d'Olot, el coll que hi feia de porta d'entrada, en l'antiga via romana que portava al Capsacosta i a les terres del Ripollès. Gairebé la totalitat de l'obra que es conserva és d'un romànic primitiu, senzill, excepte la porta principal que es va modificar en el segle XVII, emmarcant-la amb dovelles, com en tantes altres cases pairals de l'època. A la façana de ponent hi queden restes d'«opus spicatum». Els arcs de l'interior i el columnat són plenament romànics.

Eduard de Balle no confia en les ajudes per a restaurar

edificis antics a causa del volum del patrimoni arquitectònic que conserven aquestes terres. Tampoc no es mostra gaire partidari dels arquitectes restauradors, ja que, segons ell, quan aquestes coses es porten de forma oficial acaben provocant desastres, com el de la restauració de Santa Pau. "Netejar-lo i aguantar-lo i si algun dia podem, ja el restaurarem. De moment, hi ha masovers que em reclamen obres amb més urgència".

El setè marquès de Vallgornera és l'hereu d'una nissaga que va sorgir de terres empordaneses, (prop de Peralada es conserva el castell de Vallgornera o torres de can Modest, propietat del baró de Santa Pau), va fer fortuna a Mallorca, Sicília i el nord d'Àfrica, es trasplantà a la Garrotxa i acabà posteriorment vinculada a Tarragona. Tot i això, el palau del carrer Clivillers, d'Olot, continua essent la casa pairal de la

en les immediacions de la fortificació. Posteriorment, apareix amb el nom de *collo alario* i més endavant amb el de *collo* a seques. El castell, que devia representar un paper decisiu en el poblament de la zona, és dels pocs edificis que superaren els terratrèmols dels

El castell del Coll és un edifici rústic, de dimensions modestes i sense pretensions artístiques, que ha conservat bona part de les seves característiques medievals gràcies a l'abandó.

anys 1427 i 1428, sacsejades devastadores que varen deixar gairebé sense romànic la zona que s'estén entre Santa Coloma de Farners i les valls d'Olot. S'incorporà al patrimoni dels Vallgornera, actuals propietaris, en 1479, amb el matrimoni de Rafaela de Serrahí i Pere de Vallgornera. El castell, que ha exercit gairebé sempre de masoveria, es troba tancat des de fa poc més d'un quart de segle.

61

Les subvencions que han permès refer una part de l'ermita de Sant Andreu del Coll, situada prop del castell, no s'han fet extensives a la fortificació.

família per més que la solitud el senyoregi la major part de l'any.

CRONOLOGIA

En el document més antic que es coneix referent a la comarca olotina, l'acta de consagració de l'església de Riudaura, del 958, el castell hi figura amb el nom de *villare alario*. Es repeteix més tard en la consagració de l'església de Sant Andreu del Coll, aixecada

Abandonat en la dècada dels seixanta, el castell ha representat el paper de masoveria durant molts segles i encara ara es conreen les terres del seu entorn.

CAN QUEIXÀS, GUIXERES I MASOVERS

22

*Amb l'entrada dels
corrents
renaixentistes, els
feudals abandonaren
els castells roquers,
incòmodes i poc
eficients, i edificaren
castells-palaus a la
plana, com aquest de
Beuda, obra de la
família Queixàs.*

62

Una societat immobiliària intenta des de fa temps vendre el castell de can Queixàs. El varen comprar amb la intenció de transformar-lo en hotel de luxe, però les guixeres de l'entorn desinflaren el projecte. Ara es conformarien a treure-se'l de les mans a un preu acceptable. Aquest fet dificulta els objectius dels especuladors, però afavoreix les intencions de Joan Colom i la seva família de continuar amb la masoveria una bona temporada. Els seus pares es traslladaren a Beuda a començament de la dècada dels vint, provinents de la zona de Susqueda. Ell no hi va néixer però hi ha passat la major part de la seva vida. Ara

porten la finca la filla i el gendre. Tot i les seguretats que els han donat els nous amos, saben que la venda o transformació del castell implica la seva desaparició com a masovers. De moment, però, les guixeres van a favor seu.

Tot i que conserva la grandiositat de l'edifici, la torre de l'homenatge i la finor d'alguns finestrals gòtics, el castell de can Queixàs ha sofert molt amb les obres de restauració i consolidació de cap a la meitat de la dècada dels seixanta. Soleres d'emmetxat, bigues de ciment, terres amb rajola vermella o merlets remolinats amb pòrtland (com tants altres,

varen aixecar el teulat de la torre per construir-hi una terrassa amb merlets en un intent, discutible, de donar un cert medievalisme a la construcció), són imatges que fan mal als ulls, que malmeten una construcció que conserva bona part de la dignitat original. Les necessitats de la masoveria es troben molt allunyades de les del patrimoni

històric. Ara almenys no hi ha goteres, ens comenten satisfets els masovers. Les obres de rehabilitació, que s'hauran de desfer el dia que algú vulgui retornar a l'edifici el seu caràcter, les va dirigir Joan Albert, marit de la penúltima propietària i ex-arquitecte municipal de València. Sembla, però, que la culpa del desastre no és del tot seva, la comparteix amb la seva dona, d'una gasiveria èpica a l'hora de destinar un duro a un edifici que sempre havia odiat, però que no va poder vendre fins a la mort del seu pare. Les obres de rehabilitació fetes amb materials nous són d'un mal gust indiscutible, però han permès que el castell conservés la vida, un alè imprescindible per a allunyar qualsevol construcció de la ruïna.

Els interiors del castell han estat adaptats a les necessitats de la masoveria.

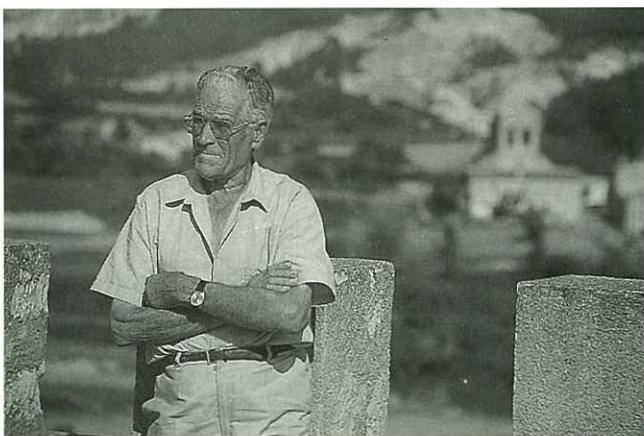

CRONOLOGIA

A partir del segle XV, els feudals del país abandonaren els castells roquers, incòmodes i militarment inútils, i es traslladaren a la plana seguint les pautes d'un renaixement que imposava refinaments i

activitat social. S'aixecaren nombrosos palaus fortificats, com el de Beuda, conseqüència del trasllat dels Queixàs des del castell de les Bruixes, avui en ruïna. Can Queixàs ha mantingut l'activitat derivant cap a l'agricultura i actuant, de fet, com a casa de pagès. El castell ha canviat sovint de mans.

A la fi del XIX era propietat del marquès d'Aguilar, un francès anomenat Melcior Lluís de Bou i Margarit Biure Cruïlles. Després va passar a mans d'un industrial olotí, un tal Roca, i a través de la seva pubilla a Josep Albert, antic arquitecte municipal de la ciutat de València, i una de les poques persones que ha tingut interès per aquesta construcció. Des de 1989 és propietat d'una societat immobiliària.

Joan Colom ha passat la major part de la seva vida fent de masover a can Queixàs, on es va traslladar, amb la seva família, a principi dels anys vint.

OIX, DELS BARUTELL ALS HORTALÀ

23

El que havia estat castell dels bel·licosos Barutell ara és segona residència i refugi d'un guerrer, Joan Hortalà, perfectament adaptat als mètodes contemporanis.

64

La proximitat a la ciutat d'Olot va decidir els Hortalà a comprar, a meitat de la dècada dels setanta, l'antic casal dels Barutell conegut com el castell d'Oix; una operació conflictiva que va deixar cua. La construcció, que exercia de masoveria, es trobava lluny de les necessitats de confort que s'exigeixen actualment a una segona residència. Joan Hortalà, conegut per les seves "ràtzies" en el món de la política, demostrà, una vegada més, el seu caràcter polifacètic i, transmutant-se en restaurador i ramader de cap de setmana, es posà a dirigir personalment les obres de reconstrucció del castell.

Sota el matacà de la façana principal, la llegenda "Joan Hortalà i Àngels Vallvé me refecerunt 1977" indica l'inici de les obres. Varen treure els fems, obriren de nou espitlleres tapiades, recuperaren el material d'enderroc que hi havia per l'entorn. L'obra de fàbrica era en bona part l'original de l'època de la restauració dels Barutell. Es va sorrejar l'estructura, es reajuntaren les pedres amb ciment, i s'aixecà de nou la cantonada enderrocada en temps dels Reis Catòlics per tal que s'hi pogués entrar a peu pla, afegint-hi, de passada, una torre amb merlets, de collita pròpia, per fer ressaltar el caràcter medieval de la

construcció. Tot plegat li dóna un aspecte de "mona de pasqua" que el temps s'encarregarà de corregir. Joan Hortalà comptà amb l'assessorament d'alguns especialistes, com Manel Riu o Antoni Pladevall, suficientment acreditats, segons ell, per a desentendre's de les exigències de la Comissió del Patrimoni. En les dependències interiors optaren per un estil "pirinenc" que recorda algunes contruccions de la Vall d'Aran o de la franja cantàbrica. Segons el seu propietari, era el més adequat per a aquella zona de

mntanya. Si més no, resulta original.

Per a finançar part de les obres i fer rendible la finca, els Hortalà varen instal·lar granges de vedelles i ovelles que han deixat a mans dels nombrosos masovers que s'han anat succeint amb una rapidesa sorprenent. No sabem si ho han aconseguit, però la imatge del polític i acadèmic, amb l'inevitable cigar "Montecristo" a la boca, la granota blava i les botes plenes d'excrements, analitzant la salut de les vedelles, resulta bona de debò.

CRONOLOGIA

Tot va començar amb un

graner romà o alguna construcció civil similar que, amb el pas del temps, es militaritzà. Les espitlleres de volta rodona que es conserven ens parlen de funcions militars ja en l'època visigòtica. Hi ha constància que durant l'època medieval l'edifici mantingué l'estructura d'un rústic recinte militar, fins que Berenguer de Barutell, a la segona meitat del segle XV, el va reconstruir adaptant-lo per a la família que havia abandonat el castell roquer de Bestracà després que, el 27 d'abril de 1462, fos assaltat pels remences de la colla de Verntallat. Els hereus dels Barutell, barons de Bestracà i senyors d'Oix, Talaixà i Puigbarutell, mantingueren la propietat fins a mitjan segle XVIII, que va passar a mans de la família Sants i, posteriorment als Costa, una nissaga autòctona de secretaris

Al castell d'Oix la comoditat no és incompatible amb una certa fidelitat històrica.

La restauració del castell dels Barutell va portar tensions entre Joan Hortalà i la Comissió del Patrimoni, que no va poder supervisar les obres. L'estil "pirinenc" conforma la part interior de la construcció.

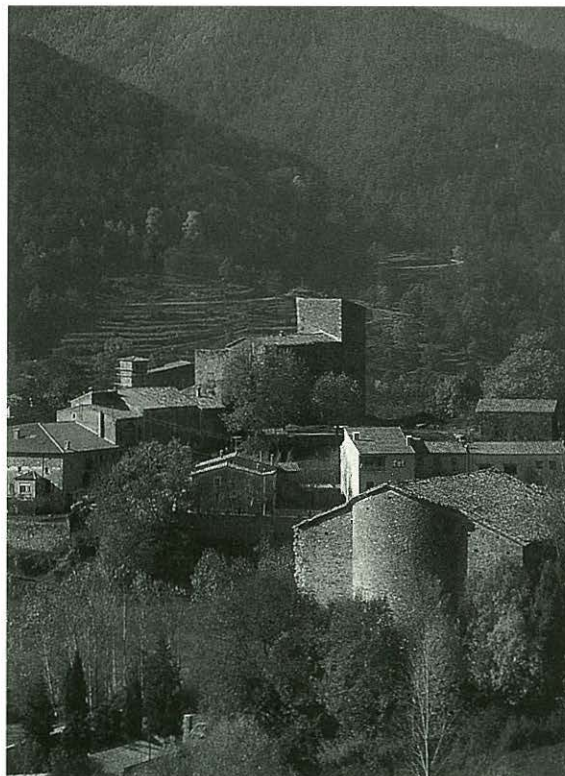

d'ajuntament que el varen vendre als actuals propietaris. El títol de baró de Bestracà va anar parant a mans dels Escrivà de Romaní fins que s'acabà perdent.

LA SILUETA DE VALLFOGONA

24

El castell que aixecà Ramon Milany continua presidint la població de Vallfogona, nucli que va créixer al seu redós cercant la protecció que en d'altres temps podia oferir-li.

66

Vallfogona és un poble resignat a veure passar el tren sense poder pujar-hi.

Prop del coll de Canes, entre el Ripollès i la Garrotxa, ha estat sempre lloc de pas entre dues comarques mal comunicades. Quan fer de pagès era un ofici agraït, el poble es mantenia, però la davallada d'aquesta manera de viure ha portat el despoblament i l'emigració. Ara, tan sols confien en el turisme, i el conjunt medieval, amb castell inclòs, és l'únic reclam. Alguns responsables municipals somnien un castell convertit en parador, hotel de luxe o restaurant. De moment, però, continua de masoveria i els Bonsoms van fent la feina com cada dia d'ençà que en 1920 l'avi Josep s'instal·là a la

casa de la mà d'Eusebi de Budallés, a qui la gent del poble va donar el sobrenom de "Marquès de la Trepadella", per la tendència que tenia a recollir-la dels camps dels veïns.

El castell gaudeix d'una solidesa i autenticitat considerable. A banda d'alguns arranjaments amb maons al pati interior, la resta de la fàbrica continua essent la mateixa que aixecà Ramon Milany en el segle XIV. Els interiors presenten l'aspecte de deixadesa propi d'una masoveria de la qual l'amo no en treu ni cinc. Sovint, la manca de diners o de voluntat

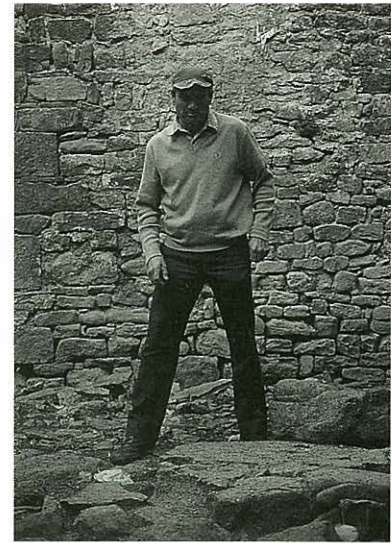
per part dels propietaris ha salvat aquests edificis de restauracions desastroses i irrecuperables. L'antic pati d'armes del castell és actualment un galliner prolífic. Al seu entorn encara s'hi poden veure les restes de les antigues cel·les i les quadres que al final de la guerra varen albergar una companyia de moros i la llosa que tapa el forat d'una fossa que per a molts dels habitants de Vallfogona és una de les entrades del túnel que comunica la fortificació amb les ruïnes de l'antic castell de Milany, un forat llarguíssim del qual alguns asseguren haver-ne vist una part arran de

l'obertura d'algunes carreteres de bosc. Els masovers disposen de la major part del castell, excepte una part en la qual els propietaris hi han habilitat un estatge de temporada per a ells i els seus amics. Al costat de la fortalesa, a llevant, la silueta elegant del

la població. El llinatge dels Milany es mantingué al capdavant de la fortificació fins que Sança es casà amb Galceran de Pinós. Un membre d'aquest llinatge, Pere de Pinós i Fonollet, es va convertir en el primer comte de Vallfogona el 1599. Més endavant el castell

Josep Bonsoms, el masover, ens mostra el forat del pati que per a molts és l'inici d'un misteriós túnel que comunica aquesta fortificació amb les ruïnes de l'antic castell de Milany.

va passar a mans del duc d'Híjar, que va mantenir la presència a la vall fins a principi d'aquest segle, quan Eusebi de Budallés va comprar la finca i el castell. Un seu nebot, Eusebi Díaz de Budallés, és l'actual propietari. El títol comtal de Vallfogona s'ha mantingut a la casa Híjar reconvertit en "Valfogona". Actualment l'ostenta Dña. María del Perpetuo Socorro de Silva y Mora.

67

campanar restaurat de l'antiga església del Pòpul contribueix a l'encant del conjunt.

CRONOLOGIA

El castell que domina i dona caràcter al poble de Vallfogona correspon, bàsicament, a la reconstrucció d'una antiga casa forta. Ramon Milany, diplomàtic destacat en la cort dels reis d'Aragó, portà a terme la metamorfosi, a mitjan segle XIV, traslladant el centre de poder del castell roquer de Milany, avui pura ruïna, al nou edifici de Vallfogona, origen de

Molts veuen en el turisme l'única possibilitat d'adreçar la vida econòmica d'un poble cada vegada més aïllat. El castell i el nucli medieval serien un dels principals motius d'atracció.

La masoveria implica algunes servituds i poques consideracions estètiques, però no ha malmès de forma important l'estructura de l'edificació.

SANTA PAU

25

*La silueta austera
que bastiren els
barons de Santa Pau
continua presidint
aquesta vila
garrotxina.*

68

Des que les dominiques abandonaren el castell, a final de 1968, després d'un segle d'utilitzar-lo com a escola, la fortalesa ha mantingut les portes tancades, amb alguns intervals notables per, a escenificar-hi obres teatrals, alguna mostra d'art o la polèmica festeta de final d'any organitzada pel baró de Santa Pau, un dels aristòcrates més estrafolaris del país, que proposà als propietaris del castell canviar-lo per una altra edificació de la seva propietat, el castell de Vallgornera, situada prop de Peralada, amb l'excusa de fer coincidir títol i propietat en la mateixa persona.

El castell, austera figura de

planta quadrangular que continua presidint el poble, no està per gaires activitats. Tot i que l'obra de fàbrica presenta un aspecte consistent, els interiors es troben desolats; un abandó, però, que no és fruit de la deixadesa ni de la manca de recursos, sinó de la concepció d'Eduard Delàs, baró de Vilagaià, marit de la més gran de les tres germanes Sarriera i gestor de les seves propietats, entre les quals s'inclou aquest edifici. Considera que ni els arquitectes ni les autoritats estan prou preparats per a abordar restauracions d'aquesta mena i que, per tant, mentre això no canviï, és millor consolidar el que es conserva enlloc d'embranchar-se en

restauracions. Ben a prop hi té un exemple que reforça la seva teoria, la restauració de la Vila Vella de Santa Pau, una obra feta seguint uns criteris estandarditzats que igual haurien servit per a la vila d'Almendralejo. "Hi ha gent que amb la millor intenció, com en aquest cas els Amics de Besalú, està provocant bestieses irreparables. A ningú no se li acudeix —assegura Eduard Delàs— demanar a Tàpies que restauri un quadre del Greco; en canvi, tothom troba normal encarregar la restauració d'un castell medieval a un arquitecte

modern, quan l'ofici de restaurador no existeix, ni a la facultat es contemplen aquestes matèries". Considera que hi ha un exhibicionisme intolerant per part dels arquitectes, que fan restauracions que malbaraten el patrimoni. Aquesta filosofia l'aplica al castell de Santa Pau, limitant-se a les obres de manteniment fins que trobi la persona i el moment adequats per a emprendre la seva resurrecció.

El castell encara conserva elements de quan les dominiques utilitzaven algunes dependències com a escola.

La construcció del castell, que va obligar a aplanar el turó on s'assenta, se situa entre els segles XIII i XIV. Tot i les modificacions que ha patit posteriorment, conserva una bona part de l'obra original, cosa que el converteix en un exemple admirable de fortalesa feudal. El 1396, Hug Ademar I,

Tot i que les autoritats de Santa Pau veurien bé que l'edifici es convertís en un reclam més per al turisme, els propietaris tenen molt clar que més val que continuï tancat.

que dedicà la major part del seu temps a esbatussar-se amb sards, sicilians i xipriotes, es converteix en el primer baró de Santa Pau, títol que en els darrers temps ha seguit els verals dels Sentmenat. Carles de Sentmenat és el XXVII baró. El castell, després d'una sèrie de plets va anar a parar a mans dels Sarriera i actualment és propietat de les tres germanes Sarriera Vargas-Zúñiga.

CRONOLOGIA

L'entroncament entre els Porqueres i els senyors del castell de Finestres va ser la llavor dels Santa Pau que, amb el temps, es convertirien en una de les famílies més poderoses del país, representant un paper destacadíssim en la conquesta de la Mediterrània, arrelant amb solidesa a l'illa de Sicília.

Davant el que ha passat amb la vila de Santa Pau, els propietaris s'estimen més limitar-se a consolidar el que hi ha abans de provocar bestieses irreparables.

ALP, EXCÉS DE ROMANTICISME

26

Les idees romàntiques, de moda entre les classes adinerades de final del segle passat, varen portar Nicolau d'Olzina a transformar una masia en una mena de castell de fades.

70

Tocant a la carretera de la Molina a Alp, prop d'aquesta última població, apareix un edifici que sorprèn el viatger. Amb una estètica pròpia de parc d'atraccions, el castell de Torre del Riu és una mostra de la moda imperant a la fi del segle passat, quan les famílies més adinerades tenien l'Europa central com a punt de referència. Victòria Pallejà, l'actual propietària, s'hi sent vinculada per motius sentimentals més que per altra cosa.

Aquest castell havia estat una de les il·lusions del seu pare, J.M. Pallejà, i ha volgut conservar-lo per aquest motiu. L'estat de decadència de l'edifici es fa notori a mesura

que ens hi apropem. La propietària ens parla de les enormes dificultats per a trobar operaris que vulguin realitzar el manteniment. Per aquest motiu, i d'altres, la construcció no reuneix condicions per a suportar els hiverns rigorosos de la Cerdanya. La família es limita a passar-hi uns dies, a la darrerria d'estiu, abans que les fulles comencin a engroguir-se.

El castell de Torre del Riu es va aixecar damunt l'antiga masia, sense tocar gairebé res de la vella edificació. Aquesta sobreposició provoca fets curiosos, com el que la majoria de les parets tinguin dos metres d'amplada. La Isabel, una de les filles del masover, assegura que això és un celler en el qual

no hi entra ni el fred ni la calor, mentre ens mostra una zona en què les dues parets sobreposades es diferencien clarament. La masoveria ocupa un dels laterals del castell, el contrari a l'església de la Mare de Déu de l'Ovel·la, i és l'única part habitada per a viure-hi tot l'any. Pere Cruïlles s'hi va instal·lar, amb la seva família, fa un quart de segle, després de la mort de J.M. Pallejà. La masoveria és pròspera, amb pastures abundants i una terra agraïda. A Torre del Riu hi conviuen dos ambients ben diferents. D'una banda,

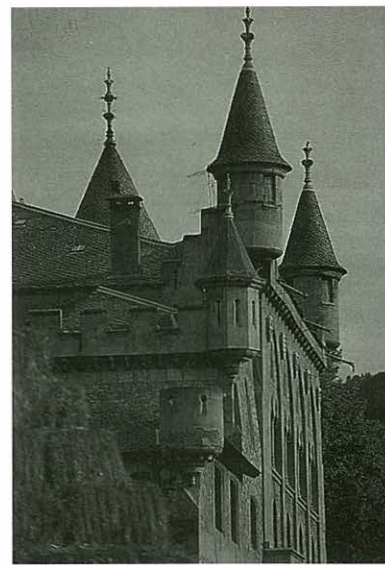
l'atmosfera decadent del castell amb un senyors de Barcelona que s'hi acosten de tant en tant per passar-hi uns dies o veure com van les coses. De l'altra, la brega quotidiana dels masovers per tirar endavant l'explotació, uns problemes ben concrets i palpables, allunyats d'aquells que portaren Nicolau d'Olzina a transformar una masia en un castell romàntic.

CRONOLOGIA

Després d'una sortida per les terres del Loira i la Bretanya francesa, Josep Nicolau d'Olzina i Ferret va tornar amb una idea molt clara del que havia de fer amb la masia de Torre del Riu.

Empapat de romanticisme, va decidir transformar la vella edificació, que havia adquirit dels Pascual i Cadell, en un castell afrancesat, amb ressonàncies nobiliàries, que millorés el *pedigree* de la

família. Va encarregar la metamorfosi a Calixt Freixa, que inicià les obres el 1896 i les acabà, probablement, en el tombant de segle. Gairebé cent anys d'història amb ben pocs esdeveniments que sobrepassin l'esfera familiar. Destaquem l'estada que hi va fer la reina consort Victòria Eugènia, esposa d'Alfons XIII, en una visita que realitzà a Puigcerdà i Llívia.

Els propietaris es limiten a passar-hi algunes setmanes a l'estiu, ja que la manca de condicions i el rigor de l'hivern a la Cerdanya no permeten altra cosa.

Torre del Riu és una masoveria pròspera, amb una terra agrada i pastures abundants.

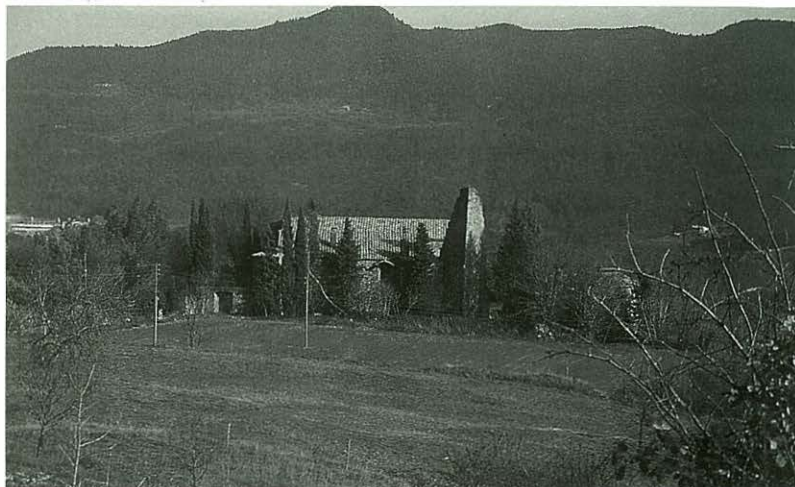
No sempre resulta fàcil trobar operaris que es vulguin embranchar en el manteniment d'una construcció d'aquesta mena.

Tot i l'incendi que va patir durant la Guerra Civil, encara es conserva el llit on va descansar dama tan il·lustre.

Josep Nicolau d'Olzina es va casar amb una neboda, de la qual no va tenir cap fill. A la seva mort, el castell va passar a mans del seu nebot J.M. Pallejà Ferret-Vidal, pare de l'actual propietària.

FALGONS I MOSSÈN PIUS

27

Després de molts segles com a casa de pagès de poca vida, el castell de Falgons s'ha reconvertit en segona residència d'una família de Lloret.

72

En assabentar-se mossèn Pius que uns alemanys volien comprar el castell que els Prat posaven en venda, va moure cel i terra per evitar que aquest edifici històric caigués a mans d'uns forasters sense cap lligam amb el país. També s'hi jugava l'aplec de Sant Ferriol, una representació folklòrica i acolorida basada en la donació a la parròquia de les relíquies del sant per part del virrei de Sicília. Mossèn Pius, en la seva etapa de rector de Falgons, n'havia estat l'organitzador i no ho volia deixar perdre. Tot plegat el va portar cap a Josep Montero, perfumier de Lloret, que cercava una casa de pagès i gairebé sense adonar-se'n, en

una costellada de pares d'alumnes del Col·lell, va acabar comprant un castell.

Han passat els anys i, tot i els disgustos familiars dels primers temps, n'estan contents de la decisió presa. Com que els anteriors propietaris havien rehabilitat l'ala dreta de la construcció, amb criteris d'utilitat, sense cap mena de respecte històric, ells es varen concentrar en la part esquerra, recuperant la sala del baró, la més gran de l'edificació, i bona part dels baixos, amb un respecte que cal destacar, sobretot pel que fa al treball amb la pedra, sense ostentacions ni sobredosis de ciment.

L'interès arquitectònic del castell de Falgons és notable, en tractar-se d'un edifici de planta regular, quasi quadrada, amb torres cantoneres també de traça regular que sobresurten del cos de l'edifici refermant els angles. Les quatre torres (la del forn, la de l'esquella, la del rebost i la de la cambra petita) foren escapçades en la segona meitat del segle passat per culpa de l'estat de ruïna general de l'edifici, deixant-les a l'alçada del teulat. Recuperar la part superior d'aquestes quatre torres i reconstruir els merlets és l'objectiu dels

actuals propietaris, que intenten retrobar l'aire medieval d'una construcció que encara conserva bona part de l'obra original, amanida amb històries de fantasmes (estranyes ombres que segons els perfumers lloretencs han sorgit inesperadament en algunes fotografies preses a l'interior) i ànimes en pena, i la llegenda d'una taula parada amb tota la

coberteria d'or, a punt per a rebre els comensals, enterrada en un indret fins ara desconegut de la fortalesa.

CRONOLOGIA
S'edificà a final del segle XI o principi del XII de la mà dels

Cartellà. Guillem Galceran de Cartellà, que fou virrei de Sicília, hi va néixer a mitjan segle XIII. En la segona meitat del segle XV serveix de refugi a Agnès d'Avinyó, dona de caràcter que havia pres partit per Joan II i la causa remença.

La restauració del castell té dues fases ben clares: l'ala dreta, més pràctica i poc respectuosa amb el passat de l'edifici, i l'esquerra, realitzada pels actuals propietaris, que intenten retornar-li part del seu esplendor medieval.

La família Montero, perfumers de Lloret, cercaven casa de pagès per a passar els caps de setmana, i es varen trobar amb un castell que, a poc a poc, els ha anat robant el cor.

Poc després, la importància de l'edificació comença a decaure, convertint-se en casa de pagès de poca vida a causa de l'escassa qualitat de la finca que l'envolta. El castell continua a mans dels Cartellà fins a mitjan segle passat. Un veí, Joaquim Plantés, compra la finca a M. Josepa Rocabruna per 3.000 ptes. Tot i el masover, la degradació continua i en el 1968, els Plantés, poc disposats a fer-hi obres, el venen a la família Prat, de Banyoles, que el reconverteix en residència de cap de setmana. Dotze anys després, el venen als Montero, perfumers de Lloret que buscaven una casa de pagès i es varen trobar amb un castell.

La recuperació de la part superior de les quatre torres que envoltaven el castell és una de les intencions manifestes dels qui l'ocupen actualment.

MILLARS, DESIG DE NOBLESA

28

Vista parcial del castell de Millars, situat a l'encreuament dels antics camins de Púbol i Caçà de Pelràs, restaurat els anys seixanta per Carles de Gomar i Mangrané.

74

Carles de Gomar i Mangrané va heretar el castell de Millars el 1963, amb la mort del seu pare. Una situació econòmica folgada li va permetre iniciar d'immediat les obres de restauració sota la direcció de Camil Pallàs, un arquitecte avesat en aquestes qüestions. No es va estalviar materials ni temps en l'intent de retornar al castell l'esplendor de les seves millors èpoques, sense oblidar algunes comoditats, com un ascensor o la calefacció central.

Els Gomar són originaris de les terres de ponent, cosa que no impedeix a l'actual propietari del castell sentir-se identificat amb Millars i la seva història, que la considera pròpia. Un domàs

amb un escut que recull les diferents famílies que han passat per aquí —Millars, Peguera, Berenguer, Vilana, les Infantes, Gomar, Berenguer i Vessiana— presideix un dels salons principals. A la sala del costat, un immens arbre genealògic s'enfonsa en les arrels més remotes del llinatge, mentre uns retaules del segle XVI, pintats per Pere Mates, mostren, amb tota mena de detalls i sense estalviar sang i fetge, els martiris de sant Iscle i santa Victòria, cordovesos convertits en patrons locals. Els retaules desaparegueren de l'església del castell durant l'última guerra. Domènec de Gomar, oncle de l'actual propietari, va recuperar dues peces d'un antiquari. Les altres

dues varen aparèixer en el Museu Diocesà de Girona. Tot i la innegable habilitat per a negociar d'aquest industrial, les condicions de mercader del, aleshores, bisbe Jubany es varen imposar a les de Carles de Gomar i encara continuen penjades al Museu.

Membre del Cos de la Noblesa de Catalunya i de l'Associació d'Amics dels Castells, que li va atorgar una medalla de plata pel treball de restauració dut a terme en el castell-palau de Millars, no deixa de resultar curiós aquest interès per les qüestions aristocràtiques en un

individu que s'ha passat més de trenta anys al capdavant de Roca Radiadors, una de les empreses més importants del país. Compaginar la mentalitat i els interessos burgesos amb tota la parafernàlia nobiliària haurà estat una tasca difícil, tan difícil com l'intent d'harmonitzar la fidelitat històrica del castell amb les exigències de confort dels temps actuals.

descendents d'aquesta família adoptaren el topònim, Miars o Millars, com a nom propi, del qual ja se'n tenen referències en el segle XI. Es va fortificar la vil·la a mesura que el llinatge guanyava importància, reconvertint-la en palau a

El propietari, Carles de Gomar, i el seu fill primogènit al jardí del castell.

Un dels retaules del martiri de sant Iscle i santa Victòria pintats en el segle XVI per Pere Mates.

principi del segle XV, època d'opulència, refent-la de nou a mitjan segle XVIII. Posteriorment, va tornar a decaure, convertint-se altra volta en una senzilla masoveria fins que un industrial, Carles de Gomar, mogut pel romanticisme i una sòlida posició econòmica, va decidir retornar la condició de castell-palau a la que seria la seva segona residència.

75

CRONOLOGIA

En l'encreuament dels camins a Púbol i Caçà de Pelràs, a tocar la pedra "milliare" que marcava la milla quinzena de la via romana que sortia de Girona, bastiren una vil·la que, amb el temps, adoptaria el nom de Millars, origen d'un dels llinatges destacats d'aquestes terres. A final del primer mil·lenni el Bisbat cedí la vil·la romana a una família pagesa. Com era habitual a l'època, els

Tot i la seva condició d'industrial, Carles de Gomar ha tingut sempre una gran estima per als assumptes nobiliaris. Els Amics dels Castells li varen atorgar una medalla de plata per la restauració de Millars.

CAMPDORÀ, UN CANT A LA RENAIXENÇA

29

*La força de
Campdorà s'aixeca
dominant la vall del
Ter, tocant a Girona.*

76

Al nord-est de Girona, a la part més enlairada de la vall que uneix les serres de Sant Miquel i de Tramont, el veïnat de Campdorà viu arrapat a la floresta, dominat per una petita força on, segons la llegenda, va instal·lar-hi el campament Carlemany. Josep Muntada i Macau i el seu fill Joan Baptista Muntada, patriarca i hereu, respectivament, d'una de les famílies patrícies de Girona, són els últims propietaris i restauradors de la força que senyoreja la contrada. Per a ells, els deu quilòmetres que separen Campdorà del Pont Major actuen com una barrera insalvable entre la Icària desitjada pel pare i la dura realitat diària viscuda pel fill.

Joan Muntada i Macau va comprar Campdorà, pocs anys després de tornar de l'exili a què l'havien condemnat els nacionals en definir-lo de *rojo-separatista*, a manera d'una petita revenja contra la dictadura militar, "com un intent —assegurava— de restaurar-lo per engegagar una mena de segona Renaixença catalana, que camina per sobre de les lleis, dictades pels homes o les dictadures". En aquell moment els sostres estaven ensorrats, els arbres creixien a l'interior, la ruïna era total. Treballant conjuntament amb l'arquitecte Blanc, els Muntada recuperaren l'esquelet, aixecaren parets i sostres, feren reviure la casa. Avui les diferents sales s'han convertit

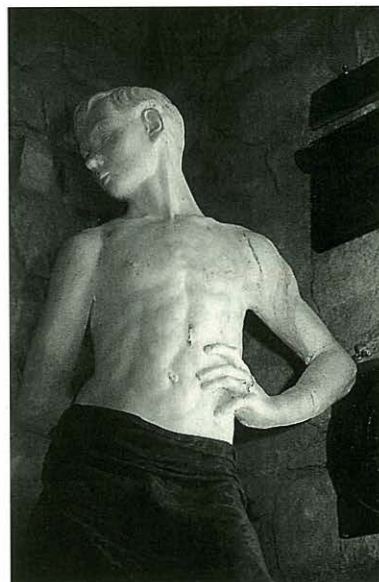
en un intent desesperat d'atrapar la memòria en magatzems on s'apilonen els quadres, les estàtues, els trossos de ceràmica, els retrats de l'esposa, dels fills, dels néts, les obres d'art, diverses pells d'animals dissecades, o els mobles vells i restaurats.

La recuperada força visqué moments d'esplendor a meitat dels anys setanta. Més tard, la mort de l'esposa de l'antic jutge i la molta feina del fill anaren convertint el castell en una propietat residual, un casal tancat, que tan sols s'habita per la festa de Sant Jaume o en diades especials. Jornades com la del 17 de desembre de

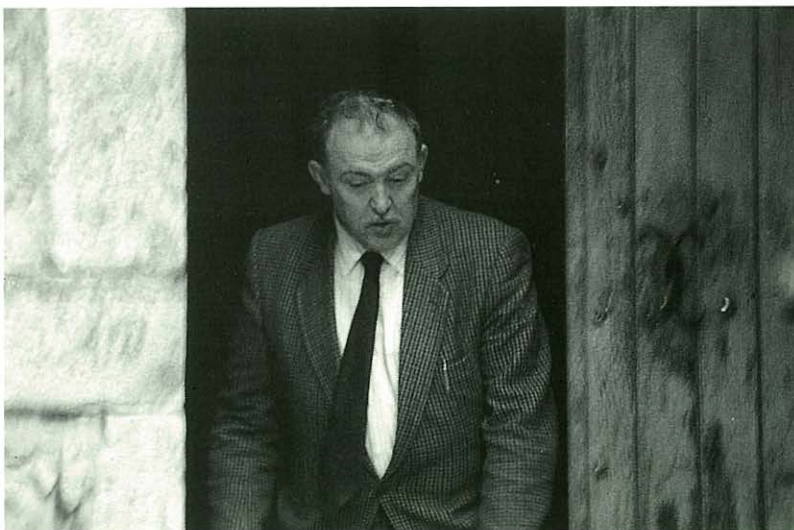
1989, quan fou beneïda pel rector de la parròquia la campana de 70 centímetres de boca que, batejada amb el nom de Rosa, ha tornat a repicar dalt del campanar.

GENEALOGIA DELS SENYORS DE CAMPDORÀ
Esmentat en l' any 922 com a *Campo Taurano*; *Campodaurano* en 1148, *Campodorano* en 1180, junt amb l'església parroquial de Sant Jaume, sufragània de Santa Eulàlia, la força de Campdorà era un castell termenat en el qual, en el segle X, hi exercien drets senyoriais el bisbe de Girona i els senyors dels castells d'Hostoles i Puig-alder. L'any 1148, tenia el terme en subfeu

la família Sitjar, burgesos del raval de Sant Feliu, en tant que en 1266 el va adquirir Ramon Renal, també de Girona, el qual, en 1287, el va comprar a Pere de Palafolls. Berenguer Renal el va passar a la seva filla Caterina, i el seu vidu, Bernat de Sitjar, passà els drets al seu fill Bernat Andreu, que va morir a Belchite. La filla, Maria Sitjar, casada amb Joan Dambum, es vengué el feu a Joan de Campmany, el qual, el 18 d'octubre de 1493, aconseguí que Ferran *el Catòlic* li atorgués el diploma que convertia la casa en castell principal. El 1621 fou venuda a Miquel Colomer. La mort sense descendència de Josep Colomer convertí en heretera directa la neboda Marianna

A l'interior del castell, escultures i pintures demostren el gran amor d'aquesta família per l'art.

Soler i Prats. Aquesta es casà amb Francesc de Miquel, a qui va substituir el seu fill, Ignasi de Miquel, que morí jove, en 1708, i deixà el castell al seu germà Pere, que va morir sense descendència el 2 de juliol de 1742. L'hereva fou la seva esposa Ermerenciana, que, el 20 de novembre de 1757, deixà Campdorà a l' Hospital de Santa Caterina, de Girona.

Joan Baptista Muntada, que manté l'obra que va reconstruir el seu pare.

RUPIÀ, AL SERVEI DEL POBLE

30

78

Després de les lleis desamortitzadores de béns eclesiàstics de mitjan segle passat, el que durant tants segles havia estat castell-palau dels bisbes passà a ser municipal. Fins i tot per als més vells de Ruplà, el castell ha estat sempre un edifici al servei del poble. Durant bona part d'aquest segle ha donat refugi a la mainada en edat escolar i ha servit per a encabir-hi les dependències de l'Ajuntament. Actualment l'escola ja no hi és, però hi continuen les oficines municipals i la sala de juntes, a més d'un consultori mèdic i un bar que va ser motiu d'una llarga reivindicació en considerar-se'l, per part d'un dels primers alcaldes de la

democràcia, un factor de cohesió social important. Contràriament al que ha passat amb d'altres construccions similars, la restauració d'aquest edifici no va aixecar cap enrenou. L'estructura que ha perdurat fins avui la podem datar del segle XIV, quan es va construir la sala gòtica, l'element més senyorial de la fortificació. Amb les obres de restauració, acabades fa gairebé una dècada i dirigides per Lluís Auqué i Framis, tot i que l'arquitecte gironí Ramon Artal hi posés la signatura, s'intentà recuperar una part d'aquesta estructura originària, centrant els esforços en la gran sala principal. En el segle XVIII s'hi construïren, pel costat del carrer Ample, tres habitatges

mitgers aprofitant les tres crugies de les antigues dependències. Aquests habitatges amaguen la part del castell que dona a ponent. A l'interior, en l'espai lliure que deixava l'anomenat pati dels tarongers, s'hi aixecaren dues construccions de nova planta. Un espai es troba actualment repartit entre quatre habitatges. Tot aquest aprofitament urbanístic a redós de la fortificació ha impossibilitat la recuperació de la totalitat de l'estructura originària. Des d'una posició elevada, com és la del fràgil campanar

*El poble ha engolit de mica
en mica el castell,
apropiant-se d'alguns
elements que anteriorment
havien format part del
recinte, com aquesta torre
de l'homenatge, ara dins la
finca de can Català.*

de l'església parroquial, es pot contemplar tot aquest conjunt medieval, amb un cos de geometria regular, quasi quadrat, emmarcat pels carrers Ample, Sant Esteve i Xifres, i la plaça d'Avall, que defineixen el seu perímetre. Entre els teulats

Les cases que, en el segle XVIII, es construïren adossades al castell, per la part del carrer Ample, impedeixen contemplar una bona part del seu perímetre.

Les obres de restauració del castell, dirigides per Lluís Auqué i Framis, no varen despertar cap mena de polèmica entre els veïns de la població.

immobiliari més agressiu, entre 1254 i 1279 no parà de fer adquisicions d'aquest tipus. Per 24.000 sous va fer-se amb una antiga casa forta que posteriorment va reformar accentuant el seu caràcter de fortificació, reformes que continuaren al llarg de la següent centúria i que són la base de l'edifici actual. Rupit, que es va mantenir entre les propietats episcopals fins a les desamortitzacions del segle passat, en la guerra civil catalana del segle XV va caure a mans del comte de Pallars, partidari de la Generalitat. Va servir de presó per al poeta Bernat Hug de Rocabertí, que

havia intentat ajudar els assetjats; una presó amb força forats, ja que no tardà gaire a evadir-se'n. Tant el castell com el poble s'emmurallaren a consciència en aquests anys més conflictius del segle XV.

dels habitatges destaquen alguns elements castellers, com l'antiga torre de l'homenatge, actualment incorporada a la propietat de can Català.

CRONOLOGIA

A mitjan segle XIII, el bisbe Pere de Castellnou va comprar a un parent seu, Guillem de Rupit, el *castrum Rupiano*. Precursor del negoci

La sala gòtica, del segle XIV, és l'orgull del castell de Rupit i el marc on se celebren algunes sessions de l'Ajuntament.

CASTELL D'ARO DESASTRE IRREPARABLE

31

80

Si a Calonge filen prim en el tema de la restauració, a Castell d'Aro varen tirar pel dret, sense manies. El que no havia aconseguit ni l'abandó ni els incendis, ho aconseguiren els restauradors dirigits per Vizenzo Carminatti, que aleshores exercia d'arquitecte per la zona. Aquestes obres de "recuperació" varen tenir la virtut d'acabar amb el poc que quedava del caràcter de l'edificació. Es varen enderrocar arcs i voltes amb l'excusa que no aguantarien, substituint-los per bigues de ferro, que posteriorment s'han recobert amb fusta.

La restauració del castell d'Aro,

aprovada per un Ajuntament presidit per Cargol, és una història d'autèntica calamitat. Uns anys abans l'edifici s'havia salvat de miracle. En marxar el mestre que hi vivia, l'Ajuntament, constret pel capellà i alguns sectors de la població, es va plantejar el seu enderrocament. Afortunadament, la presència de Miquel Oliva va desmuntar l'operació. El mateix arqueòleg va iniciar, l'any 1970, els treballs de neteja de l'edifici per recuperar part del seu aspecte original. Es va excavar fins a trobar els elements primitius, es reforçaren les voltes, s'eliminaren els afegits..., un treball exhaustiu que malauradament es va perdre

Una explosió i el posterior incendi varen acabar, en el segle passat, amb un castell que ja feia molts segles que no protegia gairebé res.

després de la mort de Miquel Oliva i la restauració de Carminatti.

El 1979, amb el primer Ajuntament democràtic presidit per Ramir Pons, es va intentar retornar la dignitat a l'edifici invertint una mitjana de nou milions anuals fins al 1987, diners que s'utilitzaren en l'agencament de l'interior però que no aconseguiren recuperar la personalitat de l'edifici. No es podien fer miracles i s'acomplia una vegada més el que hem sentit dir a persones molt assenyades: una restauració

mal feta és pitjor que una devastació. Des de 1983, algunes sales de l'interior s'han habilitat per a exposicions. Un munt d'artistes han desfilat per aquests locals, que ofereixen la possibilitat de mostrar obra en el rovell de l'ou de la Costa Brava. La cessió d'alguna peça per part dels artistes presentats ha permès a l'Ajuntament de Castell-Platja d'Aro de fer-se amb un fons d'art gens menyspreable, amb firmes cotitzades com la de Modest Cuixart, Medina Campeny, Grau Garriga, Lluís Güell, Niebla, Subirats i altres.

CRONOLOGIA

El comte de Barcelona, el bisbe de Girona i el senyor de Pals costegen, en la primera meitat

del segle XI, la construcció del castell de Benedormiens per defensar les propietats de la Vall d'Aro de les incursions dels pirates. Amb el temps, el nom de Benedormiens anà desapareixent per deixar pas al de castell de la Vall d'Aro, que utilitzava la gent de l'entorn. Quan, a final del XV, els remences el saquegen, les seves condicions defensives devien ser molt precàries. En els dos segles següents la pirateria morisca s'hi passeja cada vegada que li ve de gust, per la qual cosa els habitants de la zona opten per l'autodefensa aixecant torres a redós de les pròpies masies. El paper de la fortalesa al llarg d'aquests segles és més aviat trist, de poca importància, fins

El castell d'Aro és un exemple emblemàtic d'una restauració desastrosa. Aquestes obres, dirigides per Vizenzo Carminatti, acabaren amb les poques coses que havien respectat l'abandó i els incendis.

Situat en el rovell de l'ou de la Costa Brava, és utilitzat sovint com a centre d'exposicions artístiques. El castell conserva un fons d'art destacable.

que, en el XIX, el desastre ja és total. Un incendi fortuït provoca l'esclat dels explosius que hi guardaven carboners i picapedrers i la fortificació s'esmicola. Posteriorment el castell ha estat restaurat. És propietat municipal.

LA BISBAL, LA PRESÓ MÉS TEMUDA

32

82

Durant tot el segle passat va ser més conegut pel nom de Reales Cárcels que no pel de Palau Episcopal. Les dependències de la presó ocupaven la major part de l'edifici. Les cel·les de la part baixa eren les més rònegues i

La fortificació fou aixecada per defensar les possessions de la cúria a la Bisbal de les ambicions dels feudals de l'entorn.

El de la Bisbal és considerat pels experts un dels castells-palaus medievals més ben conservats de Catalunya.

humides, les que més terror havien despertat entre els enemics de la cúria. Anaven destinades als presos comuns. A la planta noble de l'edifici es varen habilitar altres cel·les, més higièniques, adjudicades a les dones i als presos polítics. Un dia a l'any, durant la vuitada de Pasqua, els bisbalencs visitaven el castell, passejaven pels llocs que els presos deixaven lliure i, des de dalt la terrassa, tiraven monedes als

detinguts que s'apilonaven al pati interior. Amb la República, el 1932, deixà de ser presó de Partit per transformar-se en dipòsit municipal, situació que es mantindria fins a final de la dècada dels seixanta. Ha estat la seva condició de presó, segons els estudiosos, el que ha salvat aquest castell, un dels més ben conservats de Catalunya, dels perills de la degradació. A mans de particulars i en un lloc tan proper a la Costa Brava, difícilment hauria sobreviscut la seva preciosa estructura medieval. El nucli central, la residència dels bisbes, manté intactes les característiques de castell-palau romànic de final del XII i principi del XIII. Des de la plaça, antic pati d'armes de la fortalesa, l'observador eixerit pot adonar-se de les diferents fases constructives, la fàbrica romànica, les finestres renaixentistes, amb els escuts dels Pau i dels Margarit, la porta un xic posterior, les prolongacions a la part esquerra de la façana. Tot plegat, però, no ha pogut modificar l'homogeneïtat medieval d'aquest magnífic palau fortificat.

Tot i la voluntat de convertir-lo, en aquests darrers anys, en un casal cultural polifacètic, el castell ha funcionat com a recinte d'exposicions i poca cosa més. De fa anys s'arrossega el projecte de transformar-lo en museu de la ciutat. La planta baixa

continuarà com a sala d'exposicions. El primer pis s'habilitaria per mostrar la llarga història d'aquesta ciutat episcopal. Un projecte ambiciós que fins ara no ha pogut concretar-se per manca de recursos. Les perspectives "post-noranta-dos" són prou pessimistes i permeten augurar que la qüestió continuarà en projecte durant força temps.

CRONOLOGIA

Del temps de l'emperador de la barba florida fins a les lleis desamortitzadores de 1837, la Bisbal ha format part, amb poquíssimes interrupcions, de les propietats dels bisbes gironins. Alguns autors assenyalen el bisbe Guillem de Peratallada com el promotor del castell entre el 1161 i el 1168, obra que continuaren els seus successors. Rodejats de feudals bel·licosos per tots costats, els castells de Foixà, Vullpellac, Ullastret, Cruïlles, Peratallada, Sant Martí de Llaneres, que assetjaven constantment el territori episcopal, la cúria necessitava un edifici d'aquestes característiques per a defensar el seu territori. Amb els de Cruïlles en el XII, amb el comte d'Empúries en el XIII i principi

Alguns indrets encara conserven l'aire de la que fou una de les presons més temudes i llòbregues del país.

El que constitueix un dels símbols indiscutibles de la ciutat es va salvar de la depredació gràcies a la seva condició de presó.

L'objectiu de convertir el castell en un museu de la ciutat no acaba de consolidar-se.

del XIV, la guerra era un fet habitual al qual l'Església responia amb eficàcia amb personatges especialment cruels, com el temut Bernat de Vilamarí, que plantà als murs de la Bisbal forques fixes "que són l'habitació del lladre".

BELLCAIRE, ESTÈTICAMENT DUR

33

El castell de Bellcaire, al cim del turó que domina el poble, va ser una resposta del comte emporità Ponç Hug IV a l'edificació del castell reial al cim del Montgrí.

84

Aquest castell, que tant va enfurismar els reis catalans quan va bastir-se, no s'ha pogut treure de sobre el seu caràcter polèmic quan, set-cents anys després, s'ha dut a terme una part de la restauració. Les transformacions de la plaça i el seu entorn, realitzades els anys 1983-1984, aixecaren molta polseguera entre la gent del poble. Les obres, dirigides per l'arquitecte gironí Arcadi Pla, varen consistir bàsicament en la construcció d'un fossat entorn de la fortalesa, la pavimentació de la plaça i la substitució de les escales d'entrada per una rampa, l'element més discutit de tot el projecte. Aquesta remodelació s'inscrivía en el corrent, tan en

voga fa alguns anys, d'utilitzar materials freds, estèticament durs, tant per a la construcció d'espais urbans com per a destacar elements a través de la diferenciació. Aquest és el cas de Bellcaire, en què l'entorn dur intenta destacar el castell a través d'uns materials absolutament diferenciats. Tot això, que està molt bé com a tema de conversa entre especialistes, ha provocat bestieses notables a tot el país.

El que ens ha arribat del castell de Bellcaire té prou unitat i fa pensar que no va sofrir transformacions importants després de la seva construcció. Contrasta l'aparell pobre del recinte exterior amb la riquesa del nucli interior, una part

residencial amb mostres de refinament i ostentació sorprenents per l'època. El que era la sala principal, l'estança en la qual els comtes devien manifestar tot el poder i la pompa davant els visitants, és actualment l'església parroquial. El castell també s'utilitza com a dependències de l'Ajuntament, el parvulari, com a magatzem i per a algunes esporàdiques exposicions. En la mateixa època en què realitzava les obres de remodelatge, l'Arcadi Pla va enllestir un avantprojecte de reforma

interior que va costar uns cinc milions de pessetes. La manca de recursos i subvencions fa que aquest projecte, que pretenia convertir el castell en un edifici funcional al servei del poble, es trobi paralitzat. Des de fa uns quinze anys aquest castell reviu, cada Divendres Sant, els vells enfrontaments feudals, una representació folklòrica de quinze escenes que cobreixen un segle de la història de Catalunya, des de la conquesta de Mallorca a la mort de Malgaulí i l'estroncament de la dinastia emporitana.

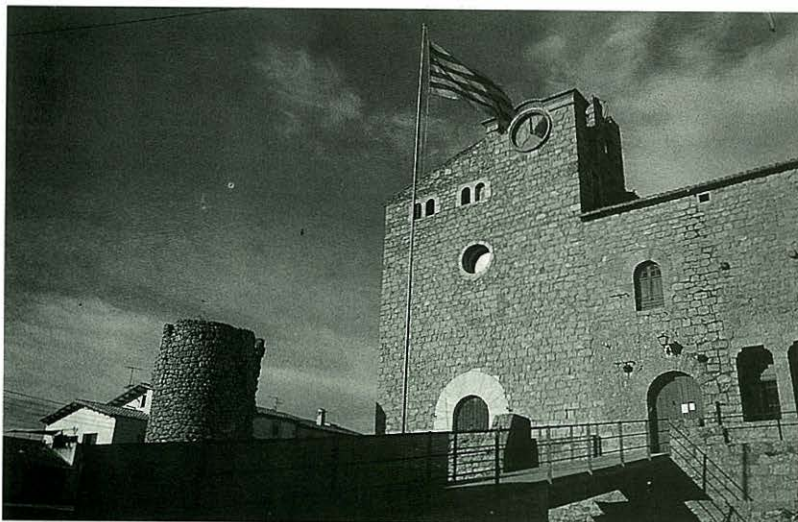
CRONOLOGIA

El castell de Bellcaire i el de Sant Martí de Llaneres sorgiren com una resposta del

comte emporità Ponç Hug IV a la silueta amenaçadora del castell reial que es començava a edificar al cim del Montgrí, símbol de les hostilitats que, després de molts anys de fidelitat a la corona, emprenien aquests dos poders. Les corts celebrades a Girona el 1303 li retreuen al comte l'edificació d'aquest castell, iniciada uns anys abans (aixecar castells era potestat reial) entre les fortificacions del rei a Torroella i Albons. També l'acusen d'aixecar forques a Foixà i desviar el curs del Ter. La fortificació de Bellcaire, de planta regular, quadrada, va estar concebuda com un castell-palau, amb les suficients comoditats per a servir de residència als comtes

El que era la sala principal del castell, la més ostentosa, actualment serveix d'església parroquial.

emporitans. El mateix Ponç Hug IV ja s'hi instal·là i el seguiren els seus successors. Quan el comtat passa a la corona, a començament del segle XV, Bellcaire s'incorpora a la baronia de Verges, a mans del vescomte Dalmau de Rocabertí.

Les obres de restauració de l'entorn del castell portaren de nou la polèmica, sobretot pel que fa a la rampa d'entrada que substituïa les escales de tota la vida.

CALONGE, POLÈMICA INÚTIL

34

86

Antigament havia estat centre de controvèrsies entre feudals. Actualment ha aconseguit enfrontar una part del poble amb l'administració. El de Calonge és un castell amb una capacitat admirable per a la polèmica. D'una banda, els membres de Colònico, entitat fundada el 1980, partidaris d'una restauració que preservi la fidelitat històrica. D'altra banda, l'Ajuntament i el Patrimoni intenten tirar endavant una reforma que permeti millorar els serveis del poble. Colònico critica l'avantprojecte redactat per Jordi Casadevall i Dalmau per no haver tingut en compte les seves opinions i per rehabilitar la fortalesa més de cara al turista que a la gent del poble. "El Pla d'Usos i

Propostes de Restauració" recull les seves idees sobre el tema. Els responsables de l'administració municipal consideren que les iras de Colònico es deuen al fet que fins fa uns anys eren els amos i senyors del castell, on tenen el Museu Arqueològic i el marc per a bona part de les seves activitats. Eren els únics que tenien les claus fins que en temps de Blanca Beroasain al capdavant de la regidoria de Cultura, les coses varen canviar. Basant-se en el fet que és l'Ajuntament qui paga les obres i el manteniment, i que la propietat és de la Generalitat, varen agafar les brides reduint les competències que hi tenia el Centre d'Estudis Calongins.

La restauració d'aquest castell ha aixecat molta polseguera entre l'administració i algunes entitats del poble, encapçalades pel Centre d'Estudis Calongins, Colònico.

L'avantprojecte aprovat per la Direcció General del Patrimoni Cultural planteja una sèrie de directrius generals per a la recuperació del castell, distribuïdes en set fases. Tot just encetada la primera, la construcció d'una biblioteca a les antigues cavallerisses, ja va saltar l'espurna de la discòrdia per uns arcs que uns volien salvar, atribuint-los un valor sentimental, i els altres enderrocar per guanyar espai. En un punt intermedi, l'Ajuntament comprenia la posició d'alguns calongins, però

frisava per tenir la biblioteca. Ja han passat cinc anys i la cosa continua igual, ni biblioteca ni arcs, tot i que l'obra ja estava contractada. Com acostuma a passar sovint en els pobles, les polèmiques acaben derivant en enfrontaments personals, enfrontaments d'altra banda ben fútils, ja que la manca de recursos de l'administració manté paralitzada l'obra. L'intent de trobar protecció privada tampoc no ha donat, fins ara, cap resultat.

Els polèmics arcs de les antigues cavallerisses, que uns volen conservar per valors sentimentals i els altres enderrocar per guanyar espai per a la biblioteca.

CRONOLOGIA

Bastit pels comtes de Girona, ens el trobem, en el segle X, entre les propietats dels monjos de Sant Feliu de Guíxols. Més tard arriba a la família Cruïlles, amb qui la vila de

Calonge viurà una època de puixança. Aconsegueix mercat, s'edifica la torre Loreta, amplia el temple romànic, es milloren les muralles i s'allarguen carrers. Es mantenen al capdavant del castell fins al final de la guerra civil catalana.

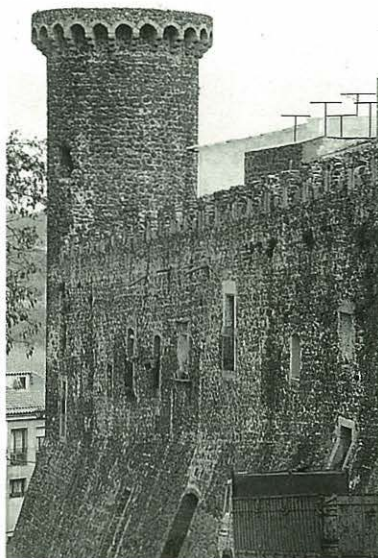
El 1485, els remences incendien i destrueixen la vila i el castell. La fortificació es reconstrueix, però els Cruïlles ja no la recuperen, passant a mans de Galceran de Requesens, que estrenava el títol de marquès de Palamós. Els Cardona, els ducs de Sessa i els ducs de Medina de las Torres en seran propietaris correlativament. Al final del XIX el venen a un matrimoni calongí que hi va instal·lar una cerveseria. L'any 1955, amb Joaquim Ruiz-Jiménez de ministre d'Educació, l'Estat va adquirir la fortalesa, traspassant-la posteriorment a la Generalitat.

Una de les dependències del castell ha estat convertida en una mena de museu etnogràfic en el qual s'exhibeixen principalment eines agrícoles.

HOSTALRIC

35

L'esperit casteller és present a tot el poble, punt estratègic en les comunicacions entre Girona i Barcelona. Els murs que volten la vila es bastiren a principi del XIV.

aquestes terres com les dels antics comtes d'Empúries o els vescomtats de Cabrera i Bas. L'operació s'acabarà a final de 1994, amb un pressupost inicial de 30.000.000 de pessetes.

Per a la rehabilitació del castell d'Hostalric, el consistori va pactar amb Tino Gay de Montellà i Casanovas, que es comprometia a realitzar les obres de restauració a canvi d'una concessió de quaranta anys. El monument es va convertir en un restaurant de molta anomenada; fins i tot va rebre la visita de Francisco Franco, l'últim dictador d'aquest país. Actualment, el castell continua exercint aquesta funció. Joaquim de Ros fou el responsable de la restauració del castell al temps que Joan Bassegoda dirigia la rehabilitació del recinte emmurallat que dona caràcter al poble d'Hostalric.

CRONOLOGIA
Hostalric, territori dels vescomtes de Girona, es va convertir en la capital administrativa del vescomtat de Cabrera després de la fusió

Hostalric, com bona part de les possessions dels Cabrera, després de peregrinar per diferents cases nobiliàries va anar a parar a la casa ducal dels Medinaceli, que actualment són els posseïdors dels títols de Bas i Cabrera, a més del de comtes d'Empúries, d'Osona i molts altres. El castell va passar a ser de propietat municipal a la meitat dels anys seixanta, poc després que fos declarat monument històrico-artístic nacional. La fortificació havia estat, durant segles, la seu de l'importantíssim arxiu dels Cabrera, que actualment es troba ubicat a la casa Pilatos, a Sevilla, residència dels ducs de Medinaceli. La casa ducal

conserva un arxiu amb un milió llarg de documents que, des del segle IX, recullen una part important de la història d'Espanya.

Els esforços per tornar a Catalunya els arxius del comtat emporità han estat nombrosos per part de la Generalitat. Després d'un llarg estira i arronsa s'ha arribat a l'acord d'instal·lar els arxius, microfilmats, a Hostalric, a l'edifici de l'antic hospital. El desembre de 1992 la Generalitat va iniciar el procés de microfilmear el fons català de l'arxiu dels Medinaceli: 1.880 lligalls amb un total de 900.000 documents relacionats amb cases tan decisives en

La rehabilitació de l'antic hospital es va enllestir amb l'esperança d'encabir-hi els arxius dels comtes d'Empúries, que finalment arribaren microfilmats.

dels dos llinatges. Tot i que Guerau Ponç havia jurat als comtes de Barcelona que no edificaria cap fortificació, el castell d'Hostalric representà un paper destacat en les lluites feudals catalanes del segle XII. Els murs que encara volten part de la vila s'aixecarien més tard, a principi del XIV, amb la

La restauració del castell va estar finançada per Tino Gay de Montellà a canvi d'una concessió de quaranta anys per a l'explotació d'un restaurant dins el recinte.

corresponent indignació del rei Jaume II. La importància estratègica del castell ha estat motiu de glòria i misèria. No hi ha hagut conflicte bèl·lic que no deixés la seva empremta de sang als murs de la població. L'entrada a l'edat moderna no va suposar, contràriament a la majoria de castells, la jubilació. Reconvertit en caserna militar, continuà present en els conflictes bèl·lics fins a les guerres carlines. Després fou

Amb l'entrada de l'edat moderna, el castell medieval es va reconvertir a la manera de les fortificacions franceses i continuà present en els diferents conflictes bèl·lics.

abandonat progressivament, convertint-se en "habitáculo para gitanos y pordioseros".

CAP ROIG, EL SOMNI DE L'EXILI

36

La portalada gòtica atorga a Cap Roig una certa categoria històrica que realment no té.

90

Cap Roig és un castell de vida petita. No ha nascut del treball acumulat de generacions i generacions d'una mateixa família; tampoc no ha escrit cap episodi en la història del Principat, però des de sobre el promontori que domina les illes Formigues, la seva planta ferrenya, el seu eclecticisme i la portalada gòtica relaten una crònica d'exili i enyorament. És l'aventura vital viscuda pel coronel rus blanc Nicolás Woevodsky i l'aristòcrata anglesa Dorothy Webster, els quals, a més d'iniciar la construcció de la gran residència, van dedicar la màxima atenció a la formació d'un gran jardí botànic que servís de marc a un altre de

més reduït, de gust italià —perspectiva esglaonada de boixos i xiprers sobre un paisatge de mar, disposats segons marcaven els cànons de la geometria romàntica— on van tancar il·lusions i propostes.

La construcció del castell es va iniciar l'any 1931, en un moment en què els dos exiliats rebotats a la Costa Brava estaven interessats a atraure turistes de l'élite anglesa, cosa que aconseguiren en part en venir, entre altres, personatges com l'actriu Madeleine Carroll.

Els Woevodsky van tenir la sort d'arribar quan els terrenys que penjaven sobre el mar eren considerats erms, de molt difícil

colonització, i les famílies els venien per cap preu. Després d'aquest primer cop de sort, la migrada economia dels nostres protagonistes i la magnificència de l'obra, derivaren cap a l'eternització del fals castell antic, amb un cert aire de *castle* escocès. La construcció va ser lenta i parsimoniosa, però a mesura que es presentaven noves dificultats l'aurèola d'aquella parella sense fills, protagonista d'una història d'amor i melmelada, amb lleure, refinament, llibres, banys i discretes visites de la *gentry*, va anar creixent en la mesura que ho feia un jardí botànic que assolía fama internacional.

Finalment, la impossibilitat de connexió amb la gent i l'ambient que els envoltava, una certa visió irònica i en perspectiva d'un món al qual no aconseguiren integrar-se, feren reduir el seu cercle d'amistats, entre les que destacaven el modista Balenciaga i l'editor Gustavo Gili. L'any 1969, veient que el petit imperi estava a punt de desaparèixer, la possessió i el castell de Cap Roig foren cedits a la Caixa de Girona, a canvi d'un usdefruit i d'una quantitat econòmica que els permetia afrontar el futur sense estretons ni ensurts.

A partir d'aquell moment, deslliurats de la penosa feina d'intentar trobar el líquid per a concretar el projecte, el coronel i la seva esposa es dedicaren a culminar l'obra. Nicolás va bastir les tres quartes parts del castell que encara s'havien d'aixecar, va tancar el claustre,

va redissenyar l'entrada i els interiors. L'any 1980, amb la mort de Dorothy, l'entitat d'estalvi transformava Cap Roig en vaixell insígnia de la seva Obra Social. Va potenciar el jardí botànic, i

Enmig dels pins s'enlairen els merlets de la fantàsica construcció.

91

ha fet de les seves sales un important centre de reunions.

El jardí ha colonitzat un paratge que fins fa pocs anys era la roca viva coberta d'un bosc inaccessible i desagradable i avui és un acurat exemplar de geometria italiana, un espai humanitzat on la flora mediterrània hi és representada per més d'un miler d'exemplars diferents, als quals s'ha d'afegir un nombrós catàleg de plantes exòtiques aclimatades. En definitiva, un deliciós clos botànic visitat per més de 100.000 persones l'any.

El jardí botànic de Cap Roig és visitat per més de 100.000 persones l'any.

CASA DELS TEMPLERS. AIGUAVIVA
Casal del segle XVI, fortificat, amb la capella romànica de Santa Magdalena. Documentat en 1209. Reconvertit en casa de pagès, domina àmpliament el pla de Girona.

CASTELL D'ALBONS
Resta un notable conjunt d'aquest castell termenat i documentat el 1170. Es conserva un casal tardà, del XVII, que fou convertit en establiment turístic.

CASTELL D'ARGELAGUER
Magnífic exemple de castell-palau gòtico-renaixentista. Documentat des del 1216 i refet en el segle XVI. Actualment és una masia habitada.

CASTELL D'ORRIOLS
Edifici rectangular, renaixentista, del XVII. La seva restauració va provocar enfrontaments entre l'Ajuntament de Bàscara, partidari de les obres, i els responsables de Cultura de la Generalitat. És propietat de l'empresa barcelonina Odisea Hotelera, S.A.

CASTELL DE BESCANÓ
Casa forta, gòtica, del segle XV. Una gran mansió senyorial que el temps ha reconvertit en casa de pagès. És propietat d'un militar que viu a Madrid. A Vilanna, dins el mateix municipi, hi ha una torre amb pretensions castelleres que fins fa poc es trobava en venda.

CASTELL PALAU DE BOADELLA
Correspon a l'edifici que els Vilamari aixecaren en el segle XV. De l'antic castell del segle XII no en queda pràcticament res.

CASTELL DE BRUNYOLA
Del gran edifici quadrangular amb quatre torres queda la façana de tramuntana, entre dues torres, i una tercera torre aprofitada com a campanar. Ha estat habitatge i seu de les escoles i l'Ajuntament.

TORRE LLORETA. CALONGE
Es tracta d'un petit castell, amb torre rectangular, convertit en casa de pagès (can Sixt de la Torre).

TORRE LLUPIANA. CAMPLLONG
Casal fortificat documentat el 1489, amb pati i garites i en bon estat de conservació. És propietat de la família Albertí.

CASTELL DE VILARIG. CISTELLA
Masia habitada que conserva l'estructura de gran palau gòtic del segle XIV, amb reformes posteriors. Els enllaços matrimonials portaren els Vilarig a entroncar amb els senyors del castell de Sant Feliu de la Garriga i, posteriorment, amb els Lanuza, que el tingueren fins a la fi del XVIII. El permís del propietari, resident a Figueres, és imprescindible per a aconseguir que els masovers t'obrin les portes.

CASTELL DE RABÓS. CORNELLÀ DE TERRI
Un antic castell que es transformà en palau i més tard en masia. L'edifici, avui destinat a magatzem i quadres de bestiar, conserva la seva estructura medieval.

CASTELL D'ESPOLLA
Conegut com la casa dels marquesos de Camps. Edifici rectangular, amb portal adovellat, molt modificat i utilitzat com a habitatge i magatzems.

CASTELL D'ARENYS. GARRIGÀS
L'edifici actual prové de les reformes del segle XV, quan els Palol el convertiren en fortalesa, obres que continuaren en els segles posteriors, convertint-lo en un casal ple d'afegits i apropiat per a les tasques agrícoles i ramaderes. La penúltima propietària fou Àurea de Sarrià, nom artístic d'una famosa ballarina dels primers decennis d'aquest segle.

CASTELL DE VILAJOAN. GARRIGÀS
Casal rectangular, dels segles XIV-XV i en un estat de conservació bo. És considerat un dels monuments del gòtic civil més notables de l'Empordà.

TORRES DE PALAU. GIRONA
Casal gòtic, amb matacans i dues torres, acabat de construir el 1495. Va ser una de les residències de la família Sarriera i actualment és propietat d'un conegut constructor gironí.

CASTELL DE TORCAFELLÓ. MAÇANET DE LA SELVA
Documentat el 1106, actualment es troba en procés de reconstrucció gràcies al treball voluntari d'alguns veïns.

CASTELL DE VILARNADAL. MASARAC
Fortalesa-palau aixecada en els segles XIV-XV, amb torres cilíndriques als angles. És un dels millors exemples de castell-masia que ens han arribat.

CASTELL DE VALLGORNERA. PERALADA
En resta una bona part de l'antiga fortalesa del segle XIII. És propietat del baró de Santa Pau, que va intentar canviar-lo pel castell de Santa Pau a fi de fer coincidir títols i propietats. Evidentment, les propietàries del castell garrotxí no en varen voler saber res.

CASTELL DE PORQUERES
Aixecat pels qui foren senyors de Finestres i Santa Pau en el segle X, és actualment un gran casal restaurat i de difícil accés, situat prop del temple.

CASTELL DE TAIALÀ. SANT GREGORI
Un gran casal fortificat, probablement del segle XV, que actualment exerceix de masia.

CASTELL DE MEDINYÀ. SANT JULIÀ DE RAMIS

Construcció documentada el 1047 i que domina el nucli antic del poble. Restava una gran torre circular en el conjunt que formen l'església i un modern casal amb galeries. Actualment fa la funció de rectoria.

CASTELL DE GRANOLLERS. SANT MARTÍ DE LLÉMENA

La fortificació que havia estat dels Cartellà, bastida en els segles XIV-XV, es troba molt modificada i adaptada a la seva condició de casa de pagès.

PALAU DELS MARGARIT. VENTALLÓ
Dit també ca l'Isern o castell de Montiró, l'edifici destaca per la decoració del ràfec de la teulada, les dues garites vidrades i la gran sala major.

CASTELL DE VILOPRIU
Edificació del segle XV que continua dominant la població. S'hi havien ubicat les escoles i encara avui s'utilitza com a dependències municipals. Hi ha intencions de restaurar-lo i consolidar-lo.

CASTELL DE VALLDEVIA. VILOPRIU
Un altre casal fortificat del segle XV, amb torre quadrangular. Restaurat fa alguns anys, els responsables no tingueren escrúpols a ostentar a la façana un escut provinent d'un mas del poble de Llampaies, municipi de Camallera.

Bibliografia

DALMAU, Rafael, *Els castells catalans*. Volums I,II,III. Rafael Dalmau Editor. Barcelona 1971.

SOLDEVILA Ferran / MARTÍNEZ FERRANDO, Ernest, *Història dels catalans*. Volums III, IV. Edicions Ariel. Barcelona 1961.

VILAR, Pierre / BATLLE, Carme / SALES, Núria: *Història de Catalunya*. Volums III, IV. Edicions 62. Barcelona 1989.

PLA CARGOL, Joaquim, *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*. Dalmau Carles Pla Editors. Girona 1951.

BADIA I HOMS, Joan, *L'Arquitectura medieval de l'Empordà*. Volums I,II, i III. Diputació de Girona. 1981.

BOTET I SISÓ, Joaquim, *Geografia General de Catalunya*. Barcelona s. d.

OLIVA i PRAT, Miquel, "Inventario de los castillos, fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona". *Revista de Girona*, núms. 40-41 (1967) 43, 44, 45 (1968) i 47 (1969).

CHIA, Julián, *Bandos y bandoleros en Gerona*. Girona 1888-1890. 3 volums.

DEL CAMPO JORDÀ, Ferran,

Castells medievals. (Garrotxa. Alt Empordà. Gironès. Pla de l'Estanty). Guies del Patrimoni Comarcal. Carles Vallès. Figueres 1991.

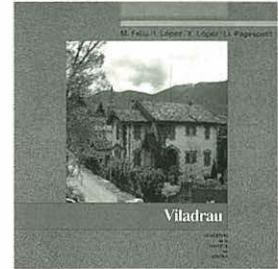
SOBREQUÉS, Santiago, *Els barons de Catalunya*. Edicions Vicenç Vives. Barcelona 1991.

Agraïments

Els autors tenim una viva gratitud envers les famílies que ens han obert les portes de llurs residències i, una vegada a l'interior, ens han brindat l'ajuda i la col·laboració necessària per a poder recollir la història i la vida dels respectius castells i dels personatges que els han senyorejat. També volem deixar constància del suport material facilitat pel rotatiu EL PUNT en la elaboració d'aquest llibre.

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Els autors de la majoria de les fotografies del present volum són Carme Vinyoles, Miquel Torns, i Pau Lanao. A més, hi ha imatges cedides per les mateixes famílies biografiades a les quals expressem el nostre agraïment. La fotografia del capítol 1 dedicat a Púbol, on surt Dalí, la va fer Miquel Ruiz. El plànol de situació és de Salvador Oliva.

Quaderns de la Revista de Girona és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Monografies locals

Títols publicats

Cornellà de Terri
per *Jaume Portella*

La processó de Verges
per *Jordi Roca*

Anglès
per *Pau Lanao*

Sant Feliu de Guíxols
per *Àngel Jimènez*

Llagostera
per *Dolors Grau*

Castelló d'Empúries
per *Miquel Planas*

Tossa
per *Jaume Lleonat i
Maria del Pilar Mundet*

Palamós
per *Rosa Maria Medir i
Carles Sapena*

Besalú
per *Joan López*

Les Planes d'Hostoles
per *J. Campistol, J. Canal i
M. Soler*

Agullana
per *Enric Tubert*

Olot
per *Jordi Canal i Morell*

**Llegendes i misteris de
Girona**
per *Carles Vivó*

Palafrugell
per *Xavier Febrés*

La Jonquera
per *Albert Compte*

La Cellera de Ter
per *D. Pujol i Ll. Llagostera*

Cassà de la Selva
per *E. Bagué, O. Gutiérrez,
J. Carreras*

Hostalric
per *M. Duran, J. Juanhuix i
R. Reyero*

Figueres
per *A. Romero i J. Ruiz*

Crespià
per *J. Busquets*

Lloret de Mar
per *Joan Domènech*

Banyoles
per *J. Grabuleda i J. Tarrús*

Puigcerdà
per *Sebastià Bosom*

Begur
per *Lluís Costa*

Viladrau
per *M. Feliu, I. López,
X. López i Ll. Pagespetit*

Propers títols

Camós
per *M. Duran*

Maçanet de la Selva
per *El Taller de l'Història*

Camprodon
per *Sílvia Planas*

Guies

Títols publicats

**Els jueus a les terres
gironines**
per *Ramon Alberch i
Narcís-Jordi Aragó*

**Rutes d'art sacre
(1939-1985)**
per *Josep Maria Marquès*

**Les havaneres,
el cant d'un mar**
per *Xavier Febrés*

Els estanys eixuts
per *Josep Matas*

El món del suro
per *S. Hernández i Bagué*

El Ter
per *J. Boadas,
J. M. Oliveras i X. Sunyer*

Trens i carrilets
per *Josep Clara*

Canvistes i banquers
per *Narcís Castells*

**Màgiques, pors i
supersticions**
per *Carme Vinyoles*

Els volcans
per *Josep M. Mallarach*

Els indians
per *Rosa Maria Gil*

**Els Pirineus,
del Puigpedrós al
Puigneulós**
per *Josep Clara*

Cristians de Girona
per *Josep M. Marquès*

L'estany de Banyoles
per *M. Coma i J. Gratacós*

Els rellotges de sol
per *M. Gil*

Els maquis
per *J. Clara*

**Els monuments
megalítics**
per *J. Tarrús i Júlia
Chinchilla*

El pessebrisme
per *J. Dalmau i Corominas*

La ceràmica
per *Andreu Bover*

La farga
per *Jordi Mascarella*

Castells vius
per *C. Vinyoles, M. Torns i
P. Lanao*

Propers títols

La pesca
per *J. Sala i J. Domènech*

Castells vius és una aproximació a la realitat de les darreres grans fortaleses habitades que resten a les nostres comarques. El present volum presenta una cara desconeguda del mateix paisatge, directament relacionada amb la història de grans famílies que van tenir una indubtable influència a través dels segles.

Carme Vinyoles i Cases és llicenciada en Ciències de la Informació per la UAB. Ha publicat nombrosos articles i reportatges. Col·labora en El Punt-Presència i altres mitjans de comunicació. És autora del llibre *Magiques, pors i supersticions* (Girona, 1989), i coautora, junt amb Pau Lanao, d'altres.

Miquel Torns i Vila, llicenciat en Economia per la Universitat Central de Barcelona. Periodista. Col·labora en El Punt-Presència i altres mitjans de comunicació. És coautor dels llibres *La festa a les terres de Girona*, (Girona, 1990) i *Terres i gent* (Girona, 1990-1991).

Pau Lanao i Reverter, llicenciat en Història de l'Art per la UAB. Periodista. Col·labora en El Punt-Presència i altres mitjans de comunicació. És autor del llibre *Anglès* (Girona, 1986) i coautor, junt amb Carme Vinyoles, d'altres.

GUIES

Diputació
de Girona

Caixa de Girona